

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ**

НАУКОВИЙ ВІСНИК

№ 5 (237)

Одеса – 2016

Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2016. – № 5 (237). – 248 с. – Мови: укр., рос., англ.

Редакційна колегія

Редакційна колегія затверджена Вченою радою Одеського національного економічного університету. Протокол № 4 від 24 грудня 2013 р.; за економічними науками – перезатверджена 22 березня 2016 р. (Протокол № 7).

Головний редактор: Балджи Марина Дмитрівна – д.е.н., професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету

Заступник головного редактора – Рябіка Володимир Леонідович

I. Економічні науки: Зверяков М.І. – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України, Ковальов А.І. – д.е.н., професор, Балджи М.Д. – д.е.н., професор, Баранова В.Г. – д.е.н., професор, Губанова О.Р. – д.е.н., професор, Кузнєцова Л.В. – д.е.н., професор, Лоханова Н.О. – д.е.н., професор, Уперенко М.О. – д.е.н., професор, Харічков С.К. – д.е.н., професор, Янковий О.Г. – д.е.н., професор, Карпов В.А. – к.е.н., доцент, Сментина Н.В. – к.е.н., доцент

II. Політичні науки: Кармазіна М.С. – д.політ.н., професор, Коваль І.М. – д.політ.н., професор, Мілова М.І. – д.політ.н., професор, Пахарєв А.Д. – д.політ.н., професор, Пойченко А.М. – д.політ.н., професор, Попков В.В. – д.філософ.н., професор

III. Історичні науки: Демін О.Б. – д.істор.н., професор, Панчук М.І. – д.істор.н., професор, Солдатенко В.Ф. – д.істор.н., професор, Стьопін А.О. – д.істор.н., професор, Хмарський В.М. – д.істор.н., професор, Щербіна Н.Ф. – к.е.н., доцент

Свідectво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – серія KB № 20991-10791ПР від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація)

Збірник включено до оновленого «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241)

Включено до наукометричної бази даних Російський індекс наукового цитування (РІНЦ) згідно договору № 428-07/2014 від 18.07.2014 р. – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349

Індексування і реферування: реферативна база даних «Україніка наукова», Український реферативний журнал «Джерело», Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru, Google Scholar <http://scholar.google.com.ua/citations?user=PEf4fZIAAAAJ&hl=ru>, електронний архів Одеського національного економічного університету.

Засновник і видавець збірника наукових праць – Одеський національний економічний університет.

Адреса редакційної колегії: Україна, 65082, м. Одеса,
вул. Преображенська, 8, ОНЕУ
тел.: (0487) 32-77-95
E-mail: n.visnik.oneu@ukr.net

© Одеський національний економічний університет

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Александрова Катерина

Укрепление конкурентных позиций пищевых предприятий посредством минимизации рисков.....5

Алтаяу Фатхи

Методические подходы к повышению эффективности деятельности иорданских банков.....18

Бенедисюк Дмитро, Голубка Степан

Ретроспектива становлення і пріоритети розвитку ринку цінних паперів в Україні.....28

Бровкова Олена, Бровкова Катерина, Нго Тієн Донг

Дослідження чинників та резервів підвищення прибутковості підприємств харчової промисловості.....41

Вербицька Яна

Достатність капіталу у забезпеченні конкурентної позиції банків України.....58

Голубка Михайло

Діяльність ревізійного союзу українських кооперативів у контексті розвитку економічної освіти на західноукраїнських землях.....69

Єрмакова Ольга, Скалаух Анастасія

Аналіз прямих іноземних інвестицій як фактора динамізації економічного розвитку Одеського регіону.....83

Короленко Наталя, Шуршанова Дар'я

Основні напрямки підвищення міжнародної конкурентоспроможності Одеського регіону: логістичний аспект.....95

Kostiuchenko Nataliia, Shkabarini Georgiy

Determination of possibilities and limits of influence of ecb policy on the level of unemployment in eu countries.....106

Нияз Аднан Мохаммед Али

Сравнительный анализ процессов управления и финансирования предприятий здравоохранения: современные модели и подходы.....115

Пудичева Галина

Фактори забезпечення енергетичної безпеки підприємств.....121

Росва Ольга

Проблемні питання визнання, обліку та оподаткування малоцінних та швидкозношуваних предметів.....132

Рубаха Марія, Галайко Андрій

Теоретичні аспекти дослідження фінансового планування на підприємстві.....143

Таран-Лала Олена

Оцінка надійності споживчої кооперації України як соціально-економічної системи в структурі національної економіки.....156

Тимощенко Юлія

Облікова оцінка активів при відображенні процесів діяльності підприємства.....183

Чумак Надія

Інституційні засади антимонопольного регулювання товарних ринків у відкритій економіці.....191

Шматковська Тетяна

До проблематики впровадження стратегічного управлінського обліку на підприємстві.....202

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Майборода Андрей

Выстраивание консервативной идеологии в путинской России: концептуальный анализ.....214

НАШІ АВТОРИ.....235

УДК 330.131.7.009.12

Александрова Катерина

**УКРЕПЛЕНИЕ КОНКУРЕНТНЫХ ПОЗИЦИЙ ПИЩЕВЫХ
ПРЕДПРИЯТИЙ ПОСРЕДСТВОМ МИНИМИЗАЦИИ РИСКОВ**

Рассмотрены основные международные схемы и системы безопасности продукции. Определена базовая составляющая интегрированных систем менеджмента качества и безопасности продукции. Приведена методология внедрения системы Анализа рисков и выявления критических контрольных точек в масштабах предприятия. Описаны некоторые наиболее частые ошибки при управлении интегрированными системами менеджмента качества и безопасности. Проведен анализ рынка свежих шампиньонов Украины, России и некоторых стран Европы. Исследованы причинно-следственные связи эффективного развития сельскохозяйственного сектора в масштабах страны на примере Польши. Исследование международных схем и систем безопасности продукции дало возможность автору сформировать рекомендации по укреплению конкурентных позиций сельскохозяйственных и пищевых предприятий Украины в связи с активизацией процесса евроинтеграции.

Ключевые слова: система менеджмента качества, безопасность продукции, анализ рисков, конкурентоспособность, субсидии.

Александрова Катерина

**ПОСИЛЕННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ ХАРЧОВИХ
ПІДПРИЄМСТВ ЗА ДОПОМОГОЮ МІНІМІЗАЦІЇ РИЗИКІВ**

Розглянуто основні міжнародні схеми і системи безпеки продукції. Визначено базову складову інтегрованих систем менеджменту якості та безпеки продукції. Наведено методологію впровадження системи Аналізу ризиків і виявлення критичних контрольних точок в масштабах підприємства. Описано деякі помилки, які найчастіше трапляються під час управління інтегрованою системою менеджменту якості і безпеки. Проведено аналіз ринку свіжих печериць України, Росії та деяких країн Європи. Досліджено

причинно-наслідкові зв'язки ефективного розвитку сільськогосподарського сектора в масштабах країни на прикладі Польщі. Дослідження міжнародних схем і систем безпеки продукції дало можливість автору сформулювати рекомендації щодо зміцнення конкурентних позицій сільськогосподарських та харчових підприємств за допомогою мінімізації ризиків у зв'язку з активізацією процесу євроінтеграції.

Ключові слова: система менеджменту якості, безпека продукції, аналіз ризиків, конкурентоспроможність, субсидії

Alexandrova Katerina

STRENGTHENING COMPETITIVE POSITIONS OF FOOD ENTERPRISES BY MINIMIZING RISKS

Key international integrated food safety schemes and systems were examined. Basic component of integrated management system standards (MSS) was determined. The methodology of implementation of the Hazard Analysis and critical control points system in the enterprise was shown. Some of the most common mistakes in the maintenance of integrated food safety and quality management systems were described. Fresh champignon market of Ukraine, Russia and some European countries was analyzed. The causal effect of effective agricultural sector development was investigated by the example of Poland. Examination of international schemes and systems of food safety management enabled the author to form recommendations on strengthening competitive positions of agricultural and food enterprises by implementing risk management concerning intensification of the European integration process were given.

Keywords: quality management system, product safety, hazard analysis, competitiveness, subsidies.

Анализ последних исследований и публикаций. Основная теоретическая база, предъявляемая к системам оценки и управления безопасностью и качеством продукции описана руководящими документами Кодекс Алиментариус и международными стандартами. Проблемы систем менеджмента качества и безопасности описаны в работах таких научных деятелей, как Аронов И.З., Антипина А, Бедрина Е.А., Терлецкая В.А., Янчук Т.И..

Нерешенные ранее части общей проблемы. Научные

исследования предоставляют довольно полную информацию по описанию наиболее распространенных в Украине систем управления безопасностью пищевой продукции, однако не дают полной картины основных международных признанных систем, а так же не предлагают методологию выбора системы менеджмента безопасности для конкретного предприятия.

Целью статьи является систематизация, обобщение и оценка подходов к минимизации рисков на предприятии, предоставление информации для выбора наиболее эффективной системы менеджмента качества и безопасности, а так же рекомендации по укреплению конкурентных позиций сельскохозяйственных и пищевых предприятий Украины.

Основной материал исследования. Сегодня вопросам безопасности и качества пищевой продукции уделяется большое внимание по всему миру – как среди государственных организаций, производителей, продавцов пищевых продуктов так и на уровне потребителей. При этом, осознанность и осведомленность последних в вопросах качества и безопасности продукции постоянно возрастает. С каждым годом все большее число крупных компаний отдает предпочтение организациям, внедрившим на предприятии систему менеджмента качества и безопасности, считая ее основой работы своей организации. В их числе МЕТРО Кэш энд Кэрри Украина – единственная в Украине торговая компания, сертифицированная по международным стандартам безопасности пищевой продукции. Компания поставила перед собой цель сотрудничать с только с поставщиками, сертифицированными по одному из стандартов, утвержденных Глобальной инициативой в области безопасности пищевой продукции [1].

Организация «Глобальная инициатива в области безопасности пищевой продукции» или GFSI (Global Food Safety Initiative) была создана в 2000 году как неприбыльная международная организация для разработки единых требований к вопросам качества и безопасности продуктов питания. Через год было выпущено первое руководство по вопросам качества и безопасности продукции [2]. GFSI – результат сотрудничества ведущих мировых экспертов в сфере обеспечения безопасности пищевых продуктов со стороны оптовых торговых организаций, производителей продуктов питания, компаний,

оказывающих услуги в цепи питания, международных организаций и правительств. Целью организации является гармонизация стандартов в области качества и безопасности пищевой продукции.

GFSI не является стандартом, а только устанавливает требования к стандартам, выполнение которых гарантирует, обеспечение необходимых условий для производства безопасной продукции.

Основная идея GFSI – «Сертифицирован однажды – признан везде». В результате, при прохождении сертификации по одному из стандартов, признанных GFSI, компании нет необходимости дополнительно сертифицироваться по другому равнозначному стандарту.

К стандартам и схемам, которые признаны GFSI относятся [3]:

- FSSC 22000 (версия от октября 2011г.)
- BRC Global Standard for food safety (версия 6)
- BRC/IoP Global Standard for Packaging and Packaging Materials (версия 6)
- BRC Global Standard for Storage and Distribution
- IFS Food Standard (версия 6)
- IFS Logistics Version (версия 2.1)
- SQF code (7 издание, 2 уровень)
- Primus GFS Standard (версия 2.1 от декабря 2011г.)
- Global Aquaculture Alliance Seafood Processing Standard (редакция 2 от августа 2012г.)
- Global G.A.P. (версия 4)
- Global Red Meat Standard (GRMS) (4 издание, версия 4.1)
- Canada GAP Scheme (версия 6)
- IFS PAC secure (версия 1)

Остановимся на четырех наиболее распространенных и часто используемых стандартах – FSSC 22000, BRC, IFS и SQF.

Схема FSSC 22000 (или система управления безопасностью пищевых продуктов FSSC 22000) обеспечивает основу для эффективного управления безопасностью и качеством пищевых продуктов и применима для всех операторов пищевой цепи (к операторам пищевой цепи относятся все субъекты, связанные с безопасностью и качеством пищевой продукции: производство, упаковка, хранение и дистрибьюция до конечного потребителя).

Схема управляется независимым Фондом FSSC 22000. Четвертый вариант схемы будет опубликован в 2016 году [4].

FSSC 22000 базируется на международных независимых стандартах, спецификациях и требованиях, которые вместе формируют схему FSSC 22000. К ним относятся ISO 22000, ISO/TS 22003, ISO 19011 и 5 дополнительных требований (приложение 1А: FSSC 22000).

Основу схемы FSSC 22000 составляет стандарт ISO 22000:2005 «Системы менеджмента безопасности пищевых продуктов. Требования ко всем организациям в цепи производства и потребления пищевых продуктов». Стандарт ISO 22000 был специально разработан для легкого интегрирования со стандартом ISO 9001 «Системы менеджмента качества», дублируя систему менеджмента последнего с поправками на безопасность продукции а именно на разработку и внедрение риск-менеджмента на основе принципов системы HACCP, которую мы рассмотрим позже. Стандарт ISO 22000 очень популярен среди украинских предприятий-участников цепи питания. Необходимо отметить, что сам по себе стандарт не признан GFSI, так как не охватывает всех требований для производства, контроля и реализации безопасной пищевой продукции, но удовлетворяет требованиям украинского законодательства, предъявляемым к производству безопасной продукции.

В ISO/TS 22002-1:2009 «Программы создания предварительных условий для безопасности пищевой продукции» приводится перечень требований к созданию, внедрению и обеспечению соблюдения обязательных программ предъявляемых к предприятию для контроля выпуска безопасной продукции.

В ISO 19011:2011 «Руководящие указания по аудиту систем менеджмента» указаны основные требования, предъявляемые к проведению предприятием внутренних аудитов.

Пять дополнительных требований (Приложение 1А: FSSC 22000 от 10.04.2013) включают требования по технической спецификации, надзору за персоналом [5], специфическим нормативным требованиям, объявленным, но внеплановым проверкам сертифицированных организаций (в случае возникновения инцидента по пищевой безопасности готовой продукции) и управлению входной информацией.

Остановимся подробнее на подтверждении безопасности продукта. Нередко в ходе проверок систем качества и безопасности некоторые данные по контролю за процессами не могут быть учтены аудитором. Когда пищевые предприятия сталкиваются с вопросом проведения исследований по показателям качества и безопасности для верификации полученных в ходе производственной деятельности данных таких, как температура, анализ воды, анализ на пестициды и т.д., наиболее важным является выбор лаборатории, которая соответствует стандарту ISO 17025 «Общие требования к компетентности испытательных и калибровочных лабораторий», где описаны требования, предъявляемые к испытательным и калибровочным лабораториям. Например, лаборатория одесской СЭС имеет аккредитацию местных ГОСТов, но не аккредитована по ISO 17025. В данном случае, анализы воды одесской СЭС не могут быть приняты во внимание при аудите системы качества и безопасности.

Перейдем к описанию стандарта, получившего наибольшее распространение в западной части Европы среди таких стран, как Великобритания, Франция, Португалия и Испания).

BRC Global Standards (British Retail Consortium или Британский консорциум операторов розничной торговли) – это серия международных стандартов для пищевой промышленности, производителей упаковки и потребительских товаров. BRC разработан на основе требований системы управления качеством и применением принципов GMP (Good Manufacturing Practice или Надлежащие производственные практики). Как и FSSC 22000, BRC основан на применении риск-менеджмента на основе анализа рисков в соответствии с принципами HACCP. Для обеспечения соответствия стандарту необходимо:

- разработать и внедрить риск-менеджмент (на основе принципов HACCP),
- иметь документированную и внедренную систему менеджмента качества,
- осуществлять управление процессами производства, производственной средой, и персоналом.

На сегодняшний день по стандарту BRC сертифицировано более 18000 поставщиков в более чем 100 странах мира [6].

Следующий рассматриваемый стандарт широко используется в

Германии и Австрии. IFS (International Food Standard или Международный стандарт производства пищевых продуктов) предназначен для компаний, производящих и обрабатывающих продукцию, производящих первоначальную упаковку. Стандарт был разработан немецкой и французской федерациями торговцев. Внедрение стандарта особенно важно для тех производителей, которые ориентированы на сотрудничество с продавцами брендовой продукции. Требования стандарта построены на принципах HACCP, GMP (Good Manufacturing Practice), GLP (Good Laboratory Practice) и GHP (Good Hygiene Practice) [7].

Последний рассматриваемый стандарт – это система управления SQF, разработанная и наиболее часто используемая в США. Система содержит принципы управления сетью поставщиков при изготовлении сырья, производстве и дистрибуции продуктов питания. Система делает акцент на систематическом применении HACCP для контроля рисков качества продуктов питания, а также безопасности пищевых продуктов. Внедрение системы актуально для предприятий-поставщиков местных и глобальных рынков продуктов питания [8]. Можно выделить три уровня сертификации SQF:

- основы безопасности пищевых продуктов;
- сертификация планов обеспечения безопасности пищевых продуктов на основе HACCP;
- комплексные системы управления качеством и безопасностью пищевых продуктов [9].

В состав всех описанных выше стандартов и схем входит система HACCP, являющаяся основой для производства и управления безопасной продукцией.

HACCP (Hazard analysis and critical control points или Оценка рисков и критические контрольные точки) – концепция систематической идентификации, оценки и управления опасными факторами, влияющими на безопасность продукции. Разработанная в США в 1960 году в условиях строжайшей секретности компанией Пиллсбери, работавшей на NASA, система поставила перед собой задачу гарантировать безопасность пищи для американских астронавтов [10]. Руководящий документ HACCP был принят в 1993 году комиссией «Кодекс Алиментариус» [11]. Кодекс Алиментариус представляет собой свод пищевых международных стандартов,

принятых Международной комиссией ФАО/ВОЗ. ФАО или FAO (Food and Agriculture Organization) – международная продовольственная и сельскохозяйственная организация под патронатом ООН. ВОЗ или WHO (World Health Organization) – всемирная организация здравоохранения, специально учрежденная ООН для внедрения кодекса стандартов и правил, касающихся пищевой продукции.

Методология системы заключается в изучении каждого этапа в пищевом производстве, выявлении и оценке специфических риски, влияющих на безопасность продукции, и внедрении эффективных мер контроля и мониторинга для управления выявленными рисками посредством их упразднения или снижения до приемлемого уровня.

НАССР является не системой отсутствия рисков, а предупреждающей (превентивной) системой в части обеспечения безопасности пищевой продукции.

Внедрение системы НАССР актуально для защиты производственных процессов от биологических, химических и физических рисков загрязнения, увеличивающих безопасность продукции, и для защиты торговой марки при продвижении на рынке пищевых продуктов путем сокращения жалоб и рекламаций. Система НАССР применима производителями пищевой продукции и компаниями, результат деятельности которых используются в пищевой промышленности и влияет на безопасность и качество пищевых продуктов.

Наличие системы НАССР на предприятии упрощает внедрение признанных GFSI стандартов и схем для создания на системы качества и безопасности продукции, так последние основаны на системе НАССР.

В Украине внедрение элементов системы НАССР на пищевых предприятиях подкреплено законодательно. В Законе «О безопасности и качестве пищевых продуктов», ст.21.п.1. сказано: «Операторы рынка разрабатывают, внедряют и используют действующие процедуры, основанные на принципах системы анализа опасных факторов и контроля в критических точек;...» [12]. Однако, на практике внедрение системы украинскими предприятиями происходит медленно в виду высокой расходной части, требуемой для приведения инфраструктуры предприятия в соответствии с международными стандартами, а так же для создания и внедрения самой системы.

Внедрение систем менеджмента качества и безопасности продукции дает возможность выхода на новые рынки отечественным производителям. Поэтому, выбор системы сертификации необходимо производить из ориентации на потребителя, учитывая популярность той или иной системы менеджмента качества и безопасности на рассматриваемом потенциальном рынке сбыта.

Перейдем к анализу перспектив освоения европейского рынка продуктов питания на примере рынка свежих шампиньонов.

Рассмотрим опыт развития рынка свежих шампиньонов в период вступления Польши в ЕС. После вступления в Евросоюз с его стороны началась поддержка польского сектора сельского хозяйства. Для грибного сектора таким примером является механизм субсидирования, наиболее ярко представленный в проекте «Pieczarka-Centrum» (в переводе, «Грибной центр») – компании из восьми крупных производителей грибов регионе Лодзь [13].

В 2009 году компания «Pieczarka-Centrum» получила субсидию ЕС на развитие инфраструктуры, модернизацию материально-технической производственной базы грибных предприятий, выплата по которой осуществлялась по окончании работ в виде возмещения 75% от общей суммы инвестиционного проекта, составившего 20 млн. злотых (4,6 млн. евро). Для сравнения, в тот же период дотации всего грибного сектора Румынии составляли 4 млн. евро в год [14]. Субсидии ЕС были направлены на строительство складских, упаковочных и сортировочных помещений, а так же для закупки нового оборудования, машин, и инструментов сбора урожая.

По окончании проекта в 2012 году был создан современный и хорошо оборудованный центр выращивания грибов производственной мощностью до 28 тысяч квадратных метров, с возможностью систематического наращивания производственных мощностей. В натуральных единицах производство грибов с момента начала осуществления проекта до 2014 года утроилось с 2 тыс. тонн грибов до 7 тыс. тонн грибов в год. Данная политика субсидирования сельскохозяйственного сектора привела значительному росту отрасли выращивания грибов. В результате этого процесса Польша стала лидером по производству шампиньонов в Европе, сместив Нидерланды – самую развитую в области сельского хозяйства страну, удерживавшую лидерские позиции на рынке грибов более 30 лет.

На сегодняшний день польский рынок насчитывает порядка 25 видов свежих и консервированных шампиньонов, экспортируемых в большинство стран Европы. Продукция реализуется на внутреннем рынке, в основном через супермаркеты, и экспортируется во многие страны мира, в том числе во Францию, Германию, Великобританию, Швецию, Грецию, Норвегию и в Россию до 2014 года [15]. Производство шампиньонов в России составляет 8 тыс. тонн и покрывает спрос местного рынка только на 10% [16]. Оставшиеся 90% рынка свежих шампиньонов России в основном состояли из импорта польских грибов (порядка 70 тыс. тонн). После запрета Россией импорта продукции из Евросоюза, на европейском рынке образовался ощутимый излишек польских грибов, который распределился по рынкам Болгарии, Франции, Бельгии и проч. Избыток предложения привел к снижению цены продажи шампиньонов на 20% (с 1,20 Евро/кг до 1,00 Евро/кг) [17].

Упрощение торговли с Евросоюзом откроет доступ польских грибов на украинский рынок. Продукция местных производителей несколько уступает польским грибам по двум причинам – технологической и финансовой. Первой причиной является использования украинскими предприятиями местного сырья – компоста второй фазы. В Польше выращивание происходит на компосте третьей фазы, что улучшает качественные показатели готовой продукции, позволяет сократить процесс и период выращивания на 25% или на 2 недели. В конечном итоге, увеличивается оборачиваемость оборотных средств. Второй причиной является отсутствие субсидий отрасли в Украине и субсидирование отрасли выращивания грибов в Польше в середине 2000-х годов, что позволило значительно понизить себестоимость продукции польских грибов. В результате, не смотря на высокую стоимость трудовых и энергетических ресурсов, себестоимость польских шампиньонов ниже по сравнению с себестоимостью украинских грибов.

В результате этого процесса украинский производитель грибов столкнется с проблемой усиления конкуренции на местном рынке. В этой ситуации важнейшим фактором укрепления конкурентных позиций является развитие сырьевой базы и расширение рынков сбыта. Необходимо подчеркнуть, что запуск производства компоста третьей фазы в Украине был запланирован на середину 2014 года,

однако, в связи с ухудшающейся экономико-политической ситуацией в стране был перенесен на конец 2016 года. Так, что если по первому вопросу происходит значительное улучшение, то для выхода на новые рынки необходима сертификация продукции согласно международным стандартам.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Условия евроинтергации в значительной степени способствуют внедрению систем качества и безопасности на пищевых предприятиях по причине возможности экспорта продукции. В условиях продолжительного экономико-политического кризиса в стране прогрессирующая инфляция резко сократила привлекательность местных рынков сбыта. При этом, экспорт продукции становится все более привлекательным. Для возможности осуществления поставок на европейский рынок необходимо не только наличие качественного продукта, но и документальное подтверждение его качества и безопасности международными системами сертификации, которые, в свою очередь, не только открывают возможности выхода на новые рынки сбыта, но и укрепляют доверие к торговой марке местных потребителей, увеличивая конкурентоспособность товара и отлаженность производственного процесса.

Литература

1. Система контролю безпечності харчових продуктів в METRO [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.metro.ua/about-metro/quality>
2. What is GFSI [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mygfsi.com/about-us/about-gfsi/what-is-gfsi.html>
3. Recognised schemes [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mygfsi.com/schemes-certification/recognised-schemes.html>
4. FSSC 22000 About us [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fssc22000.com/documents/about-us.xml?lang=en>
5. BRC Global standards [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.brcglobalstandards.com/Manufacturers/Food/WhytheBRCStandard.aspx#.VuatpX2LSUk>
6. IFS Focused industries [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ifsworld.com/>

7. SQF Institute. One world. One standard. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sqfi.com/about-sqf/>

8. Сертификация по стандарту безопасности и качества продуктов питания (SQF) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sgsgroup.com.ua/ru-RU/Trade/Consumer-and-Industrial-Goods/Global-Schemes/Global-Food-Safety-Initiative-Certification/Safe-Quality-Food-Standard-SQF-Certification.aspx>

9. GFSI [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mygfsi.com/>

10. Hazard analysis and critical control point (haccp) system and guidelines for its application [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fao.org/docrep/005/y1579e/y1579e03.htm> Hazard analysis and critical control point

11. Об основных принципах и требованиях к безопасности и качеству пищевых продуктов: закон Украины от 23.12.1997 № 771/97-ВР (ред. від 28 грудня 2014 р. N 67-VIII) ст. 21 п.1 // Голос України – № 179 від 19.09.2014 р.

12. Pieczarka centrum – главная страница [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pieczarka.ponowemu.pl/>

13. Agro business: Afacerea cu ciuperci, nu este pentru oricine [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.agro-business.ro/afacerea-cu-ciuperci-nu-este-pentru-oricine/2013/04/17/>

14. Polska największym producentem pieczarek w Europie dzięki unijnym funduszom [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.polskieradio.pl/42/4265/Artykul/1474207,Polska-najwiekszym-producentem-pieczarek-w-Europie-dzieki-unijnym-funduszom>

15. Polska pieczarkami stoi! jesteśmy liderem w europie, eksportujemy najwięcej na świecie [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pl.blastingnews.com/ekonomia/2015/07/polska-pieczarkami-stoi-jestesmy-liderem-w-europie-eksportujemy-najwiecej-na-swiecie-00474635.html>

16. Koszyk cenowy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dlahandlu.pl/koszyk/towar/pieczarki-1-kg-na-wage,32.html>

1. Systema kontrolyu bezpechnosti kharchovykh produktiv v METRO [Электронныу resurs]. –Rezhym dostupa: <https://www.metro.ua/about-metro/quality>

2. What is GFSI [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mygfsi.com/about-us/about-gfsi/what-is-gfsi.html>
3. Recognised schemes [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mygfsi.com/schemes-certification/recognised-schemes.html>
4. FSSC 22000 About us [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fssc22000.com/documents/about-us.xml?lang=en>
5. BRC Global standards [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.brcglobalstandards.com/Manufacturers/Food/WhytheBRCStandard.aspx#.VuatpX2LSUk>
6. IFS Focused industries [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ifsworld.com/>
7. SQF Institute. One world. One standard. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sqfi.com/about-sqf/>
8. Certyfikatsyya po standartu bezopasnosti y kachestva produktov pytanyya (SQF) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sgsgroup.com.ua/ru-RU/Trade/Consumer-and-Industrial-Goods/Global-Schemes/Global-Food-Safety-Initiative-Certification/Safe-Quality-Food-Standard-SQF-Certification.aspx>
9. GFSI [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mygfsi.com/>
10. Hazard analysis and critical control point (haccp) system and guidelines for its application [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fao.org/docrep/005/y1579e/y1579e03.htm> Hazard analysis and critical control point
11. Ob osnovnykh pryntsypakh y trebovaniyakh k bezopasnosti y kachestvu pyshchevyykh produktov: zakon Ukrainy ot 23.12.1997 # 771/97-VR (red. vid 28 hrudnya 2014 r. N 67-VIII) st. 21 p.1 // Holos Ukrainy – # 179 vid 19.09.2014 r.
12. Pieszarka centrum – hlavnaya stranytsa [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pieczarka.ponowemu.pl/>
13. Agro business: Afacerea cu ciuperci, nu este pentru oricine [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.agro-business.ro/afacerea-cu-ciuperci-nu-este-pentru-oricine/2013/04/17/>
14. Polska największym producentem pieczarek w Europie dzięki unijnym funduszom [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.polskieradio.pl/42/4265/Artykul/1474207,Polska-najwiekszym-producentem-pieczarek-w-Europie-dzieki-unijnym-funduszom>

15. Polska pieczarkami stoi! jesteśmy liderem w europie, eksportujemy najwięcej na świecie [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupa: <http://pl.blastingnews.com/ekonomia/2015/07/polska-pieczarkami-stoi-jestesmy-liderem-w-europie-eksportujemy-najwiecej-na-swiecie-00474635.html>

16. Koszyk cenowy [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupa: <http://www.dlahandlu.pl/koszyk/towar/pieczarki-1-kg-na-wage,32.html>

***Рецензент:** Янковий О.Г. д.е.н., професор, зав. кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету*

8.04.2016

УДК 336.71

Алтаяу Фатхи

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПОВЫШЕНИЮ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИОРДАНСКИХ БАНКОВ

Статья посвящена формированию методических подходов к повышению эффективности деятельности иорданских банков, определяющих актуальность темы. Разработка и реализация методических подходов к повышению эффективности деятельности иорданских банков является сложным процессом, являющимся частью единой многоуровневой системы управления их финансовыми результатами. В статье схематично показана систему реализации методических подходов к повышению эффективной деятельности банка, в которой автором использован иерархический подход к разработке такой системы. Из того, что комплексная разработка методических основ эффективной деятельности иорданских банков является важным моментом для поддержания оптимального соотношения их ликвидности и прибыльности, то важным является определение вида их деятельности (агрессивный, умеренный или консервативный) в зависимости от степени рисков, принимаемых ими на себя по решениям собственников, крупных

инвесторов и руководства банка. Проведенное исследование позволило сделать вывод, что практически все иорданские банки поддерживают свою ликвидность при разных уровнях своей прибыльности.

Ключевые слова: (методические подходы, эффективность деятельности, ликвидность, прибыльность).

Алтаяу Фатхи

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ІОРДАНСЬКИХ БАНКІВ

Стаття присвячена формуванню методичних підходів до підвищення ефективності діяльності іорданських банків, що визначає актуальність теми. Розробка і реалізація методичних підходів до підвищення ефективності діяльності іорданських банків уявляє собою складний процес, який є частиною багаторівневої системи управління їх фінансовими результатами. В статті схематично показана система реалізації методичних підходів до підвищення ефективності діяльності банків, в якій автором був використаний ієрархичний підхід до розробки такої системи. З того, що комплексна розробка методичних основ ефективної діяльності іорданських банків є важливим моментом для підтримки оптимального співвідношення їх ліквідності та прибутковості, то важливим є визначення виду їх діяльності (агресивний, помірний або консервативний) залежно від ступеня ризиків, які приймають вони на себе за рішеннями власників, великих інвесторів та керівників банку. Виконане дослідження дозволило зробити висновок, що практично усі іорданські банки підтримують свою ліквідність при різних рівнях своєї прибутковості.

Ключові слова: (методичні підходи, ефективність діяльності, ліквідність, прибутковість).

Altayawe Fathi

METHODOLOGICAL APPROACHES TO IMPROVE THE EFFECTIVENESS OF JORDANIAN BANKS

The article is devoted to formation of methodological approaches to improve the effectiveness of Jordanian banks, which determines the relevance of the topic. Development and implementation of methodological

approaches to improve the efficiency of the Jordanian banks is a complex process, which is part of a unified multi-level management system of financial results. The article schematically shows the system of realization of methodological approaches to increase the bank's effective activities, in which the author used a hierarchical approach to the development of such a system. Since the comprehensive development of methodological foundations of effective activities of Jordanian banks is an important point to maintain the optimal ratio of liquidity and profitability, it is important to determine the type of activity (aggressive, moderate or conservative) depending on the degree of risk they have taken over on the owner's decision, major investors and the bank's management.

Keywords: (methodological approaches, effectiveness, liquidity, profitability)

Постановка проблемы. Эффективность деятельности современных банков зависит от множества факторов, способных стремительно меняться во времени. Поэтому достижение эффективной деятельности банка зависит от качества управленческих решений, во многом определяемом качеством используемого методического и методологического обеспечения.

Анализ последних исследований и публикаций показал, что исследованию проблематики методических подходов к повышению эффективности деятельности современных банков посвящены работы таких зарубежных экономистов как Р.Дорнбуша, Э. Росса, А.Саливана, М.Стивена, К.Фипса, С.Ф.Фишера, Р.Шмалензи и многих других. Среди отечественных экономистов, заслуживают внимания работы М.Д.Алексеевко, Г.И.Башнянина, А.В. Буряка, Л.О.Гелей, А.М.Герасимовича, А.П.Дубанков, М.И.Звєрякова, I.М.Парасий-Вергуненко и др.

Выделение не решенных ранее частей общей проблемы. Вопросы методического обеспечения эффективной деятельности иорданских банков мало изучены и требуют своего теоретического и практического исследования, что делает статью особенно актуальной.

Цель статьи. Целью данной статьи является освещение роли и значения методических подходов к повышению эффективности деятельности иорданских банков.

Изложение основного материала исследования. Из того, что

эффективность деятельности современных банков зависит от множества факторов, способных стремительно меняться во времени, достижение основных задач деятельности банка зависит от качества управленческих решений, во многом определяемом качеством используемого методического и методологического обеспечения. Поэтому актуальной задачей для отдельно взятого современного традиционного, в том числе и иорданского, банка является формирование методологических основ и методических подходов к повышению эффективности деятельности иорданских банков. Соответственно, в работе сделана попытка схематично представить систему реализации методических подходов к повышению эффективной деятельности банка (рис. 1).

Рис. 1. Система реализации методических подходов к повышению эффективности деятельности банка (составлено автором)

Разработка и реализация методических подходов к повышению эффективности деятельности иорданских банков является сложным процессом, представляющим собою часть единой многоуровневой системы управления их финансовыми результатами [1, 124].

Как видно на рис. 1, автором использован иерархический подход в разработке системы методических подходов к повышению эффективности деятельности банка. Применение иерархического подхода к формированию методологических основ политики доходности банка предполагает, что субъектами банка выступают собственники (акционеры) и крупные инвесторы, влияющие на формирование политики с учетом своих интересов, а также руководство банка (топ-менеджеры), в компетенцию которого входит реализация задач управления доходами и расходами на различных уровнях и направлениях деятельности банка. Комплексная разработка методических основ эффективной деятельности иорданских банков является важным моментом для поддержания оптимального соотношения их ликвидности, доходности и надежности. Особенности деятельности иорданского банка можно исследовать при анализе тех рисков, которые он принимает на себя банк в процессе своего функционирования. Понятно, что чем выше риски, принимаемые на себя банком, тем агрессивней его деятельность, направленная на максимальное получение прибыли. Соответственно, в современных условиях важным является определение вида политики доходности банка в зависимости от степени рисков, принимаемых им на себя в своей деятельности. При этом, принимая на себя конкретный уровень возможных рисков, банк выбирает приоритетный вид своей деятельности (агрессивный, умеренный или консервативный), устанавливаемый решениями собственников, крупных инвесторов и руководства банка. Особенностью агрессивной деятельности банка является ее высокая рискованность. Банк получает максимальную прибыль, но повышает риски по кредитным операциям, что увеличивает риски своевременного возврата инвестиций и снижает показатели ликвидности. Умеренный вид деятельности банка осуществляется на основе сбалансированного управления своими доходами и расходами, обеспечивая банку получение приемлемого уровня доходности вложений, адекватного степени риска и необходимости поддержания требуемого уровня ликвидности. К консервативной деятельности банка относится такая деятельность, которая направлена на минимизацию риска, обеспечение высокой ликвидности и гарантии возврата инвестиций. Такой

вид деятельности банка сохраняет его надежность, но не создает условий для развития в будущем, так как снижает его доходность на рынке банковских услуг. Для разработки методики определения вида деятельности иорданских банков, в зависимости от степени принимаемых ими на себя рисков, в работе был использован методический подход, предложенный Е.Г. Шатковской [2, с. 93] (табл. 1).

Таблица 1

Методика определения вида деятельности банка в зависимости от уровня принимаемых на себя рисков (составлено автором на основе [2, с.93])

Показатели	Виды рисков банка	Вид деятельности банка		
		Консервативный (низкий риск)	Умеренный (средний риск)	Агрессивный (высокий риск)
Удельный вес денежного портфеля в активах, %	Риск потери ликвидности	≥ 15	11 – 15	≤ 11
	Риск снижения доходности	≤ 11	11 – 15	≥ 15
Кредитно-инвестицион. портфель (КИП) / Доходы от КИП	Риск снижения доходности	$\leq 0,6$	0,6 – 0,8	$\geq 0,8$
Прирост КИП / Прирост просроченной задолженности	Риск потери активов	$\geq 1,8$	1,0 – 1,8	$\leq 1,0$
		< 0 при условии снижения просроченной задолженности и		< 0 при условии снижения КИП и одновременно увеличении просроченной задолженности
Чистая процентная маржа	Риск снижения доходности	≥ 5	3 – 5	≤ 3
Чистый спред от доходов и расходов по КИП	Риск снижения доходности	≥ 7	5 – 7	≤ 5

На основе предложенной методики в работе выполнен анализ видов деятельности иорданских банков, разных по уровню своих активов: крупного – Arab Bank, среднего – The Housing Bank for Trade & finance и малого – Invest Bank (табл. 2).

Таблица 2

Виды деятельности отдельных иорданских банков в 2014-2015 гг.
(составлено с учетом данных табл. 1 по отчетным данным исследуемых банков)

Показатели	Годы		Вид деятельности банка
	2014	2015	
ARAB BANK , вид деятельности – агрессивный			
Удельный вес денежного портфеля в активах, %	29,5	15,4	Консервативный
Доходность кредитно-инвестицион. портфеля, %	6,66	6,64	Агрессивный
Чистая процентная маржа, %	2,45	2,39	Агрессивный
Чистый спред от доходов и расходов по кредитно-инвестиционным операциям, %	4,17	4,4	Агрессивный
THE HOUSNG BANK FOR TRADE & FINANCE, вид деятельности – умеренно-агрессивный			
Удельный вес денежного портфеля в активах, %	24,3	28,4	Консервативный
Доходность кредитно-инвестицион. портфеля, %	7,06	7,88	Агрессивный
Чистая процентная маржа, %	3,58	3,50	Умеренный
Чистый спред от доходов и расходов по кредитно-инвестиционным операциям, %	5,17	5,93	Умеренный
INVEST BANK, вид деятельности – агрессивно-умеренный			
Удельный вес денежного портфеля в активах, %	17,9	14,2	От консерват. до умеренного
Доходность кредитно-инвестицион. портфеля,	8,59	8,87	Агрессивный
Чистая процентная маржа, %	3,20	3,25	Умеренный
Чистый спред от доходов и расходов по кредитно-инвестиционным операциям, %	4,26	4,58	Агрессивный

Как видно из данных табл. 2, Arab Bank (самый крупный из иорданских банков) осуществляет в основном агрессивную деятельность и непрерывно работает на грани риска, хотя чистая прибыль до уплаты налогов (Net Income before Tax) данного банка (не считая кризисного и посткризисного 2010 гг.), непрерывно возрастала, а удельный вес денежного портфеля в активах банка превышает 15%, означая, что данный банк нацелен в своей деятельности на поддержание своей ликвидности, стремясь не допустить риска ее снижения или утраты.

Средний иорданский банк – The Housing Bank for Trade & finance осуществляет в основном умеренную деятельность, что находит свое отражение в уровнях чистой процентной маржи (в пределах 3-5%) и чистого спреда (в пределах 5-7%), означая тем самым, что банк работает в рамках умеренного риска. Вместе с тем, доходность его КИП значительно превышает допустимый уровень высокого риска (0,8%, см. табл. 1). Что же касается удельного веса денежного портфеля, то он также как и в Arab Bank значительно превышал 15%, означая, тем самым, что банк The Housing Bank for Trade & finance проводит консервативную политику (за счет риска снижения своей доходности).

Наименьший иорданский банк Invest Bank осуществляет агрессивно-умеренную деятельность. Агрессивный вид политики доходности Invest Bank проявляется как в уровне его чистого спреда от доходов и расходов по кредитно-инвестиционным операциям, находящемся на уровне менее 5% и в уровне доходности кредитно-инвестиционного портфеля, который значительно превышал не только допустимый уровень высокого риска (0,8%, см. табл. 1), но превышал и уровень риска снижения доходности двух ранее рассмотренных банков (самого крупного и среднего по величине своих активов, см. табл. 2). При этом, несмотря на такую агрессивную политику в своих подходах к доходности кредитно-инвестиционного портфеля, чистая прибыль Invest Bank до уплаты налогов (Net Income before Tax), не считая кризисного и посткризисного 2010 гг., характеризуется волатильностью и, например, к началу 2015 г. снизилась относительно ее величины на начало 2014 г. Наряду с агрессивной политикой доходности банк, вместе с тем, проводит умеренный вид политики формирования и использования своих доходов, что проявляется, в частности, в его подходах к чистой процентной марже, уровень которой находится в пределах среднего риска (3-5%, см. табл.1 и 2) и к показателю удельного веса денежного портфеля в активах банка, уровень которого в 2015 г. находился в пределах 11-15%, отражая наличие умеренного риска не только снижения своей ликвидности, но и снижения своей доходности (см. табл.1 и 2).

Проведенное исследование видов политики иорданских банков позволило сделать вывод, что практически все иорданские банки стремятся к поддержанию высокого уровня своей ликвидности,

обеспечивающего им имидж надежного устойчивого банка и потому соблюдающие консервативный вид своей политики, хотя по другим показателям политика формирования и использования доходов исследуемых иорданских банков имеет агрессивный вид или, как минимум, умеренный. Анализ политики формирования и использования доходов иорданских банков показал, что деятельность исследуемых банков зависит также и от уровня управления ими своим капиталом (при определении принципов создания и развития банка); активами (при определении приоритетных вложений в доходные активы и разработке критериев эффективности этих вложений); ликвидностью (при разработке принципов привлечения банковских ресурсов и их размещения во взаимосвязке по срокам и суммам) и, наконец, от уровня их учетной политики, определяющей правила формирования и учета расходов и доходов и создающей условия для сбалансированного управления входящими и исходящими денежными потоками.

На основании предложенных методологических подходов к организации деятельности банка автором разработан алгоритм управления эффективной деятельностью банка (рис. 2).

Как видно на рис. 2, алгоритм управления эффективной деятельностью банка имеет 5 этапов. Введение алгоритма реализации управления эффективной деятельностью иорданскими банками позволит им совершенствовать тактику управления своей доходностью на основе разработанной каждым банком главной стратегической цели – максимизации получаемых доходов при минимизации расходов и банковских рисков для поддержания своей надежности и устойчивости. При этом реализацию своей главной стратегической цели целесообразно осуществлять посредством решения задач, прежде всего, повышения эффективности управления кредитно-инвестиционным портфелем каждого иорданского банка. Для выполнения поставленных задач каждому банку необходимо создать эффективную систему мотивации персонала банка к достижению максимизации доходов и минимизации затрат и банковских рисков, что, в свою очередь, требует справедливого распределения вознаграждений за труд. При таких условиях эффективное функционирование системы управления политикой формирования и использования доходов иорданских банков будет способствовать достижению его основных целей на банковском рынке: повышению

прибыльности, сохранению ликвидности и финансовой устойчивости.

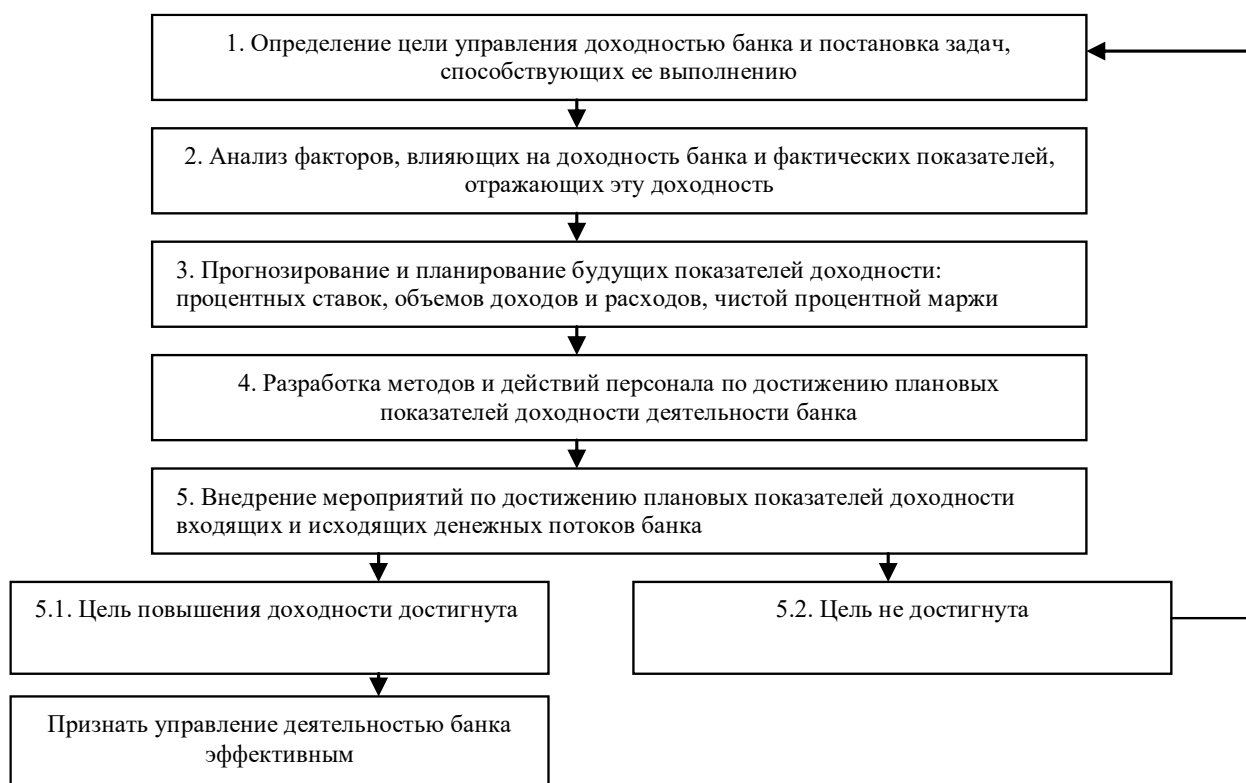

Рис. 2. Алгоритм управления эффективной деятельностью банка
(составлено автором)

Литература

1. Масленченков Ю.С. Экономика банка. Разработка по управлению финансовой деятельностью банка / Ю.С. Масленченков, А.П. Дубанков. – М.: Издательская группа «БЦД пресс», 2002 г. – 168 с.

2. Финансовая политика кредитных организаций: теория и методология: научная монография / Е. Г. Шатковская; М-во образования и науки Российской Федерации, ФГБОУ ВПО "Уральский гос. горный ун-т". - Екатеринбург : Изд-во УГГУ, 2014. - 209 с.

1. Maslennenkov Yu.S. Ekonomika banka. Razrabotka po upravlenyyu fynansovoy deyatel'nost'yu banka / Yu.S. Maslennenkov, A.P. Dubankov. – M.: Yzdatel'skaya hruppa «BTsD press», 2002 h. – 168 s.

2. Fynansovaya polytyka kredytnykh orhanyzatsyy: teoryya y metodolohyya: nauchnaya monohrafyya / E. H. Shatkovskaya; M-vo obrazovanyya y nauky Rosсыyskoy Federatsyy, FHBOU VPO "Ural'skiy hos. hornyy un-t". - Ekaterynburh : Yzd-vo UHHU, 2014. - 209 s.

Рецензент: Янковий О. Г. д.е.н., професор, зав. кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету

1.04.2016

УДК 336.761 : 330.83

Бенедисюк Дмитро, Голубка Степан

РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕННЯ І ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ

У статті здійснено ретроспективний аналіз становлення і розвитку ринку цінних паперів в Україні. Розглянуто основні етапи розвитку ринку цінних паперів в світі. Проаналізовано особливості функціонування ринку в радянський період. Здійснено періодизацію розвитку ринку цінних паперів в Україні періоду незалежності з використанням структурно-функціонального підходу. Виявлено, що одним з найбільш значущих подій становлення ринку цінних паперів був випуск з 1995 року приватизаційних майнових сертифікатів, які фактично зруйнували основи формування фінансової активності населення і сприяли розвитку монополізованої економіки. Проведено статистичний аналіз розвитку ринку та запропоновано пріоритети його розвитку з метою поступової мобілізації фінансових ресурсів.

Ключові слова: ринок цінних паперів, періодизація розвитку, приватизаційні майнові сертифікати, міграційні облігації, муніципальні облігації, страхування Unit-linked.

Бенедисюк Дмитрий, Голубка Степан

РЕТРОСПЕКТИВА СТАНОВЛЕНИЯ И ПРІОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ В УКРАИНЕ

Рассмотрены основные этапы развития рынка ценных бумаг в мире. Проанализированы особенности функционирования рынка в советский период. Осуществлена периодизация развития рынка ценных бумаг в Украине периода независимости с использованием структурно-функционального подхода. Выведено, что одним из

наиболее значимых событий становления рынка ценных бумаг был выпуск с 1995 года приватизационных имущественных сертификатов, которые фактически разрушили основы формирования финансовой активности населения и способствовали развитию монополизированной экономики. Проведен статистический анализ развития рынка и предложены приоритеты его развития с целью постепенной мобилизации финансовых ресурсов.

Ключевые слова: рынок ценных бумаг, периодизация развития, приватизационные имущественные сертификаты, миграционные облигации, муниципальные облигации, страхование Unit-linked.

Benedysiuk Dmytro, Holubka Stepan

RETROSPECTIVE OF FORMATION AND PRIORITIES OF DEVELOPMENT SECURITIES MARKET IN UKRAINE

The main stages of development of securities market in the world were discussed. The features of market functioning during the Soviet period were analyzed. The periodization of development of securities market in Ukraine during the independence period using structural and functional approach was implemented. The high value for the development of the securities market by releasing in 1995 Privatization Property Certificates were found which destroyed the foundations of the development of financial activity of population and contributed to the development of monopolized economy. The statistical analysis of development of market was conducted and priorities of development for the progressive raise of financial resources were proposed.

Keywords: securities market, periodization of development, Privatization Property Certificates, immigration bonds, municipal bonds, insurance «Unit-linked».

Постановка проблеми. Фінансово-економічний розвиток української держави проходить складний і суперечливий шлях трансформації до ринкової економіки. Сфера торгівлі цінними паперами в таких умовах зазнавала вкрай негативних впливів, що надалі ускладнює її розвиток згідно стандартів провідних економік світу. Водночас історично розвиток ринку цінних паперів в Україні, у

своїй активній фазі, бере початок з другої половини ХІХ століття з основними центрами у містах Львів, Одеса, Київ і Харків. Отож, історичний вимір розвитку ринку є доволі тривалим, що, однак, не надало йому конкурентних переваг.

Ринок цінних паперів є надважливим агентом мобілізації фінансових ресурсів в умовах ринкової економіки. Рівень його розвитку є індикатором і в той же час детермінантою соціально-економічного стану країни. Його стабільність підсилює інвестиційну привабливість економіки, дозволяє здійснювати ефективне довгострокове макроекономічне планування. Для України розвиток ринку цінних паперів залишається доволі проблемним – через обмежене включення населення у відповідні процеси, суб'єктивізм перерозподілу прибутків та інші інституціоналізовані недоліки. Це змушує науковців шукати передумови такої ситуації, у тому числі з пошуком причинно-наслідкового зв'язку, що дозволяє зробити метод ретроспективного аналізу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ретроспективна поступу ринку цінних паперів в Україні досить часто стає предметом досліджень українських вчених. Серед них – В. Базилевич, А. Бровкова [5], З. Варналій, О. Василик, В. Ключник [4], В. Корнєєв, О. Мозговий, О. Омельченко і О. Козлова [2], В. Оскольський, Д. Тевелєв [1] та ін. Водночас, у силу мінливості фінансово-економічного середовища ретроспективний аналіз розвитку ринку залишається актуальним напрямом досліджень. Для України поточні рекомендації з розвитку ринку цінних паперів слід формулювати вже не стільки з погляду постійних деструктивів, які дисонують з тенденціями провідних економік, скільки з урахуванням нових викликів технологізації, пришвидшеного розвитку в умовах глобалізації та інституціоналізації зовнішнього середовища.

Мета статті. Метою даної публікації є ретроспективний аналіз розвитку ринку цінних паперів в Україні та виявлення новітніх викликів подальших його трансформацій згідно модерних тенденцій глобального масштабу. Завданнями публікації в контексті поставленої мети будуть наступні:

- теоретико-методологічне дослідження ретроспективи розвитку ринку цінних паперів в Україні з базуванням на результатах напрацювань українських вчених і фахівців;

- періодизація основних етапів розвитку вітчизняного ринку цінних паперів періоду незалежності;
- виявлення тенденцій і новітніх викликів розвитку вітчизняного ринку цінних паперів в умовах динамічного прогресу глобального фінансового середовища;
- виділення пріоритетів мобілізації фінансових ресурсів ринку цінних паперів в Україні виходячи з поточної ситуації та перспектив розвитку.

Основні результати досліджень. При вивченні ретроспективи становлення і розвитку ринку цінних паперів в Україні слід розуміти його складну інституційно-функціональну природу. Це важлива соціально-економічна система, в якій за допомогою встановлених правил та механізмів здійснюється взаємодія між усіма учасниками в процесі регулювання, контролю і функціонування з метою акумулювання та перерозподілу тимчасово вільних коштів для вирішення макро- і мікроекономічних цілей [1, с. 90]. Висока значимість ринку вимагає особливої уваги до його регулювання з стимулюванням розвитку в комплексі причинно-наслідкових кон'юнктурних особливостей.

Огляд фінансово-економічної літератури продемонстрував інтерес науковців до ретроспективної тематики розвитку ринку цінних паперів в Україні. Як правило, такий аналіз здійснюється в загально-цивілізаційному аспекті. Він дозволяє розглядати зародження ринку цінних паперів з розвитком товарно-грошових відносин, коли з'явилися перший різновид цінних паперів – вексель (Італія, XII-XIII ст.) та перша товарна біржа (м. Антверпен, Бельгія, XVI ст.) [2, с. 277]. Основні події розвитку ринку цінних паперів у глобальному масштабі, опираючись на дослідження О. Омельченко та О. Козлової, можна відобразити наступним хронологічним чином [2, с. 278]:

- VI – V ст. до н. е.: перетворення документів, що засвідчують певні операції, в особливий товар, особливу систему цінностей;
- IX – X ст. н.е.: загальне визнання як особливих об'єктів економічного обороту документів за конкретними операціями, виконаних на папері;
- середина XII ст.: початок в Італії жвавого використання векселів;
- середина XV-XVI ст.: перші торги на товарній біржі в

Антверпені; поява фондових бірж у Ліоні, Гамбурзі, Лондоні, Амстердамі, Бремені; прийняття першого вексельного уставу в Болоньї; об'єднання судновласників, купців, банкірів, промисловців у акціонерні товариства;

- XVIII ст.: активізація ринку фондових цінностей і бурхливе зростання біржової торгівлі; створення бірж у Франції, Великобританії, Німеччині, Російській імперії, США;

- кінець XVII – XIX ст.: лідерство Лондонської фондової біржі; зростання ролі фондової біржі; створення перших акціонерних банків і промислових корпорацій; зростання біржових і позабіржових оборотів фінансових активів у зв'язку з виникненням монополій, великих об'єднань підприємств і збільшенням емісії цінних паперів;

- початок – середина XX ст.: падіння курсу на Нью-Йоркській фондовій біржі, що призвело до світової економічної кризи; економічні реформи урядів більшості країн, що пережили кризу, зростання ролі держави в регулюванні ринку; удосконалення законодавчого регулювання ринку;

- 60-ті рр. XX ст.: активізація біржової активності; перерозподіл грошових засобів на користь галузей, які забезпечували найбільшу норму прибутку;

- наш час: поява євроакцій та єврооблігацій, які стали головним об'єктом операцій на світовому фінансовому ринку; тісний взаємозв'язок національних ринків фінансових активів; значні розміри емісії цінних паперів, через що міжнародний фондовий ринок став важливим елементом світової економіки.

Бачимо, що коли ринок цінних паперів на українських землях лише почав формуватись (друга половина XIX століття), провідні країни уже досягли значного рівня біржової активності. У радянський період ринок цінних паперів фактично не був сформований, так як економіка була закритою для іноземних інвесторів, а принципи її побудови не вимагали біржової діяльності задля мобілізації фінансових ресурсів. Як пише М. Кутузова, після утворення УРСР фондовий ринок неможливо було поєднати із системою централізованого державного управління економічними процесами і тому потреба в ньому відпала, а, отже, і необхідність його законодавчого регулювання; виняток складав короткий період нової економічної політики [3, с. 166]. Водночас кінець існування спільного

радянського простору ознаменувався закладенням правових основ розвитку ринку цінних паперів – після прийняття Постанови Ради міністрів СРСР «Про випуск підприємствами й організаціями цінних паперів» від 15 жовтня 1988 року №1195.

З початку незалежності України ринок цінних паперів розвивався доволі хаотично. У 1991 році на базі Київської біржі, яка існувала ще з 1865 року, було створено Українську фондову біржу. Почався процес створення фондових бірж, а також фондових відділень товарних бірж. Регламентоване становлення ринку фактично розпочалось після прийняття Закону України «Про цінні папери і фондову біржу» від 18.06.1991 року, який нині замінений чинним Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.2006 року. Характерною особливістю становлення вітчизняного ринку цінних паперів була його супровідність приватизаційними процесами. Це обумовило практику випуску з 1995 року приватизаційних майнових сертифікатів (ваучерів), а пізніше компенсаційних сертифікатів. Цю діяльність здійснював Ощадбанк. Даний досвід фактично підірвав довіру населення до ринку цінних паперів, яка так і не сформувалась упродовж років незалежності, а подальше скуповування ваучерів у населення крупними інвестиційними фондами і трестами поставили економіку України в залежність від окремих монополістичних утворень.

Основу періодизації розвитку ринку цінних паперів в Україні становлять законодавчі ініціативи. Загалом чинне законодавство значно вдосконалилось упродовж періоду розвитку національного ринку. Певних змін зазнало інституційне забезпечення. Нині центральною профільною структурою в даній сфері є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Однак, проводячи ретроспективний аналіз, зрозуміло, що основні трансформації спостерігались у функціональному плані. Задіяні механізми значно видозмінювались, хоча й донині є недостатніми в порівнянні до практик економічно потужних країн. З останніх інновацій на вітчизняному ринку цінних паперів – розміщення корпоративних та муніципальних бондів (облігації місцевої позики з метою мобілізації фінансових ресурсів задля фінансування конкретних проектів), деривативів, ф'ючерсних контрактів на сировинні товари. Серед інших поточних трендів – посилення ділової активності у сегменті бінарних

опціонів. Зростає зайнятість у сфері торгівлі цінними паперами, через що залишаються актуальними вдосконалення правових регламентувань професійної діяльності, зокрема в якості оператора регульованого ринку.

Загалом національний ринок цінних паперів пройшов доволі складний шлях розвитку, перебуваючи в площині активних макроекономічних і глобальних детермінацій. Узагальнення основних етапів його розвитку відображено в табл. 1, що розкриває особливості нормативно-правових регламентувань та інституційного забезпечення системи регулювання ринку цінних паперів в Україні з початку її незалежності. Кожен з періодів, незважаючи на свою специфіку і частий формалізм регламентованих пріоритетів, є важливим для розуміння причин нинішньої ситуації з фактичним розвитком національної економіки. Хоча різні вчені по-різному інтерпретують періоди розвитку ринку (в основному виділяють три етапи, хоча деякі науковці, як от В. Ключник [4], О. Омельченко, О. Козлова [2]) вказують і на четвертий етап [5, с. 32]), на наш погляд, це не основний дискусійний момент. Більш важливо, що дані етапи розкривають характер розвитку економіки України, банківської системи та господарських відносин між підприємствами. Тому, на нашу думку, їх аналіз слід співставляти до макроекономічних тенденцій, виявляючи позитивні і деструктивні взаємні детермінації для вироблення рекомендацій з подальшого вдосконалення ринкового механізму.

Таблиця 1

Періодизація розвитку ринку цінних паперів в Україні (авторська розробка за даними [5])

№ з/п	Період	Загальні характеристики	Нормативно-правовий та інституційний супровід	Основні соціально-економічні детермінації
1	2	3	4	5
1	Початок – середина 90-х років	Становлення ринку в самостійних умовах із слаборозвиненою інфраструктурою, з хаотичним реагуванням на загальні фінансово-економічні зміни	Прийняття законів України «Про цінні папери і фондову біржу», «Про приватизаційні папери», «Про товарну біржу» Затвердження Постанови Кабінету Міністрів України «Про встановлення плати за видачу дозволу на здійснення діяльності по випуску та обігу цінних паперів»	Перехідний період, початок приватизаційних процесів

1	2	3	4	5
			Регламентування функції фінансового контролю для Міністерства фінансів України, місцевих фінансових органів	
2	Середина – кінець 90-х років	Становлення інституту власності на цінні папери; формування інформаційного забезпечення ринку, його активний розвиток з низькою мобілізаційною ефективністю (фактичний перерозподіл власності без належного оцінювання); розвиток інвестиційних фондів; випуск приватизаційних майнових і компенсаційних сертифікатів	Створення Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку, Координаційної ради з питань функціонування ринку цінних паперів в Україні Ухвалення Концепції функціонування та розвитку фондового ринку України Прийняття Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» Затвердження указів Президента України «Про інвестиційні фонди і інвестиційні компанії», «Про електронний обіг цінних паперів і Національний депозитарій»	Активізація приватизаційних процесів, поширення практики недобросовісної інвестиційної діяльності та емісії цінних паперів
3	Початок 2000-х – 2005 рік	Орієнтир на якісні трансформації ринку цінних паперів; удосконалення процедури реєстрації і торгівлі цінними паперами; посилення значимості ринку для надходжень інвестицій у реальний сектор економіки, розвитку інститутів спільного інвестування	Створення Національної депозитарної системи Затвердження Указу Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку фондового ринку України» Прийняття законів України «Про інститути спільного інвестування (корпоративні та пайові інвестиційні фонди)», «Про недержавне пенсійне забезпечення», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та ін.	Трансформація ринкової системи з становленням «олігархічних» секторів ринку; завершення приватизації і корпоратизації
4		Намагання забезпечити прискорений розвиток ринку, запровадити ефективну систему захисту прав	Прийняття Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації Основних напрямів розвитку фондового ринку України на 2006-2010 роки»	Становлення ринкової системи з реагуванням на умови світової фінансової кризи

Продовж. табл. 1

1	2	3	4	5
	2006 – кінець 2000-х	інвесторів з прозорими правилами; правова визначеність професійної діяльності на ринку	Прийняття Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»	Становлення ринкової системи з реагуванням на умови світової фінансової кризи
5	2010 рік – сьогодні	Орієнтир на європейські стандарти розвитку ринку; прагнення збільшення капіталізації, ліквідності та прозорості фондового ринку	Створення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку Законодавчі ініціативи затвердження програм розвитку фондового ринку України на 2012-2014, 2011-2015, 2015-2017 роки Прийняття Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»	Ускладнений розвиток ринкової системи з громадянсько-владними протиріччями, пріоритет євроінтеграції

Опираючись на дані офіційної статистики, за роки незалежності ринок цінних паперів розвивався, хоча і з багатьма формальними проявами. Постійно зростала кількість бірж: з 64 у 1992 році до 555 у 2015 році. Найбільш динамічно збільшувалась кількість товарних і товарно-сировинних бірж. Починаючи з 1995 року в майже 50 разів зріс вартісний вимір укладених угод на біржах, особливо на сільськогосподарську продукцію. Проте це лише кількісний бік статистичного аналізу. Якщо дивитись якісно, то виходячи з даних 2014 року, коли було зареєстровано 586 бірж, практичну діяльність здійснювало лише 37% з них [6]. Вартісний вимір укладених угод у розрахунку на одну біржу значно коливався, сягнувши максимальних значень у 2009-2010 та 2012 роках і складаючи у 2014 році лише 20% максимального рівня (тобто з початку військових подій падіння ринку відбулось у 5 разів). Одним з показових недоліків розвитку вітчизняного ринку цінних паперів є факт, що майже 90% усіх торгів державними облігаціями припадали на одну фондову біржу (ФБ «Перспектива»). Проблемним залишається явище відсутності бірж за місцем реєстрації. Тобто в реальності і кількісні, і тим більше якісні параметри функціонування українських бірж залишають бажати кращого при законодавчо регламентованих пріоритетах розвитку ринку цінних паперів в Україні. Проблемною залишається практика

«мертвих душ» на ринку, через що її викорінення входить у коло пріоритетів реформ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

До загальних деструктивних тенденцій розвитку національного ринку цінних паперів і тверджень фахівців, що фондовий ринок сьогодні – доля ентузіастів, а також інвесторів, які не бояться ризикувати, існують протилежні думки – з оздоровленням економіки фондовий ринок теж чекає позитивна динаміка; ця закономірність вже не раз підтверджувалась багатьма країнами, оскільки економічне зростання нерозривно пов'язане з припливом інвестицій, які, у свою чергу, в тому або іншому обсязі потрапляють на біржі, «розігриваючи» їх. Зокрема в 2009 році Україна продемонструвала, що її ринок здатний йти врозріз з макроекономічними тенденціями, коли на тлі падіння ВВП більш ніж на 15%, індекси вітчизняних бірж злетіли майже на 100%, а акції деяких емітентів за цей же період подорожчали в 2-3 рази [7].

Усе таки, незважаючи на оптимістичні прогнози, реалії розвитку ринку цінних паперів в Україні засвідчують про наявність численних проблем. Поточні недоліки розвитку вітчизняного ринку цінних паперів вносять суттєвий деструктив у фінансову стабільність економіки України. Окрім того, вони обмежують можливості розвитку альтернативних і модерних способів мобілізації фінансових ресурсів у різних сферах. Для прикладу, більш ефективне використання міграційного капіталу для нашої держави, який за різними оцінками в 2014-2015 роках навіть перевищив обсяги інвестицій (у формі грошових переказів), мали б змогу забезпечувати міграційні облігації. Проблемною залишається сфера медичного страхування, дискусії щодо реформування якої ведуться вже друге десятиліття, а на практиці майже нічого не змінюється. У даному контексті можливості ринку цінних паперів полягали б у поширенні практики страхування Unit-linked, яка передбачає накопичувальне страхування життя людини на основі її інвестиційних внесків. Ці та інші важливі управлінські рішення могли б спричинити значний каталізуючий вплив на економічний розвиток, мобілізуючи фінансовий ресурс у продуктивних формах. Однак задовільний стан вітчизняного ринку цінних паперів з низьким рівнем інституційної довіри населення руйнує ці можливості (рис. 1).

Визначені мобілізаційні можливості ринку цінних паперів є первинним кроком для досягнення стратегічних цілей його розвитку. У черговому нормативному проекті Програми розвитку фондового ринку в Україні, підготовленого Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, декларовано націленість на: підвищення ролі ринку цінних паперів у процесах перерозподілу фінансових ресурсів, їх акумуляції для вирішення пріоритетних державних задач, зміцнення фінансового стану організацій та розширення їхніх інвестиційних можливостей; створення цілісної й ефективної системи ринку цінних паперів та фінансових інститутів, сталого зростання капіталізації фондового ринку і розширення практики залучення інвестицій з використанням фінансових інструментів [8]. Це дуже серйозні результуючі вимірники, які часто регламентуються чинним законодавством і залишаються формальними. Натомість більш актуально виділити декілька базових заходів, які б надали поштовх ринку, підвищили його ліквідність та сегментну орієнтованість.

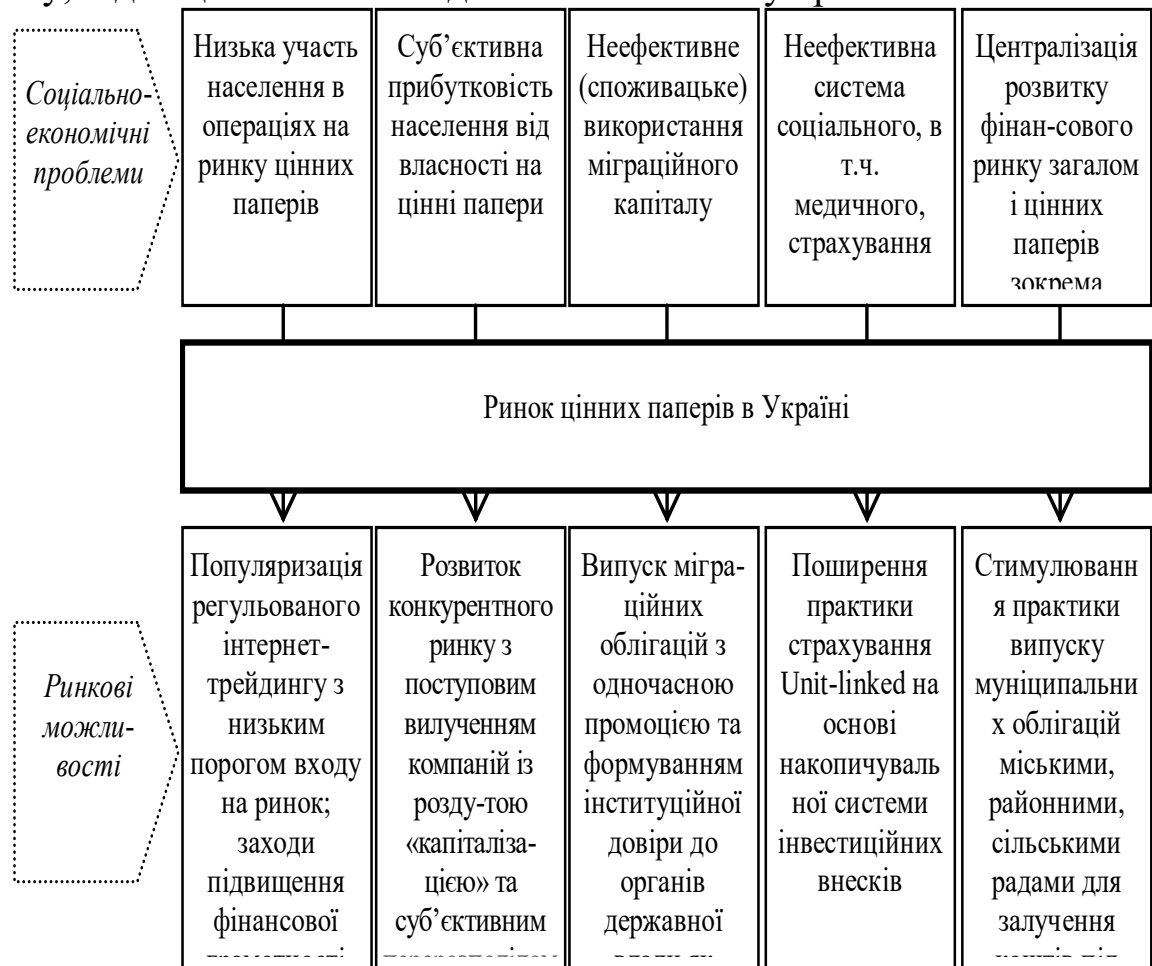

Рис. 1. Мобілізаційні можливості ринку цінних паперів, актуальні на поточному етапі фінансово-економічного розвитку України (авторська розробка)

Особливо перспективним виглядає сегмент муніципальних облігацій. Рішення про активізацію використання даного фінансового інструменту Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку прийняла навесні 2016 року. Це розкриває перед територіальними громадами колосальні можливості додаткової мобілізації фінансових ресурсів. Однак як спрацює даний, ефективний в економічно потужних країнах, механізм у нашій державі складно спрогнозувати. До теперішнього часу він не став достатньо поширеним у силу демотивації його застосування з високим податковим навантаженням.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Формування та розвиток ринку цінних паперів в Україні продовжує викликати інтерес з боку науковців. Однак, затяжний процес до його ефективізації супроводжується низкою негативних явищ, що понижує інтерес як юридичних, так і фізичних осіб до діяльності на ринку. Наступний етап розвитку ринку цінних паперів можливий за умов долання недобросовісної інвестиційної діяльності, підкріпленої політичною волею, та поступовим залученням населення до ефективного використання фінансових активів. Поки цього не буде зроблено, ринок цінних паперів не зможе виконувати свої «загальноринкові» та специфічні функції, а також сприяти впровадженню модерних форм організації суспільного життя і фінансово-економічної стабільності.

У світлі євроінтеграційних перспектив, національний ринок цінних паперів має потуги до активізації. При асоціації України з ЄС є шанс в достатній мірі використовувати можливості залучення фінансового капіталу при тому інфраструктурному та інформаційному забезпеченні, яке існує в українському інституціональному середовищі сьогодні.

Тому подальші наукові обґрунтування тенденцій і перспектив розвитку ринку цінних паперів в Україні слід здійснювати в світлі потенціалу мобілізації ресурсів в умовах формування спільного фінансового ринку в європейському просторі.

Література

1. Тевелєв Д. М. Дефініція «ринок цінних паперів» : сутність та визначення / Д. М. Тевелєв // Економіка будівництва і міського господарства. – 2013. – т. 9, № 2. – С. 87-93.

2. Омельченко О. І. Ретроспектива становлення та розвитку ринку цінних паперів / О. І. Омельченко, О. А. Козлова // Бізнес Інформ. – 2013. – № 1. – С. 277-281.

3. Кутузова М. М. Особливості становлення і розвитку ринку цінних паперів в Україні : історична ретроспектива / М. М. Кутузова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. – 2014. – Випуск 8. Частина 5. – С. 165-168.

4. Ключник В. М. Особливості становлення системи державного регулювання українського фондового ринку / В. М. Ключник // Державне будівництво. – 2009. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2009-2/doc/2/09.pdf>

5. Бровкова А. Л. Еволюція фінансово-правового регулювання ринку цінних паперів в Україні / А. Л. Бровкова // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 1. – С. 30-36.

6. Внутрішня торгівля: Економічна статистика: Статистична інформація Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Ульянова Н. Куди вигідно інвестувати в 2016 році : НВ. Новое время [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nv.ua/ukr/publications/kudi-vigidno-investuvati-v-2016-rotsi-92832.html>

8. Програма розвитку фондового ринку : Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nssmc.gov.ua/fund/development/plan>

1. Tevelyev D. M. Definitiya «rynok tsinnykh paperiv» : sutnist' ta vyznachennya / D. M. Tevelyev // Ekonomika budivnytstva i mis'koho hospodarstva. – 2013. – t. 9, # 2. – S. 87-93.

2. Omel'chenko O. I. Retrospektyva stanovlennya ta rozvytku rynku tsinnykh paperiv / O. I. Omel'chenko, O. A. Kozlova // Biznes Inform. – 2013. – # 1. – S. 277-281.

3. Kutuzova M. M. Osoblyvosti stanovlennya i rozvytku rynku tsinnykh paperiv v Ukrayini : istorychna retrospektyva / M. M. Kutuzova // Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky. – 2014. – Vypusk 8. Chastyna 5. – S. 165-168.

4. Klyuchnyk V. M. Osoblyvosti stanovlennya systemy derzhavnoho rehulyuvannya ukrayins'koho fondovoho rynku / V. M. Klyuchnyk // Derzhavne budivnytstvo. – 2009. – # 2 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2009-2/doc/2/09.pdf>

5. Brovkova A. L. Evolyutsiya finansovo-pravovoho rehulyuvannya rynku tsinnykh paperiv v Ukrayini / A. L. Brovkova // Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – 2014. – # 1. – S. 30-36.

6. Vnutrishnya torhivlya: Ekonomichna statystyka: Statystychna informatsiya Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Ul'yanova N. Kudy vyhidno investuvaty v 2016 rotsi : NV. Novoe vremya [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://nv.ua/ukr/publications/kudi-vigidno-investuvati-v-2016-rotsi-92832.html>

8. Prohrama rozvytku fondovoho rynku : Natsional'na komisiya z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://nssmc.gov.ua/fund/development/plan>

***Рецензент:** Балджи М.Д., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету*

22.04.2016

УДК 33.336.67

Бровкова Олена, Бровкова Катерина, Нго Тієн Донг

ДОСЛІДЖЕННЯ ЧИННИКІВ ТА РЕЗЕРВІВ ПІДВИЩЕННЯ ПРИБУТКОВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У статті досліджено фактори і резерви підвищення прибутковості підприємств харчової промисловості. Автори прийшли до висновку, що в теорії і практиці копіюються західні методики розрахунку рентабельності або методики розрахунку рентабельності,

які використовувалися в адміністративно-командній економіці.

Наведено класифікацію показників рентабельності. Розглянуті показники рентабельності характеризують ефективність роботи підприємства в цілому, прибутковість різних напрямків діяльності: виробничої, фінансової, інвестиційної. Їх використовують для оцінки діяльності підприємства і як інструмент в інвестиційній політиці і ціноутворенні.

При аналізі літературних джерел встановлено, що існують різні підходи до визначення сутності резервів. Автори пропонують класифікацію резервів підвищення прибутковості для підприємств харчової промисловості. Аналіз факторів підвищення рентабельності обґрунтував необхідність враховувати їх взаємозв'язок для досягнення певного рівня. Особливу увагу приділено аналізу факторів, що впливають на рентабельність виробу. При визначенні рентабельності виробництва аналізується вплив таких чинників як зміна фондомісткості продукції, зміна частки прибутку на гривню реалізованої продукції.

Ключові слова: класифікація, фактори, резерви, прибутковість, рентабельність, ефективність, фондомісткість, показники рентабельності, ціноутворення, інвестиційна політика.

Бровкова Елена, Бровкова Екатерина, Нго Тисн Донг

ИССЛЕДОВАНИЕ ФАКТОРОВ И РЕЗЕРВОВ ПОВЫШЕНИЯ ПРИБЫЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

В статье исследованы факторы и резервы повышения прибыльности предприятий пищевой промышленности. Авторы пришли к выводу, что в теории и практике копируются западные методики расчета рентабельности или методики расчета рентабельности, которые использовались в административно-командной экономике.

Приведена классификация показателей рентабельности. Рассмотренные показатели рентабельности характеризуют эффективность работы предприятия в целом, прибыльность разных направлений деятельности: производственной, финансовой, инвестиционной. Их используют для оценки деятельности

предприятия и как инструмент в инвестиционной политике и ценообразовании.

При анализе литературных источников установлено, что существуют различные подходы к определению сущности резервов. Авторы предлагают классификацию резервов повышения прибыльности для предприятий пищевой промышленности. Анализ факторов повышения рентабельности обосновал необходимость учитывать их взаимосвязь для достижения определенного уровня. Особое внимание уделено анализу факторов, влияющих на рентабельность изделия. При определении рентабельности производства анализируется влияние таких факторов как изменение фондоемкости продукции, изменение доли прибыли на гривну реализованной продукции.

Ключевые слова: классификация, факторы, резервы, прибыльность, рентабельность, эффективность, фондоемкость, показатели рентабельности, ценообразование, инвестиционная политика.

Brovkova Olena, Brovkova Katerina, Ngo Dong Tien

STUDY OF FACTORS AND RESERVES INCREASE PROFITABILITY OF FOOD INDUSTRY

The paper examines the factors and reserves of increase of profitability of the food industry. The authors concluded that the theory and practice of copying Western methods of calculating the profitability of or method of calculation of profitability used in the administrative-command economy.

Classification of profit margins. The above margins characterize the performance of the enterprise as a whole, the profitability of the different areas of activity: manufacturing, financial, investment. They are used to assess the activity of the enterprise as a tool in the investment policy and pricing.

In the analysis of the literature found that there are different approaches to defining the essence of reserves. The authors propose a classification of reserves to improve profitability for the food industry. Analysis of increasing the profitability of factors to take into account the need to substantiate their relationship in order to achieve a certain level.

Particular attention is paid to the analysis of factors affecting the profitability of the product. In determining the profitability analysis of the impact of factors such as a change in capital intensity of production, changes in the share of profit on sales hryvnia.

Keywords: classification, factors, reserves, profitability, rentability, efficiency, capital intensity, profitableness, pricing, investment policy.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Одним з пріоритетних завдань державної політики у всіх країнах світу є продовольче забезпечення, яке залежить від ефективності функціонування виробничих галузей продовольчих комплексів країн, в т.ч. харчової промисловості, оскільки саме за рахунок цього в основному формуються продовольчі фонди та створюються стратегічні запаси продовольства в країні. Від обсягів виробництва продуктів харчування, їх асортименту, якості, рівня собівартості та, як наслідок, цін, залежить не тільки рівень життя населення, але і взагалі його фізичне виживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні основи, окремі аспекти та метрологічні основи підвищення рівня прибутковості підприємств були досліджені І.О.Бланком, Ізмайловою К.В., Ковальов В.В., А.М.Поддєрьогіним, Шереметом А.Д.

Аналіз опублікованих праць дозволяє зробити висновок про недостатню систематизацію чинників підвищення прибутковості для окремих галузей економіки.

У вітчизняній теорії та практиці копіюють західні методики розрахунку рентабельності чи використовують методики розрахунку рентабельності, які використовувалися у адміністративно-командній економіці.

Вітчизняна теорія та практика переняла показники, які використовують у західній економіці.

Ціль статті – визначити чинники та резерви підвищення прибутковості підприємств харчової промисловості.

Виклад основного матеріалу. Управління прибутковістю – це основний напрям в системі управління підприємства в умовах ринку. Щоб ефективно управляти прибутковістю слід визначитися з чинниками, які впливають на рентабельність та розкрити резерви

підвищення рентабельності.

Управління чинниками прибуткової роботи підприємства здійснюється не тільки за допомогою показників прибутку, але і шляхом розрахунку показників рентабельності.

Щоб управляти, треба правильно вимірювати рентабельність. У вітчизняній теорії та практиці копіюють західні методики розрахунку рентабельності чи використовують методики розрахунку рентабельності, які використовувалися у адміністративно-командній економіці.

Абсолютна сума прибутку, отримана підприємством, у тому числі прибуток від основної діяльності, є дуже важливими показниками. Однак вони не можуть характеризувати рівень ефективності господарювання. За інших однакових умов більшу суму прибутку отримає підприємство, яке володіє більшим капіталом, використовує більше живої і матеріальної праці, більше виробляє і реалізує продукції (робіт, послуг).

Прибуток – це частина отриманого на вкладений капітал чистого доходу підприємства, що характеризує його винагороду за ризик підприємницької діяльності [2, с.213].

Щоб зробити висновок про рівень ефективності роботи підприємства, отриманий прибуток необхідно порівняти зі здійсненими витратами.

По-перше, витрати можна розглядати як поточні витрати діяльності підприємства, тобто собівартість продукції (робіт, послуг). Тут можливі різні варіанти визначення поточних витрат і прибутку, що використовуються у розрахунках.

По-друге, витрати можна розглядати як авансовану вартість (авансований капітал) для забезпечення виробничої та фінансово-господарської діяльності підприємства. Тут також можливі різні варіанти визначення авансованої вартості й визначення прибутку, що береться для розрахунків.

Співвідношення прибутку з авансованою вартістю або поточними витратами характеризує таке поняття, як рентабельність. У найширшому, найзагальнішому розумінні рентабельність означає прибутковість або дохідність виробництва і реалізації всієї продукції (робіт, послуг) чи окремих її видів; дохідність підприємств, організацій, установ у цілому як суб'єктів господарської діяльності;

прибутку різних галузей економіки.

Рентабельність безпосередньо пов'язана з отриманням прибутку. Однак її не можна ототожнювати з абсолютною сумою отриманого прибутку. Рентабельність – це відносний показник, тобто рівень прибутковості, що вимірюється у відсотках [2, с.319].

Різні варіанти рішень, що приймаються при визначенні прибутку, поточних витрат, авансованої вартості, для розрахунку рентабельності, зумовлюють наявність значної кількості показників рентабельності. На рис. 1 наведено класифікацію показників рентабельності.

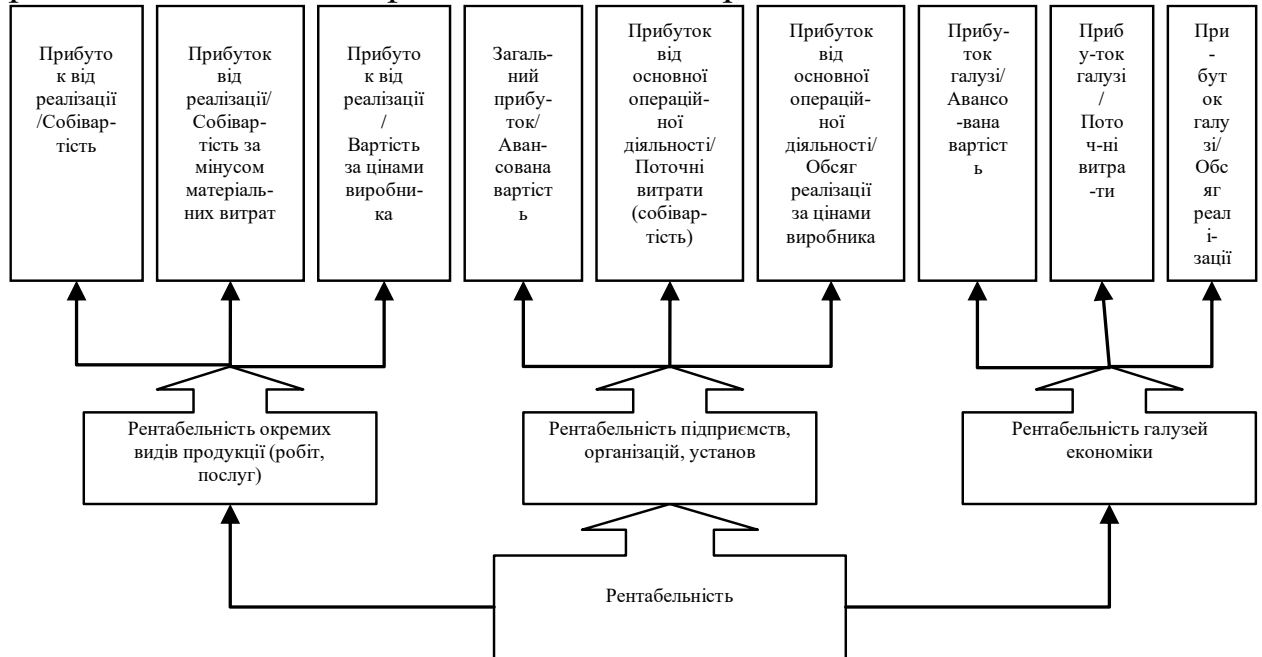

Рис. 1. Класифікація показників рентабельності

Обчислення рентабельності окремих видів продукції (робіт, послуг) може ґрунтуватися на показниках прибутку від їх випуску або реалізації. При цьому поточні витрати можуть братися в таких варіантах: собівартість продукції (виробнича); собівартість продукції за виключенням матеріальних витрат (заново створена вартість); вартість продукції в цінах виробника (вартість за мінусом непрямих податків). Для розрахунку рівня рентабельності підприємств можуть використовуватися: чистий прибуток; прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг), тобто від основної діяльності. При цьому прибуток зіставляється з авансованою вартістю, яку можна визначити в різних варіантах (весь капітал підприємства, власний капітал,

позичковий капітал, основний капітал, оборотний капітал) [2, с.246-247].

Для розрахунку рентабельності галузей економіки береться загальна сума прибутку, отримана підприємствами, об'єднаннями, іншими госпрозрахунковими формуваннями, що входять у відповідну галузь економіки. На рівень рентабельності галузі впливатиме наявність у ній низькорентабельних і збиткових підприємств.

До показників рентабельності продукції відносять:

1. Рентабельність окремих виробів – розраховується як відношення прибутку від виробу до собівартості самого виробу.

2. Рентабельність реалізованої продукції - розраховується як відношення прибутку від реалізації продукції (або чистого прибутку) до виручки від реалізації продукції.

3. Рентабельність виробництва – розраховується як відношення прибутку від реалізації до вартості основних фондів і матеріальних оборотних коштів.

Показники рентабельності показують частку прибутку в кожній грошовій одиниці витрат, або частку товарної продукції в собівартості продукції.

Показники рентабельності можна розраховувати і за окремими структурними підрозділами, і за видами діяльності.

Завданнями аналізу рентабельності підприємства є:

1) оцінка виконання визначених параметрів (плану, прогнозу тощо);

2) визначення факторів зміни їх рівня;

3) пошук резервів зростання рентабельності;

4) розробка заходів для використання виявлених резервів.

Вибір і послідовність аналізу рентабельності визначається його завданням. Так, для оцінки результатів діяльності підприємства аналізують рентабельність реалізованої продукції для вивчення виробництва окремих видів продукції з погляду попиту на них, доцільності їх випуску – рентабельність окремих виробів і фактори її зміни.

Варто визначити рівень рентабельності не тільки в цілому по підприємству, а й у його структурних підрозділах, а також за видами діяльності підприємства (основна, інвестиційна, фінансова тощо).

Сукупність показників рентабельності всебічно відбиває

ефективність виробничої (операційної), інвестиційної та фінансової діяльності підприємства і відповідає інтересам учасників економічного процесу .

Перед тим як визначити фактори та резерви підвищення рентабельності підприємства, розглянемо формування резервів на підприємствах харчової промисловості.

В економічній науковій літературі наводяться різноманітні підходи щодо визначення сутності резервів. За визначенням А.О. Заїнчковського “Резерви – це невикористані, але реальні можливості підвищення продуктивності праці, які можуть бути виражені кількісно і реалізовані протягом певного часу. Внутрішньовиробничі резерви виявляють безпосередньо на підприємстві. Це – вдосконалення та ефективне використання техніки й робочої сили, скорочення втрат робочого часу, економія сировини і матеріалів, раціональне використання обладнання. Внутрішньовиробничі резерви включають також резерви зниження трудомісткості, поліпшення використання робочого часу, вдосконалення структури персоналу, економії предметів та засобів праці” [5, с.80]. Н.І.Баканов і А.Д.Шеремет вважають, що резерви це "невикористані можливості зниження поточних і авансованих витрат ресурсів за даного рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин" [6, с.236]. Резерви підвищення ефективності розвитку переробних галузей агропромислового комплексу в умовах ринкової системи господарювання - це невикористані в даний проміжок часу можливості збільшення обсягів виробництва продукції в розрахунку на одиницю сукупних витрат живої та уречевленої праці за існуючого рівня розвитку матеріально-технічної бази галузі. Вони відображають потенційні можливості підприємств галузі щодо підвищення ефективності виробництва і рахунок незначних додаткових коштів і залежать від стану виробничого потенціалу галузі та рівня його використання. Як економічна категорія резерви - складова понятійного апарату економічної ефективності розвитку галузі, отже - комплексне поняття, що включає в себе можливості збільшення виробництва продукції, та можливості зниження затрат на основі удосконалення використання ресурсного потенціалу - трудових, сировинних, паливно-енергетичних, природних, фінансових та інших видів ресурсів [7, с.81-82].

Класифікація видів резервів представлена в таблиці 1.

Принципова різниця в сучасних теоретичних підходах щодо підвищення ефективності розвитку підприємства полягає не стільки в кількісному визначенні резервів, скільки в якісному складі факторів остання ефективності виробництва.

Таблиця 1

Класифікація видів резервів	
Ознаки класифікації	Види резервів
За сферою виникнення	виробничі невиробничі
За видами ресурсів	предмети праці засоби праці праця
За рівнем і масштабами	народногосподарські міжгалузеві галузеві внутрішньовиробничі
Згідно з часом використання	перспективні поточні оперативні
За можливостями реалізації	реальні потенційні
За методами реалізації	технічні організаційні економічні соціальні
За потребами у капітальних вкладеннях	інвестиційні без інвестиційні
За можливостями виявлення	явні приховані

Принципова різниця в сучасних теоретичних підходах щодо підвищення ефективності розвитку підприємства полягає не стільки в кількісному визначенні резервів, скільки в якісному складі факторів остання ефективності виробництва.

Для практичного використання внутрішньовиробничих резервів підвищення ефективності розвитку галузі та їх оцінки виділяють такі групи резервів:

- резерви використання матеріальних ресурсів (сировинних, паливно-енергетичних, допоміжних матеріалів),
- резерви використання основних виробничих фондів, резерви використання живої праці (трудових ресурсів),
- резерви використання капітальних вкладень та фінансових ресурсів,

– резерви підвищення якості продукції [1, с.121-122].

Загальним методологічним принципом виміру наявних резервів у конкретній галузі є порівняння фактичного рівня використання ресурсів (скупних витрат) з науково обґрунтованими нормами та нормативами, статистичними даними за декілька років, або досягнутим рівнем використання ресурсів та їх витрат на підприємствах галузі після впровадження новітніх досягнень науки, техніки, технології, організації виробництва. Найбільш об'єктивною кількісною оцінкою по кожному виду рівнів є порівняльний аналіз потенційних та фактично досягнутих показників використання окремих видів ресурсів, причому базовим показником ефективності використання виробничого ресурсу може бути як нормативний (оптимальний) рівень, так і максимальний рівень використання ресурсів на вітчизняних і зарубіжних підприємствах відповідної галузі.

Узагальнюючими показниками рівня використання ресурсного потенціалу підприємства виступають показники виробництва продукції на одиницю витрат ресурсів - матеріало-, капітало- та фондівіддача, продуктивність праці, та економічний ефект від поліпшення якості продукції. В економічній літературі до факторів, що впливають на рівень віддачі ресурсів та продуктивність їх використання, відносять сукупність засобів, за допомогою яких мобілізуються і використовуються всі види резервів виробництва. Рациональне використання ресурсів відбувається на основі екстенсивного та інтенсивного характеру виробництва, фактори зростання ефективності умовно поділяються на організаційно-технічні (зростання технічного рівня виробництва – підвищення матеріало- та фондівіддачі, продуктивності праці) та організаційно-економічні (вдосконалення управління, організації праці, структурних змін обсягів та асортименту виробництва) [1, с. 198-201].

Проблема підвищення ефективності використання основних фондів та виробничих потужностей підприємства займає центральне місце в період переходу України до ринкового механізму господарювання. Від її вирішення залежить місце підприємства в системі АПК, його фінансовий стан, конкурентоспроможність у боротьбі за завоювання, збереження і розширення внутрішніх та зовнішніх ринків збуту.

Персонал підприємства, маючи чітке уявлення про роль кожного елемента основних фондів у відтворювальному процесі, фізичному і моральному їх спрацюванні, чинниках, що впливають на використання основних фондів, може виявляти резерви, методи, напрями, за допомогою яких зростає ефективність використання основних фондів і виробничих потужностей підприємства, що забезпечує зниження витрат виробництва й підвищення продуктивності праці.

Слід відзначити, що в умовах формування ринкового механізму господарювання на перший план висувуються такі питання, як технічний рівень, якість, надійність, зовнішній вигляд продукції, а це залежить від якісного складу техніки та ефективного її використання. Підвищення технічної якості засобів праці і оснащеність ними працівників в основному й сприяють зростанню ефективності виробничого процесу.

У процесі виробництва працівники підприємства за допомогою засобів праці впливають на предмети праці і перетворюють їх на різні види готової продукції. Засоби праці (машини, обладнання, будівлі, споруди, транспортні засоби) разом із предметами праці (сировина, матеріали, напівфабрикати, паливо) утворюють засоби виробництва. Виражені у вартісній формі засоби виробництва становлять виробничі фонди підприємства. Залежно від характеру обороту, функціональної ролі і значення в процесі створення нових споживних вартостей, способу перенесення їх вартості на готову продукцію та характеру відтворення засоби праці і предмети праці поділяють на основні і оборотні фонди.

За розмірами основних виробничих фондів та рівнем їх використання визначають виробничу потужність підприємства, яка характеризує максимально можливий випуск продукції заданого асортименту і якості або обсяг переробки сировини за зміну, добу, рік у натуральних показниках при повному використанні виробничого устаткування, площ, а також прогресивної технології, організації виробництва і праці .

Підприємства харчової промисловості виробничу потужність визначають за провідним устаткуванням.

Основними елементами, що визначають величину виробничої потужності підприємства, є:

- асортимент та якість виробленої продукції;
- склад устаткування та його кількість за видами;
- час роботи устаткування і використання площ протягом року;
- прогресивні техніко-економічні норми продуктивності та використання устаткування, виробництва продукції на одиницю площі, нормативи тривалості виробничого циклу і трудомісткості виробленої продукції (надання послуг).

При визначенні річної потужності підприємства необхідно встановити ефективний фонд часу його роботи (режим).

Забезпеченість сировиною, якість сировини – основні умови функціонування підприємства, підвищення обсягів виробництва і якості виробленої продукції. До сировинного чиннику мають бути віднесені засоби мобілізації резервів, пов'язані із забезпеченням виробництва сировиною. Організаційно-технічні чинники об'єднують умови здійснення виробничо-технологічного процесу і характеризують вплив техніко-технологічного рівня розвитку виробництва на рівень віддачі ресурсів. Організаційно-економічні чинники зумовлюють зміни результатів виробництва і віддачі ресурсів під впливом економічних, соціальних, екологічних, інфраструктурних зрушень, безпосередньо не пов'язаних із виробництвом продукції.

Рівень розвитку промисловості і його економічна ефективність визначаються великою сукупністю чинників, які тісно пов'язані між собою і забезпечують найбільш ефективні господарські результати при комплексному і збалансованому їх врахуванні у процесі виробництва. В економічній літературі усі чинники поділяють на п'ять груп: природні; техніко-економічні і технологічні; організаційно-господарські; загальноекономічні; соціальні.

Кожен із цих чинників по-своєму впливає на формування і розвиток промисловості. За ступенем дії вони можуть бути місцевого, регіонального і, меншою мірою, загального характеру. Крім того, за впливом на ефективність виробництва усі чинники можна розділити на дві групи. Перша охоплює ті, що не залежать від товаровиробника, вони формуються державними органами управління. До них відносяться цінова, кредитна і податкова системи, політика державної підтримки галузі, регулювання відносин власності, а також: розвиток науки.

Друга група чинників залежить від самого товаровиробника. До цієї групи відносяться застосування прогресивних технологій, розвиток

матеріально-технічної бази.

Запропонована класифікація чинників та резервів дозволяє виявити і реалізувати резерви підвищення ефективності використання основних фондів в усіх ланках комплексу. [1, с.103-106]

Слід зауважити, що важливим чинниками підвищення ефективності використання основних виробничих фондів є інноваційна діяльність підприємства, як одна із форм інвестиційної діяльності, спрямована на розвиток техніки, технології, організації, удосконалення ринкового механізму господарювання. Інноваційна діяльність є не лише одним із чинників ефективного застосування фінансових ресурсів, вона також розглядає способи і форми використання інвестицій для забезпечення зростання ефективності капіталу.

Різноманітність показників рентабельності визначає альтернативність пошуку шляхів її підвищення. При аналізі шляхів підвищення рентабельності важливо розрізняти вплив зовнішніх та внутрішніх чинників. Такі показники, як ціна продукту і ресурсу, об'єм використовуваних ресурсів та обсяг виробництва продукції, прибутку від реалізації та рентабельності (доходності) продажів, знаходяться між собою в тісному функціональному зв'язку.

Резерви збільшення рентабельності пов'язані з напрямками господарювання підприємства, для керівників і відповідних спеціалістів (менеджерів), важливим є детальне значення масштабів дії, форм контролю та використання найбільш істотних внутрішніх і зовнішніх чинників ефективності на різних рівнях управління діяльністю підприємства.[17, с.12]

Розглянемо головні внутрішні і зовнішні чинники підвищення рентабельності підприємства:

1. Технологія. Технологічні нововведення, особливо сучасні форми автоматизації та інформаційних технологій, справляють найбільш статичний вплив на рівень і динаміку ефективності виробництва продукції.

2. Устаткуванню належить провідне місце в програмі підвищення ефективності передусім виробничої діяльності. Продуктивність діючого устаткування залежить не тільки від його технологічного рівня, а й від належної організації ремонтно-технічного обслуговування, оптимальних строків експлуатації,

змінності роботи, завантаженні в часі.

3. Матеріали та енергія позитивно впливають на рівень ефективності, якщо розв'язуються проблеми ресурсозбереження, зниження матеріаломісткості та енергоємності продукції, раціоналізується управління запасами матеріальних ресурсів і джерелами постачання.

4. Вироби. Самі продукти праці, їхня якість і зовнішній вигляд (дизайн) також є важливими чинниками. Рівень дизайну має корелювати з корисною вартістю, тобто ціною, яку покупець готовий заплатити за вироби відповідної якості. Проте для досягнення високої ефективності господарювання самої тільки користі товару недостатньо. Пропоновані підприємством для реалізації продукти праці мають з'явитися на ринку в потрібному місці, у потрібний час і за добре обміркованою ціною. У зв'язку з цим суб'єкт діяльності має стежити за тим, щоб не виникало будь-яких організаційних та економічних перешкод між виробництвом продукції (наданням послуг) та окремими стадіями маркетингових досліджень.

5. Працівники. Основним джерелом і визначальним чинником зростання ефективності діяльності є працівники – керівники, менеджери, спеціалісти, робітники. Ділові якості працівників, підвищення продуктивності їхньої праці багато в чому зумовлюється діловим мотиваційним механізмом на підприємстві, підтриманням сприятливого соціального мікроклімату в трудовому колективі.

6. Організація і системи. Єдність трудового колективу, раціональне делегування відповідальності, належні норми управління характеризують добру організацію діяльності підприємства, що забезпечує необхідну специфікацію та координацію управлінських процесів, а отже, вищий рівень ефективності будь-якої складної виробничо-господарської системи. При цьому остання для підтримання високої ефективності господарювання має бути динамічною та гнучкою, періодично реформуватися відповідно до нових завдань, що постають за зміни ситуації на ринку.

7. Методи роботи. За переважання трудомістких процесів досконаліші методи роботи стають достатньо перспективним для забезпечення зростання ефективності діяльності підприємства. Постійне вдосконалення методів праці передбачає систематичний аналіз стану робочих місць та їхню атестацію, підвищення кваліфікації

кадрів, узагальнення та використання нагромадженого на інших підприємствах позитивного досвіду.

8. Стиль управління, що поєднує професійну компетентність, діловитість і високу етику взаємовідносин між людьми, практично впливає на всі напрямки діяльності підприємства. Від цього залежить, у якій мірі враховуватимуться зовнішні чинники зростання ефективності діяльності на підприємстві. Відтак належний стиль управління як складовий елемент сучасного менеджменту є дійовим чинником підвищення ефективності діяльності підприємства.

9. Державна економічна і соціальна політика істотно впливає на ефективність суспільного виробництва. Основними її елементами є:

- практична діяльність владних структур;
- різноманітні види законодавства;
- фінансові інструменти (заходи, стимули);
- економічні правила та нормативи (регулювання доходів і оплати праці, контроль за рівнем цін, ліцензування окремих видів діяльності);
- ринкова, виробнича і соціальна інфраструктури;
- макроекономічні структурні зміни;
- програми приватизації державних підприємств;
- комерціалізація організаційних структур виробничої сфери.

10. Інституціональні механізми. Для безперервного підвищення ефективності діяльності всіх суб'єктів господарювання держава має створити відповідні організаційні передумови, що забезпечуватимуть постійне функціонування на національному, регіональному чи галузевому рівнях спеціальних інституціональних механізмів – організацій. Їхню діяльність треба зосередити на: розв'язанні ключових проблем підвищення ефективності різних виробничо-господарських систем; практичній реалізації стратегії і тактики розвитку національної економіки на всіх рівнях управління.

11. Інфраструктура. Важливою передумовою зростання ефективності діяльності підприємств є достатній рівень розвитку мережі різноманітних інституцій ринкової та виробничо-господарської інфраструктури. Інші всі підприємницькі структури користуються послугами інноваційних фондів і комерційних банків, бірж та інших інститутів ринкової інфраструктури. Безпосередній вплив на результативність діяльності підприємства справляє належний розвиток

виробничої інфраструктури.

12. Структурні зміни в суспільстві також впливають на показники ефективності на різних рівнях господарювання. Найважливішими є структурні зміни економічного та соціального характеру. Головні з них відбуваються в таких сферах: склад та технічний рівень основних фондів, масштабів виробництва та діяльності; склад персоналу за ознаками статі, освіченості, кваліфікації. [1, с.157-160]

Регулюючи розмір чинників з урахуванням їх взаємозв'язку можна досягти бажаного рівня рентабельності.

Чинники, під впливом яких відбувається зміна рентабельності окремих видів продукції, показано на рис. 2.

На даному рисунку чинники зміни ціни реалізації і собівартості виробу вважаються чинниками першого, а всі інші – чинниками другого порядку. Визначення впливу чинників першого порядку проводиться методом ланцюгових підстановок або методом абсолютних різниць.

Рентабельність реалізованої продукції доцільно аналізувати, враховуючи вплив таких чинників:

- зміна структури та асортименту продукції;
- зміна собівартості продукції;
- зміна відпускних цін на продукцію.

На рівень рентабельності виробництва впливають такі чинники:

- зміна частки прибутку на 1 грн. реалізованої продукції;
- зміна фондомісткості продукції;
- зміна оборотності оборотних коштів.

При визначенні рентабельності підприємства важливе значення має врахування темпів інфляції, відповідно до яких потрібно скоригувати бухгалтерську звітність.

Висновки. Сутність рентабельності полягає в тому, що показники рентабельності характеризують ефективність роботи підприємства в цілому, прибутковість різних напрямів діяльності (виробничої, фінансової, інвестиційної). Вони більш повно, ніж прибуток відображають кінцеві результати господарювання, тому що їх величина показує співвідношення ефекту з наявними чи використаними ресурсами. Їх використовують для оцінки діяльності

підприємства та як інструмент в інвестиційній політиці та ціноутворенні.

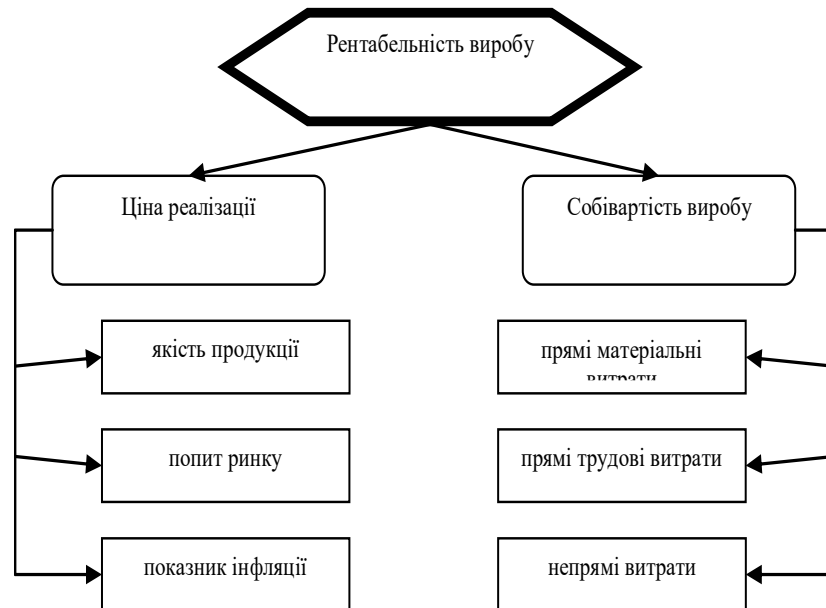

Рис. 2 Чинники, які впливають на рентабельність виробу

Врахування чинників та резервів підвищення прибутковості підприємств харчової промисловості буде сприяти ефективному управлінню рентабельністю.

Література

1. Економічний аналіз: Навчальний посібник / М.А. Болюх, В.З.Бурачеський– К.: КНЕУ, 2011. – 540с.
2. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств./ А.М. Поддєрьогін – К.: КНЕУ, 2009. – 460с.
3. Ізмайлова К.В. Фінансовий аналіз / К.В. Ізмайлова. – К.: МАУП, 2010. – 152с.
4. Зятковський І.В. Фінанси підприємств / І.В. Зятковський – Тернопіль: Економічна думка, 2012. – 400с.
5. Заїнчковський А.О. Економічний аналіз: Підручник./ А.О.Заїнчковський – 2 вид. – К.: МАУП, 2007. – 354с.
6. Баканов Н.І., Шеремет А.Д.. Курс економічного аналізу / Н.І.Баканов, А.Д.Шеремет – К.: Знання Прес, 2011. – 206с.

7. Бандурка О.М., Коробов М.Я., Орлов К.І. та інші. Фінансова діяльність підприємства: Підручник./ Бандурка О.М., Коробов М.Я., Орлов К.І. – К.: Либідь, 2008. – 312с.

1. Ekonomichnyy analiz: Navchal'nyy posibnyk / M.A. Bolyukh, V.Z.Buraches'kyu – K.: KNEU, 2011. – 540s.

2. Poddyer'ohin A.M. Finansy pidpryyemstv./ A.M. Poddyer'ohin – K.: KNEU, 2009. – 460s.

3. Izmaylova K.V. Finansovyy analiz / K.V. Izmaylova. – K.: MAUP, 2010. – 152s.

4. Zyatkovs'kyu I.V. Finansy pidpryyemstv / I.V. Zyatkovs'kyu – Ternopil': Ekonomichna dumka, 2012. – 400s.

5. Zayinchkovs'kyu A.O. Ekonomichnyy analiz: Pidruchnyk./ A.O.Zayinchkovs'kyu – 2 vyd. – K.: MAUP, 2007. – 354s.

6. Bakanov N.I., Sheremet A.D.. Kurs ekonomichnoho analizu / N.I..Bakanov, A.D.Sheremet – K.: Znannya Pres, 2011. – 206s.

7. Bandurka O.M., Korobov M.Ya., Orlov K.I. ta inshi. Finansova diyal'nist' pidpryyemstva: Pidruchnyk./ Bandurka O.M., Korobov M.Ya., Orlov K.I. – K.: Lybid', 2008. – 312s.

***Рецензент:** Захарченко В.І., д.е.н., професор кафедри зовнішньо-економічної діяльності Одеського національного політехнічного університету*

19.04.2016

УДК 009.12:336.71(477)

Вербицька Яна

ДОСТАТНІСТЬ КАПІТАЛУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНКУРЕНТНОЇ ПОЗИЦІЇ БАНКІВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена проблемам забезпечення конкурентної позиції банків за допомогою реалізації стратегії підвищення рівня достатності капіталу. Метою статті визначено обґрунтування теоретико-методичних засад формування конкурентних переваг та напрямів підвищення конкурентоспроможності сучасних банків на

основі встановлення параметрів достатності їх капіталу.

У статті надано поняття конкурентної позиції банку. Визначено чинники, що впливають на формування конкурентних переваг банків. До них віднесено організаційно-структурні, ресурсні, управлінські, техніко-технологічні.

Доведено вплив достатності капіталу банків на формування конкурентної позиції банків. Визначено, що основною мірою ефективності банківського капіталу повинно бути його використання для компенсації фінансових втрат. Запропоновано основні напрями підвищення рівня достатності капіталу банків.

Ключові слова: банк, конкурентна позиція, достатність капіталу, конкурентні переваги, капіталізація, конкурентоспроможність.

Вербицкая Яна

ДОСТАТОЧНОСТЬ КАПИТАЛА В ОБЕСПЕЧЕНИИ КОНКУРЕНТНОЙ ПОЗИЦИИ БАНКОВ УКРАИНЫ

Статья посвящена проблемам обеспечения конкурентной позиции банков путем реализации стратегии повышения уровня достаточности капитала. Целью статьи определено обоснование теоретико-методических основ формирования конкурентных преимуществ и направлений повышения конкурентоспособности современных банков на основе установления параметров достаточности их капитала.

В статье представлено понятие конкурентной позиции банка. Определены факторы, влияющие на формирование конкурентных преимуществ банков. К ним отнесены организационно-структурные, ресурсные, управленческие, технико-технологические.

Доказано влияние достаточности капитала банков на формирование конкурентной позиции банков. Определено, что основной мерой эффективности банковского капитала должно быть его использование для компенсации финансовых потерь. Предложены основные направления повышения уровня достаточности капитала банков.

Ключевые слова: банк, конкурентная позиция, достаточность капитала, конкурентные преимущества, капитализация,

CAPITAL ADEQUACY IN PROVIDING THE COMPETITIVE POSITION BANKS OF UKRAINE

The article is dedicated to the problems of ensuring the competitive position of banks by implementing a strategy of increasing capital adequacy. The purpose of the article the study of theoretical and methodological principles of creating competitive advantages and ways of increasing the competitiveness of banks based on current settings to be their capital adequacy.

The article provided the notion of the competitive position of the bank. Factors that influence the formation of the competitive advantages of banks. They attributed organizational structure, resource, management, technical and technological.

The influence of the capital adequacy of banks on the formation of the competitive position of banks. Determined that the primary measure of the effectiveness of bank capital should be using it to compensate for financial losses. The basic directions of improvement of capital adequacy of banks.

Keywords: bank, competitive position, capital adequacy, competitive advantages, market capitalization, competitiveness.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку банківського бізнесу, конкуренція на ринку банківських послуг з року в рік стає все жорсткіше. Банки повинні боротися за збереження своїх доходів, так як рентабельність їх діяльності поступово зменшується. Вирішальним для майбутньої конкурентоспроможності банку є не реакція на проблеми, що відчують конкуренти, а як можна більш раннє виявлення напрямків майбутнього розвитку і їх реалізація. Потенційно прибуткові напрямки діяльності – це, з одного боку, можливості для розвитку, а, з іншого боку, загрози, пов'язані з ризиками.

У зазначених умовах, з метою досягнення конкурентної позиції банків, посідає рівень забезпечення достатності капіталу, однією із функцій якого виступає покриття ризиків на які наражаються

банки у процесі свої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням забезпечення конкурентної позиції банків та достатності їх капіталу присвячено наукові праці Єріс Л.М.[1], Коваленко В.В.[2], Міщенко В.І.[4], Неізвєстної О. В. [5], Ткачук Н.М. [6], Хамідуліна А.В. [7], Шевцової О.Й. [3] та багатьох інших. Поряд з цим, вплив достатності капіталу банків на конкурентну позицію банків досліджено недостатньо.

Невирішені раніше частин загальної проблеми. Залишаються не вирішеними питання систематизації чинників, що впливають на формування конкурентних переваг сучасного банку; обґрунтування напрямів забезпечення достатності капіталу банків з метою нівелювання ризиковості їх діяльності.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад формування конкурентних переваг та напрямів підвищення конкурентоспроможності сучасних банків на основі встановлення параметрів достатності їх капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкурентна позиція банку – це положення, яке той або інший банк займає на ринку банківських послуг відповідно до результатів своєї діяльності і зі своїми перевагами і недоліками в порівнянні з іншими банками. Основними характеристиками конкурентної позиції інститутів банківського ринку є: абсолютна і відносна частки на ринку; конкурентоспроможність банку. Відносно першої характеристики абсолютної і відносної частки на ринку, на погляд автора, справедливим є вислів Єріс Л.М.: «посилюючи банківську конкуренцію, яка проявляється у суперництві між банками та іншими небанківським фінансово-кредитними інститутами, банки прагнуть забезпечити провідні позиції на окремих сегментах ринку банківських послуг, які у підсумку визначають загальну конкурентну позицію [1, с. 192].

Другу характеристику можна подати визначенням, яке надав Хамідулін А.В.: «конкурентоспроможність банку неможливо розглядати у відриві від конкурентоспроможності банківської послуги. конкурентоспроможність – це властивість банківської послуги (продукту), що характеризує ступінь відповідності її споживчих характеристик пропонованим вимогам і перевагам потенційних і

існуючих клієнтів, визначає частку ринку, що належить цій послугі (продукту), і перешкоджає перерозподілу цього ринку на користь інших послуг (продуктів) [7, с. 78].

Для визначення ознак, які формують конкурентні переваги банків необхідно дослідити чинники, які впливають на даний процес. Так, Лупоносов О.Г., до чинників, що впливають на конкурентоспроможність банків відносить: високу капіталізацію та високий рівень достатності капіталу; стійкість банківської системи до ризиків; ефективність діяльності банків, їх здатність забезпечувати інвестиціями подальший розвиток економіки; захист прав вкладників коштів, а також вміння відстоювати національні інтереси в умовах глобалізації фінансових відносин [8].

Хамідулін А.В. чинники, що впливають на конкурентні переваги банків розглядає з точки зору конкурентоспроможності банківської послуги, а саме: якість обслуговування та професіоналізм персоналу; прийнятність цін; технологічний рівень, різноманітність банківських послуг, місце розташування банку [7, с. 78].

На думку автора, чинники, які впливають на формування конкурентних переваг банків слід систематизувати за групами, а саме: організаційно-структурні, ресурсні, техніко-технологічні; управлінські; ринкові (рис. 1).

Виходячи із вище наведених чинників, може стверджувати, що достатність капіталу банків відбиває першочерговий вплив на забезпечення конкурентної позиції банків. Таким чином, посилення конкуренції між банками України вимагає від них підвищення рівня капіталізації та виконання трансформаційної функції посередника, що впливає на достатність капіталу банків.

Так, Г. Асхауер, трансформаційну функцію визначає як трансформацію строків, трансформацію грошових сум, трансформацію ризиків [9]. Р. Габбард, функцію банків як посередників визначає через забезпечення взаємодії між вкладниками і позичальників, зменшення ризику, забезпечення ліквідності та прозорості інформації. Р. Габбард акцентує увагу на тому, що оскільки [10].

Слід відмітити, що трансформаційна функція банків реалізується також в основних вимогах Базеля III [11, с. 20-21].

Рис. 1. Систематизація чинників, що формують конкурентні переваги сучасного банку (систематизовано автором)

В першу чергу це стосується вимог до виконання показника адекватності регулятивного показника банків (рис. 2).

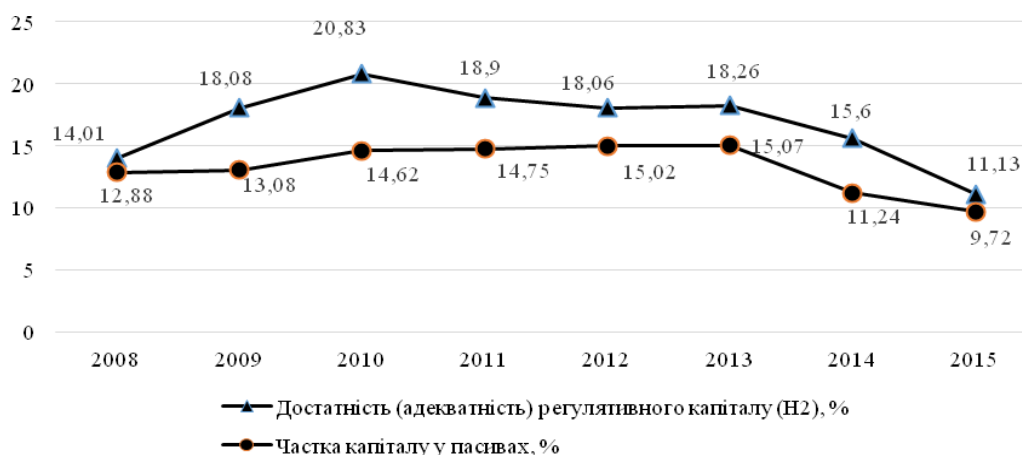

Рис. 2. Адекватність регулятивного капіталу (H2) та частка капіталу у пасивах за період з 01.01.2007 по 01.01.2016, %
*2015 р. – на 01.12.2015

Джерело: розраховано автором за матеріалами: Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798

Вітчизняним законодавством, регулювання достатності банківського капіталу регламентується наступними нормативами: мінімальний розмір регулятивного капіталу H1- 120 млн. грн.; норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу H2 – не менше 10 % [12].

Слід також відмітити, що станом на 26 січня 2016 року, до ТОП-10 надійних банків України входять в основному банки з іноземним капіталом (Креді Агриколь Банк (Credit Agricole, Франція); Укрсиббанк (BNP Paribas Group, Франція); Райффайзен банк Аваль (Raiffeisen Bank, Австрія); Сітібанк Україна (Citigroup, США); ІНГ Банк Україна (ING Groep, Нідерланди); Кредобанк (PKO Bank Polska, Польща); ПроКредит Банк (ProCredit Bank, Німеччина); Правекс-банк (Intesa Sanpaolo, Італія); Укрсоцбанк (ABN Holdings, Люксембург); ПУМБ (СКМ Фінанс); ОТП Банк (OTP Bank, Угорщина)) та три державних банки (Ощадбанк, Укрексімбанк, Укргазбанк) [13].

Можна погодитися з думкою В. Коваленко, що основними напрямками вирішення проблеми забезпечення достатнього рівня капіталу банків є формування оптимальної структури банків, зокрема в частині джерел формування і використання субординованого боргу;

впровадження пільгового оподаткування прибутку, який спрямовується на поповнення капіталу банків; створення належної процедури злиття і поглинання банків без адміністративного тиску на основі об'єктивних економічних потреб [14, с. 53]

У сучасних умовах введення вітчизняного банківського бізнесу, банки нарощують свій капіталу відомими класичними способами. Проте, їх використання доволі обмежено. Так, поповнення статутного капіталу банків за рахунок чистого прибутку унеможлиблюється збиткової діяльністю за останні роки. Стратегія злиття і поглинання не дає позитивних результатів так як відсутні ринкові механізми зазначеного процесу. Приток іноземного капіталу у банківську систему розкриває можливості для розвитку банків, але іноземні банки зацікавлені у розвитку стійких банків, з розгалуженою мережею філій, стабільною клієнтською базою.

Висновки подальших досліджень. Стійкість банківської системи та ефективність функціонування банків, залежить від конкурентної позиції останніх, які динамічно взаємодіють з метою реалізації власних економічних інтересів та обмеженого конкурентного впливу інших суб'єктів.

Процес встановлення конкурентних переваг банків пов'язано з реалізацією наступних етапів: аналіз існуючої конкурентної стратегії банку та її критичне осмислення; аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування банку та виявлення найбільш значних загроз втрати конкретної позиції; оцінювання внутрішнього конкурентного потенціалу банку; визначення найбільш значущих для розвитку та удосконалення конкурентних переваг; визначення, формування та впровадження основних тактик утримування конкурентних позицій; реалізація розробленої стратегії банку з наступним оцінюванням його конкурентоспроможності.

Проведене дослідження засвідчило, що одним із способів завоювання конкурентної позиції на ринку банківських послуг виступає забезпечення достатнього рівня капіталу банків.

Основними напрямками підвищення рівня капіталізації банків повинні стати наступні.

По-перше. Основною мірою ефективності банківського капіталу повинно бути його використання для компенсації фінансових втрат. Базель III передбачає виключення із структури власного

капіталу певних статей, які недостатньо ліквідні й не можуть бути використані для покриття збитків. У капітал 1-го рівня повинні входити тільки такі інструменти, які забезпечують поглинання збитків у поточній діяльності банків, а не при їх банкрутстві. Базель III сприяє збільшенню частки акціонерного капіталу та зменшенню питомої ваги субординованих кредитів та інших гібридних інструментів у капіталі банків [2, с. 57].

По-друге. Збільшення мінімального розміру власного капіталу для банків, які залучають строкові вклади від населення, що надасть додаткового захисту системі та сприятиме консолідації банківського бізнесу.

Спрощення процесу підвищення капіталу банків з метою нівелювання перешкод щодо їх до капіталізації, включаючи зниження регуляторних та валютних перепон, які не є ключовими для підтримки безпеки та стабільності банківського сектору.

По-третє. Приведення нормативно-правової бази процесів злиття і поглинання банків до найкращих практик Європейського Союзу, що дозволить швидше провести процес консолідації банків та знизить негативний вплив на їх ефективність. Це стосується, вирішення проблем захисту прав вкладників, позичальників, інвесторів та платників податків та спрощення операційного та юридичного процесу консолідації банків. На цій основі створення більш потужних системних, регіональних та спеціалізованих банків.

Встановлення підвищених вимог до нормативів капіталу та ліквідності для системно значущих банків з реалізацією стратегії системної та швидкої підтримки з боку регулятора.

По-четверте. Підвищення ролі іноземного капіталу у вітчизняній банківській системі через створення умов для максимально легкої роботи іноземних банків в Україні, включаючи зняття надмірних валютних та адміністративних обмежень притоку капіталу, відкриття філій.

Література

1. Єріс Л.М. Оцінювання індикаторів ринкової позиції банків у сучасних умовах розвитку фінансового ринку / Єріс Л.М. // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 7 (133). – С. 191-200.
2. Коваленко В. В. Достаність капіталу банківської системи в

умовах циклічного розвитку економіки / В. В. Коваленко, Д. С. Гайдукович // Стратегічні пріоритети. – 2014. – №1 (30). – С. 48-58.

3. Коваленко Я.В. Конкурентна позиція банку: стратегічно-інноваційні аспекти / Я.В. Коваленко, О.Й. Шевцова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2011. – Вип. 5 (3). – С. 101-108.

4. Міщенко В.І. Капіталізація банківської системи України: сьогодення та перспективи / В.І. Міщенко // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 7. – С. 11-17.

5. Неизвестная Е.В. Маркетинговый аспект банковской конкуренции / Е.В. Неизвестная // Проблемы економіки. – 2015. - № 3. – С. 208-215.

6. Ткачук Н. М. Особливості визначення та оцінки достатності банківського капіталу / Н. М. Ткачук // Вісник Української академії банківської справи. - 2006. – № 2. – С. 99-105.

7. Хамидуллин А.В. Основные факторы конкурентного преимущества коммерческого банка в экономике региона / А.В. Хамидуллин // Экономика и управление. – 2011.– №1 (74). – С. 78-80.

8. Лупоносов О.Г. Проблеми стратегічного маркетингу в банківській сфері України / О.Г. Лупоносов, В.В. Шустов // Маркетинг в Україні. – 2009. - №6. – С. 20-22.

9. Введение в банковское дело: Учеб. пособие / Под ред. проф. Г. Аусхаера. – М.: Научная книга, 1996. – 596 с.

10. Габбард Р. Г. Гроші, фінансова система та економіка / Р. Г. Габбард / пер. с англ.; под. ред. М. Савлука, Д. Олесневича. – К. : КНЕУ, 2014. – 889 с.

11. Зверяков М.І. Банківський капітал: вимоги Базеля III / М.І. Зверяков, В.В. Коваленко // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 13-23.

12. Про регулювання діяльності банків України [Електронний ресурс]: інструкція, затверджена постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 №368. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG6032.html.

13. Украинские банки в Давосе назвали худшими в мире [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://politrada.com/news/ukrainskie-banki-v-davose-nazvali-khudshimi-v-mire>.

14. Коваленко В.В. Проблеми капіталізації та концентрації капіталу в банківській сфері / В. В. Коваленко // Вісник Української академії банківської справи. – 2006. – № 1. – С. 49-54.

1. Yeris L.M. Otsinyuvannya indyktoriv rynkovoyi pozytsiyi bankiv u suchasnykh umovakh rozvytku finansovoho rynku / Yeris L.M. // Aktual'ni problemy ekonomiky. – 2012. – # 7 (133). – S. 191-200.

2. Kovalenko V. V. Dostanist' kapitalu bankivs'koyi systemy v umovakh tsyklichnoho rozvytku ekonomiky / V. V. Kovalenko, D. S. Haydukovich // Stratehichni priorityty. – 2014. – #1 (30). – S. 48-58.

3. Kovalenko Ya.V. Konkurentna pozytsiya banku: stratehichno-innovatsiyni aspekty / Ya.V. Kovalenko, O.Y. Shevtsova // Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya «Ekonomika». – 2011. – Vyp. 5 (3). – S. 101-108.

4. Mishchenko V.I. Kapitalizatsiya bankivs'koyi systemy Ukrayiny: s'ohodennya ta perspektyvy / V.I. Mishchenko // Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny. – 2013. – # 7. – S. 11-17.

5. Neyzvestnaya E.V. Marketynhovyy aspekt bankovskoy konkurentsyy / E.V. Neyzvestnaya // Problemy ekonomiky. – 2015. - # 3. – S. 208-215.

6. Tkachuk N. M. Osoblyvosti vyznachennya ta otsinky dostatnosti bankivs'koho kapitalu / N. M. Tkachuk // Visnyk Ukrayins'koyi akademiyi bankivs'koyi spravy. - 2006. – # 2. – С. 99-105.

7. Khamydullyn A.V. Osnovnye faktory konkurentnoho preymushchestva kommercheskoho banka v ekonomyke rehyona / A.V. Khamydullyn // Ekonomyka y upravlenye. – 2011.– #1 (74). – S. 78-80.

8. Luponosov O.H. Problemy stratehichnoho marketynhu v bankivs'kiy sferi Ukrayiny / O.H. Luponosov, V.V. Shustov // Marketynh v Ukrayini. – 2009. - #6. – S. 20-22.

9. Vvedenye v bankovskoe delo: Ucheb. posobyе / Pod red. prof. H. Auskhaera. – M.: Nauchnaya knyha, 1996. – 596 s.

10. Habbard R. H. Hroshi, finansova systema ta ekonomika / R. H. Habbard / per. s anhl.; pod. red. M. Savluka, D. Olesnevycha. – K. : KNEU, 2014. – 889 s.

11. Zvyeryakov M.I. Bankivs'kyy kapital: vymohy Bazelya III / M.I. Zvyeryakov,

V.V. Kovalenko // Finansy Ukrayiny. – 2011. – # 6. – S. 13-23.

12. Pro rehulyuvannya diyal'nosti bankiv Ukrayiny [Elektronnyy resurs]: instruktsiya, zatverdzhena postanovoyu Pravlinnya Natsional'noho banku Ukrayiny vid 28.08.2001 #368. – Rezhym dostupu: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG6032.html.

13. Ukraynskye banky v Davose nazvaly khudshymy v myre [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupa: <http://politrada.com/news/ukrainskie-banki-v-davose-nazvali-khudshimi-v-mire>.

14. Kovalenko V.V. Problemy kapitalizatsiyi ta kontsentratsiyi kapitalu v bankivs'kiy sferi / V. V. Kovalenko // Visnyk Ukrayins'koyi akademiyi bankivs'koyi spravy. – 2006. – # 1. – S. 49-54.

***Рецензент:** Коваленко В.В., д.е.н., професор, професор кафедри банківської справи, Одеський національний економічний університет*
8.04.2016

УДК 37 : 33 : 93/94

Голубка Михайло

ДІЯЛЬНІСТЬ РЕВІЗІЙНОГО СОЮЗУ УКРАЇНСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ОСВІТИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ

У статті проаналізовано динаміку розвитку Ревізійного союзу українських кооперативів, в тому числі кількість кооперативних одиниць, що формували його структуру, чисельність членства. Досліджено організаційно-функціональну структуру союзу. Систематизовано основні напрямки діяльності з розподілом на організаційне, ревізійне, координаційне, видавниче, науково-інформаційне та освітньо-просвітницький. Розглянуто прикладні аспекти освітньо-просвітницької діяльності союзу з обґрунтуванням ідеологічної та практичної значущості для формування економічної освіти українського населення.

Ключові слова: ревізійний союз українських кооперативів, кооперативний рух, економічна освіта, професійне шкільництво, кооперативні курси.

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ РЕВИЗИОННОГО СОЮЗА УКРАИНСКИХ
КООПЕРАТИВОВ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА
ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ**

В статье проанализирована динамика развития Ревизионного союза украинских кооперативов, в том числе количество кооперативных единиц, формировавших его структуру, численность членства. Исследовано организационно-функциональную структуру союза. Систематизированы основные направления деятельности с распределением на организационное, ревизионное, координационное, издательское, научно-информационное и образовательно-просветительское. Рассмотрены прикладные аспекты образовательно-просветительской деятельности союза с обоснованием идеологической и практической значительности для формирования экономического образования украинского населения.

Ключевые слова: ревизионный союз украинских кооперативов, кооперативное движение, экономическое образование, профессиональное школьничество, кооперативные курсы.

Holubka Mykhailo

**THE ACTIVITIES OF AUDIT UNION OF UKRAINIAN
COOPERATIVES IN THE CONTEXT OF ECONOMIC EDUCATION
IN WESTERN UKRAINE**

The dynamics of Audit Union of Ukrainian Cooperatives was analyzed, including the number of membership and cooperatives. The organizational and functional structure of the Union was investigated. The main directions of activity were systematized. They cover organizational, auditing, coordinating, publishing, scientific and information, educational and promotional directions. The applied aspects of educational and promotional directions of Union were considered. The ideological and practical importance of the Union for the formation of economic education of Ukrainian population was justified.

Keywords: Audit Union of Ukrainian Cooperatives, cooperative movement, economic education, vocational schooling, cooperative courses.

Постановка проблеми. Ретроспектива дослідження соціально-економічного розвитку західноукраїнських земель кінця XIX – початку XX століття є дуже значимою. Як правило, до вивчення особливостей розвитку даного просторово-часового періоду вдаються вчені на міждисциплінарному стику економіки та історії. Однак дуже мало вчених, котрі розвивають теоретико-методологічні вчення за напрямками освіти, культури, економіки та порівнюють сучасні процеси з даним періодом, що заклав підвалини нинішнього соціокультурного й економічного розвитку. Більше того, досвід розвитку західноукраїнських земель кінця XIX – початку XX століття є можливістю «реанімації» кращих практик соціального, економічного й культурного характеру, дозволяє поглибити історичну пам'ять, національні традиції та підсилити соціоєднавчу ідентичність українців.

Особливо значимим є досвід самоорганізації, який багато дослідників даного періоду називають справжнім феноменом. Український народ неодноразово демонстрував цю властивість в обмежуючих умовах, хоча досі до кінця не зумів її проявити, що б виразилось у формуванні високорозвинутого, демократичного суспільства. Початок XX століття на західноукраїнських землях ознаменований потужним впливом та результативною діяльністю громадських структур, які формували економічне мислення населення навколо ідеї кооперативного руху. Оскільки нинішні якісні характеристики економічної діяльності населення залишаються недостатніми, що проявляється вже на рівні формування економічної освіти, вивчення досвіду самоорганізації на західноукраїнських землях початку XX століття є актуальним предметом дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Його теоретичну основу формують напрацювання таких вітчизняних науковців, як О. Вербова, В. Вісин [3], С. Гелей [7], З. Гіптерс, С. Злупко, І. Зуляк [11], К. Кондратюк, Р. Попівняк [2], І. Потапюк, Л. Потапюк [9], А. Шайнер [13] та ін., а також польських учених Є. Козакевича, Р. Тожецького (фахівці у сфері українсько-польських відносин), які з різною ретроспективною вимірністю вивчали особливості формування економічної освіти населення в Україні.

Мета статті (постановка завдання). Метою дослідження є вивчення досвіду діяльності однієї з найбільш потужних структур на

західноукраїнських землях – Ревізійного союзу українських кооперативів (РСУК) у фокусі впливу на формування економічної освіти населення. Для досягнення поставленої мети бути виконані наступні задачі:

- проаналізувати кількісно-якісні показники розвитку РСУК, зокрема щодо кількості кооперативних одиниць, які формували його структуру, чисельності членства;

- дослідити організаційно-функціональну будову РСУК;

- систематизувати основні напрями діяльності РСУК з їх розподілом на організаційну, ревізійну, координаційну, видавничу, науково-інформаційну й освітньо-просвітницьку;

- розглянути прикладні аспекти освітньо-просвітницької діяльності РСУК з обґрунтуванням ідеологічної і практичної значимості для формування економічної освіти українського населення.

Результати дослідження. РСУК був утворений у період активного розвитку кооперативного руху. З прикладу діяльності товариства «Просвіта», яке було створено ще 1868 року, однак на початку своєї діяльності більшу увагу концентрувало на культурно-мистецьких заходах, РСУК розпочав активну роботу з поширення кооперативної практики. На той час він був найвищою ревізійною та провідною організацією української кооперації на західноукраїнських землях, заснований на підставі статуту від 24 грудня 1903 року, затвердженого рескриптом Галицького намісництва від 19.01.1904 року під назвою «Крайовий союз ревізійний» [1, с. 365; 2, с. 74]. Як пише В. Вісин, існування єдиного українського кооперативного центру РСУК давало значні переваги українцям, зокрема робочі місця інтелігенції, зниження цін на промислові товари та забезпечення економічної самостійності [3, с. 183].

Можна говорити, що основна мета діяльності РСУК була сфокусованою на комерційних кооперативних проектах, які, однак, виконували важливі соціальні функції. У той же час слід більш глибоко розуміти значимість даної організації. З дослідження В. Вісина, у першій половині 30-х років ХХ століття польська влада знищила єдиний інституціональний український поміст, який єднав українців Галичини з рештою українських етнічних земель у Польщі, серед яких ключове місце займала Волинь; тільки українська

кооперація завдяки своєму ревізійному союзу об'єднувала практично все українське суспільство в Другій Речі Посполитій, диференційоване, проте, не тільки політично чи релігійно, але також із погляду стану народної свідомості [3, с. 205]. Отож, РСУК відіграв надзвичайно велику роль в українському націоєднанні. Навіть в умовах, коли ліквідовувались структурні одиниці «Просвіти», він зберігав свою організаційну присутність.

У перші 5 років діяльності РСУК налічував близько 560 кооперативів, лєвова частка з яких були кредитовими (близько 60%). Окрім того, організація охоплювала кооперативи іншої спеціалізації – молочарські, міські споживчі, сільськогосподарські для заготівлі, закупівлі, збуту, іншого типу. РСУК справедливо вважався найбільш потужним кооперативним об'єднанням з центром у Львові, який мав мережу Повітових Союзів Кооперативних (ПСК), що контролювали понад 80% українських кооперативів [4, с. 43].

На рис. 1 відображено динаміку зростання кількості кооперативних одиниць, що входили у структуру РСУК, а також її членства. Одночасно на рисунку простежено основні трансформації в діяльності, що супроводжувались як організаційними, так і функціональними змінами. Варто відзначити, що вагомість діяльності організації дала змогу відновити її існування в «міжокупаційні» періоди. Очевидно, російська окупаційна влада не допускала можливості функціонування такої потужної і проукраїнської організації. Натомість українізований коопераційний рух після 1944 року (на момент ліквідації організації в її лавах перебувало понад 4600 кооперативів) різко втратив свій потенціал. З іншого боку, залишився потужний ідеологічний і знаннєвий ресурс з орієнтацією на проєвропейські цілі, що, мабуть, залишається в історичній пам'яті українського народу до нині, зберігаючи пріоритет західного вектору інтеграції.

РСУК, виходячи зі складної функціональної і територіальної організації, мав специфічну керівну структуру. Основні її ланки відображено на рис. 2. Найбільш знаними провідними діячами кооперативу, які обіймали керівні посади, вважають Костя Левицького, Костя Панівського, Андрія Жука, Остапа, Луцького, Омеляна Саєвича, Івана Филиповича. Це добре знані громадсько-політичні діячі, підприємці, які формували економічну еліту

західноукраїнських земель досліджуваного періоду. Ці постаті донині залишаються взірцем позиції домінування національних інтересів над особистими.

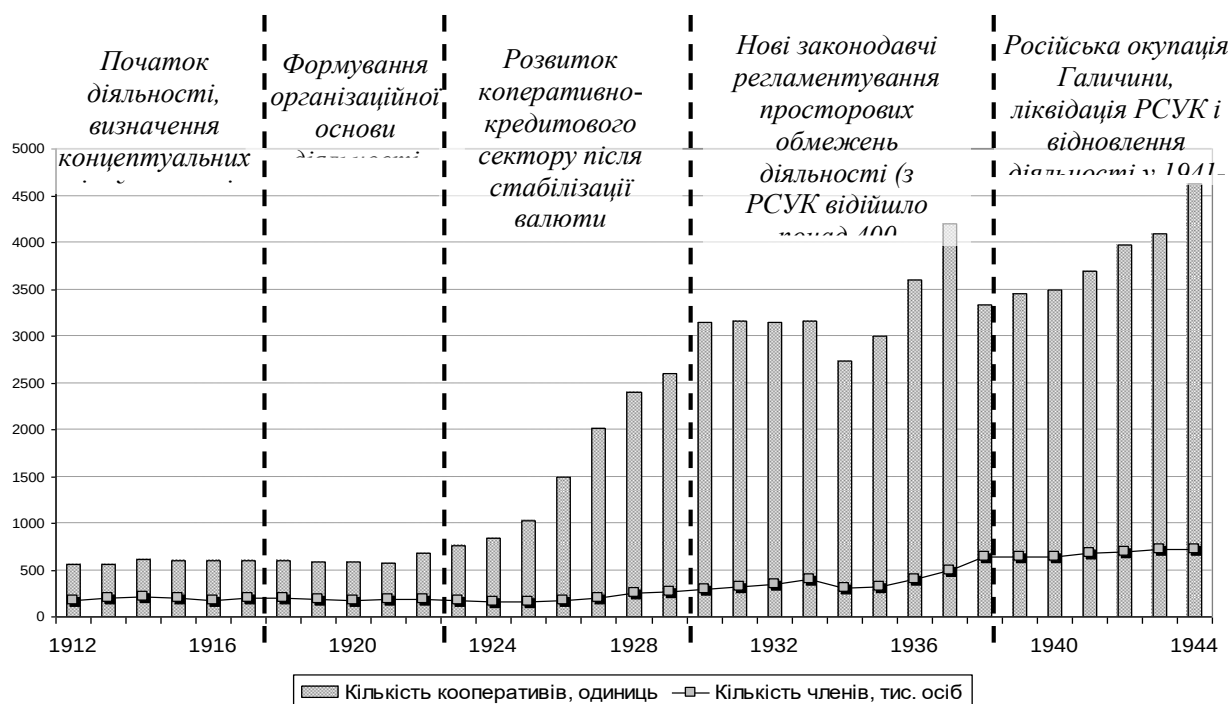

Рис. 1. Динаміка розвитку членства РСУК (розроблено автором за статистичними даними)

Територіальна охопленість і різна функціональність РСУК вимагала розподілу повноважень та відповідальності. Зрозуміло, що ресурс організації потребував постійного наповнення у зв'язку з прагненням керівництва виконати високу задачу – популяризувати кооперативний рух на західноукраїнських територіях як спосіб створення можливостей підвищення добробуту українського населення і формування націоєднавчої господарської ідеї. Висока мета вимагала діяльності у різних напрямках, які тісно переплітались, однак виконували свою специфічну роль:

- організаційна діяльність зі створенням кооперативів різної спеціалізації;
- ревізійна діяльність, що передбачала систематичні, законодавчо регламентовані перевірки діяльності кооперативів з організаційним забезпеченням в особі інспекторатів;
- координаційна діяльність, що передбачала співпрацю з

громадськими, у тому числі кооперативними, об'єднаннями інших українських земель, які входили до складу Польщі, а також міжнародними кооперативними організаціями (для прикладу, голова ради РСУК як делегат входив до Державної кооперативної ради у Варшаві [6; 7, с. 180]);

- видавнича діяльність, зокрема видання журналу «Економіст» (1909-1914 роки) та при ньому – місячника «Самопоміч», місячника «Кооперативна Республіка», тижневика «Господарсько-кооперативний часопис», різних книжкових видань;

- науково-інформаційна діяльність, що передбачала організацію і проведення конференцій, зокрема територіальних певного округу за участі представників різних видів кооперативів, розташованих у межах даної території;

- освітньо-просвітницька діяльність, яка включала організацію і проведення кооперативних курсів, професійного вишколу і шкільництва.

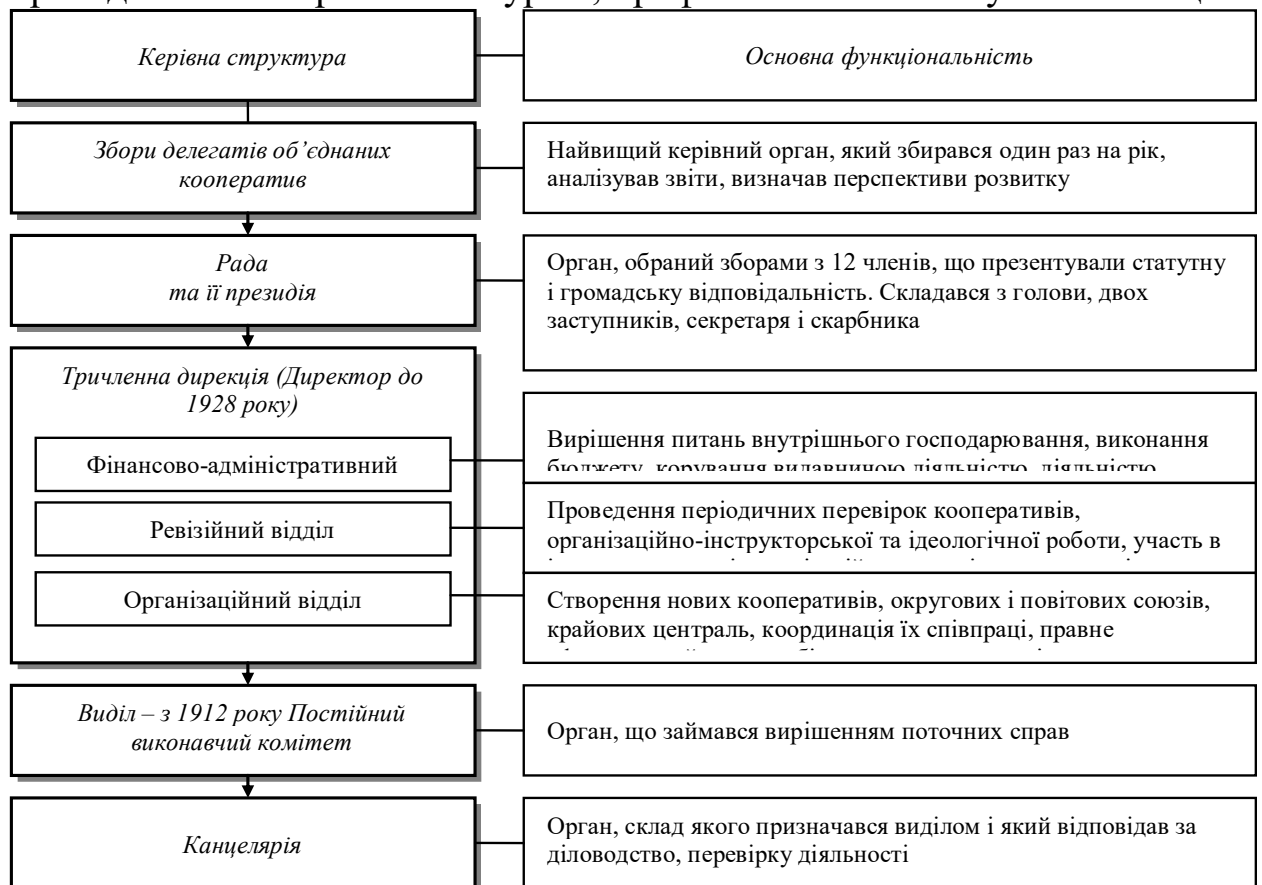

Рис. 2. Організаційно-функціональна структура РСУК (розроблено автором за даними [5])

Центровим напрямом діяльності, безперечно, був організаційний. До кінця 30-х років XX століття РСУК став настільки потужним, що підпорядковував понад 3 тис. кооперативних одиниць (див. рис. 1). Це обумовило необхідність створення крайових централей, відповідальних за кооперативну діяльність у визначеній сфері. Для прикладу, коопертиви для загального заupu і збуту входили в структуру «Центросоюз», сільськогосподарські – «Сільський господар», молочарські – «Маслосоюз», кредитові, касові – «Центробанк», споживчі міського типу «Народна Торгівля», жіночі – «Українське народне мистецтво».

З ретроспективної точки зору, важливість вивчення діяльності кооперативного руху та його самоорганізації того часу дуже важливе для сьогодення з погляду виявлення його наслідкової значимості. По-перше, кооперативи забезпечували реалізацію тогочасної європейської стратегії розвитку малого і середнього бізнесу. Його домінантність була продиктована особливостями даного періоду, коли відбувались революційні переміни в організації виробництва, транспорту з поступовою машинізацією усіх процесів. Очевидно, суб'єкти малого і середнього бізнесу були більш мобільними з пристосуванням до нових викликів, а кооперативна форма об'єднання додавала важелів впливу на владні структури і суб'єктів великого бізнесу. По-друге, дуже вагомим наслідковим аспектом об'єднання кооперативів була можливість соціальних ліфтів для ширшої когорти населення. Звичайні громадяни, набуваючи достатній людський капітал, могли реалізовувати свої бізнес-проекти у привабливих для них сферах. Таким чином, освітньо-просвітницька діяльність кооперативних об'єднань, у тому числі РСУК, мала неоціненне як соціальне, так і економічне та навіть культурне значення.

Щоб розуміти таку значимість глибше, розглянемо окремі приклади реалізованих через структури РСУК проектів в економічній освіті. На наш погляд, дуже показовим прикладом освітньо-просвітницької діяльності, з орієнтацією не лише на підвищення рівня професійних знань у суспільстві, але й використання прогресивних її форм, була практика одного з основних централей РСУК «Сільський Господар». Дана організація на конкурсній основі організовувала стажування за кордоном. Ті особи, котрі відчували достатній потенціал, могли прийняти участь у конкурсі на обмежене число

мість, які передбачали європейські студії з економіки, кооперативної діяльності. На той час це була неоціненна можливість особистісного розвитку, яка, до того ж, підсилювала інтеграційні взаємодії з європейським економічним простором і соціумом. «Сільський Господар», окрім того, провадив активну діяльність щодо більш традиційних форм освітньо-просвітницького характеру. Основна увага приділялась професійному шкільництву осіб, котрі займались сільським господарством. До інших поширених заходів даної організації слід віднести пропаганду сільськогосподарських знань серед населення, організацію читалень, бібліотек, проведення з'їздів, курсів і виставок, видання тижневика «Господарська часопись», брошур із серії «Бібліотека сільського господаря» [8, с. 10].

З іншого прикладу освітньо-просвітницької діяльності кооперативних централей, що входили в структуру РСУК, була діяльність першого українського кооперативу «Народна торгівля». Дана структура посідала провідне місце в галицькому купецькому світі [9]. Її проекти з розвитку економічної освіти передбачали «українізацію» кооперативного руху. Організація багато уваги приділяла навчанню українського населення вмінь і навиків ведення власного бізнесу, зокрема в сфері торгівлі. Як пише С. Гелей, «Народна торгівля» відіграла важливу роль у справі розвитку українського «третього стану», провідною ідеєю діяльності якого було створення індивідуального крамарства; вона поставила собі за мету навчити українську молодь купецькому промислу і таким способом зміцнити кадри українського купецтва [7, с. 182]. З Інтернет-даних, протягом 1883-1936 років «Народна торгівля» виховала понад 2000 українських фахівців [10].

РСУК підтримував майже всі освітні проекти того часу, які стосувались формування професійних знань українського населення. Для прикладу, починаючи з 1925 року щорічно на базі школи у Милуванні (Івано-Франківська область) за підтримки РСУК проводились курси кооперативного книгознавства і діловодства; як правило, курс тривав близько 10 тижнів та включав фахові кооперативні предмети, історію й теорію кооперації, товарознавство, вивчення основ годівлі тварин, організації контролю за молочністю, ветеринарію, пасічництво, математику, українознавство [11, с. 82].

Основним здобутком РСУК в освітньо-просвітницькій діяльності

було впровадження нового типу кооперативного навчання – вищого кооперативного курсу. Він був започаткований у 1929 рік і передбачав поділ навчального процесу на три триместри – перший присвячувався загальноосвітнім предметам, другий – фаховим з галузевою спеціалізацією (споживчо-господарсько-кредитна та молочарська), а на третьому передбачалось проходження обов'язкової практики; викладацько-педагогічний склад формувався з кооператорів-практиків львівських центральних господарських установ; на кшталт європейських вищих кооперативних шкіл, курс охоплював економіко-кооперативний семінар [12, с. 145; 13, с. 324]. Показово, що здобуття документу по закінченні даного курсу прирівнювалось до проходження навчання в державному закладі.

Цікавою також була практика РСУК щодо проведення так званих вакаційних курсів. Вони відбувались, як правило, в рекреаційно-відпочинкових зонах з тривалістю до трьох тижнів. Поширювалась практика заочного навчання – з метою залучення найбільш зайнятих осіб, що не могли виділити окремий час для навчання в силу своєї постійної комерційної діяльності.

З викладеного огляду можна узагальнити основні форми розвитку економічної освіти на західноукраїнських землях досліджуваного періоду, що були найбільш поширеними в діяльності кооперативів, підпорядкованих РСУК:

1) практично-навчальні:

- проведення кооперативних вишколів, довготривалих і вакаційних курсів – окремо для кооперативних працівників та для осіб, що поки не мають відповідних навиків. Типологія курсових програм охоплювала спрямування на навчання торговців, скарбників, крамарів, книговодів, членів кооперативних наглядових рад, ідеологів, референтів, працівників сфери сільського господарства, інших важливих професійних груп. Проводились також загальні, освітні, кооперативні пропагандистські курси;

- реалізація програм заочного кооперативного шкільництва;
- реалізація програм короткострокового навчання за кордоном;

2) практично-наукові:

- організація, проведення, підтримка наукових заходів навчального, дискусійного характеру;
- видавнича діяльність з поширенням кооперативних, інших

освітніх програм серед населення;

- бібліотечна діяльність з організацією мандрівних бібліотек, фінансуванням чи сприянням пошуку ресурсів на видання різних фахових книг і брошур;

- методична діяльність з поширенням брошур, посібників, довідникових видань з питань розвитку кооперацій, діловодства, комерції тощо;

- організаційно-методична діяльність з формуванням навчальних програм курсів і вишколів, оптимізацією ідеологічних та прикладних напрямів;

3) практично-організаційні:

- відкриття Приватного Коедукаційного Кооперативного Ліцею в місті Львів у 1939 році. Навчальна програма охоплювала 3 роки та була орієнтована на надання послуг професійної освіти особам, зайнятих у кооперативах. Іншим її напрямом було професійне шкільництво, а саме підготовка учнів до вступу до вищих навчальних закладів, які мають здібності до кооперативної діяльності, різних форм господарювання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Можна по різному оцінювати значимість діяльності РСУК. Виявлений як вдалий, так і формальний досвід формування економічної освіти населення західноукраїнських земель на зламі XIX і XX століть. На наше переконання, окрім значних практичних наслідкових ефектів, роль РСУК є дуже високою в ідеологічній соціоєднавчій площині. Варто процитувати слова з доповіді Ю. Павликовського 1934 року, який на той час очолював РСУК, що «оконечну мету українського національного кооперативного руху витягує ідея визволення людини; український кооператизм змагає до освободження людини з оков духовної темноти й злиденного отупіння через освободження її з кліщів нужди; український кооператизм виводить сірі народні маси безіменних з'їдачів сухого хліба у ряди повновартних і повноправних громадян; у дружній співпраці зі собою стають вони не тільки ковалями власної долі, а й будівничими долі народу» [14, с. 48]. Такі міркування підкреслюють глибину цілей діяльності організації, яка вболівала за добробут українського народу і прагнула надати йому можливості (знання, досвід) забезпечувати гідний рівень життя собі та своїм близьким. У цьому полягає надзвичайна концептуально-

засаднича вагомість діяльності РСУК, орієнтована на формування економічної освіти українського суспільства з орієнтиром на самодостатність, відповідальність і реалізацію.

Література

1. Історія кооперативного руху. Укоопспілка, Львівська комерційна академія / [Бабенко С. Г., Галюк В. Г., Гелів С. Д., Гончарук Я. Н. [та ін.]. – Львів : Інститут українознавства НАНУ, 1995. – 410 с.
2. Попівняк Р. Б. До питання про історію становлення кооперативів у сільському господарстві / Р. Б. Попівняк, О. І. Шавалюк, І. В. Магійович // Вісник ЖНАЕУ. – 2014. – № 1/2 (43), т. 2. – С. 71-78.
3. Вісин В. В. Кооперативний рух на Волині у другій половині ХІХ – першій третині ХХ ст. : історичний аспект / Дисертація на здобуття наук. ступеня доктора історичних наук : спец. 07.00.01 «Історія України» // В.В. Вісин. – Львів, 2015. – 522 с.
4. Козакевич Є. Розвиток українського кооперативного руху в Польщі (1918-1939 рр.) / Єжи Козакевич // Економічний часопис. – 2004. – № 2. – С. 42-46.
5. Ревізійний союз українських кооперативів : Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/.../Ревізійний_союз_українських_кооперативів
6. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / Ілля Витанович. – Нью-Йорк, 1964. – 624 с.
7. Гелей С. Особливості розвитку української споживчої кооперації в Галичині у 20-х роках ХХ століття / Степан Гелей // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : Зб. наук. пр. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. – Вип. 21. – С. 176-188.
8. Потапюк Л. М. Становлення економічної освіти на прикладі діяльності західноукраїнських громад (кінець ХІХ – початок ХХ століття) / Л. М. Потапюк, І. П. Потапюк // Економічний форум. – 2015. – № 2. – С. 5-12.
9. Франко І. Народна торгівля // Зібрання творів Івана Франка : У 50-ти томах. – Київ : Наукова думка, 1985. – Т. 44. – Кн. 2. – С. 284-285.

10. Народна торгівля : Вікіпедія. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Народна_торгівля

11. Зуляк І. С. Діяльність господарської школи «Просвіти» у Милованні в міжвоєнний період – важливий чинник поступу української кооперації / І. С. Зуляк // Вісник Львівської комерційної академії. Серія : Гуманітарні науки. – 2013. – Вип. 11. – С. 77-85.

12. Праця семінара економіки й кооперації на вищому кооперативному курсі РСУК // Кооперативна Республіка. – Львів, 1930. – Чис. 4.

13. Шайнер Г.І. Розбудова кооперативного шкільництва в Західній Україні крізь призму педагогічної діяльності К. Коберського / Г. І. Шайнер // Фаховий збірник «Психолого-педагогічні проблеми сільської школи». – Умань, 2015. – С. 320-326.

14. Павликовський Ю. Природа, мета і світогляд українського кооперативного руху / Юліан Павликовський // Кооперативна республіка. – 1934. – С. 48-49.

1. Istoriya kooperatyvnoho rukhu. Ukoopspilka, L'vivs'ka komertsyina akademiya / [Babenko S. H., Halyuk V. H., Heliv S. D., Honcharuk Ya. N. [ta in.]. – L'viv : Instytut ukrayinoznavstva NANU, 1995. – 410 s.

2. Popivnyak R. B. Do pytannya pro istoriyu stanovlennya kooperatyviv u sil's'komu hospodarstvi / R. B. Popivnyak, O. I. Shavalyuk, I. V. Mahiyovych // Visnyk ZhNAEU. – 2014. – # 1/2 (43), t. 2. – S. 71-78.

3. Visyn V. V. Kooperatyvnyy rukh na Volyni u druhiy polovyni KhIKh – pershiy tretyni KhKh st. : istorychnyy aspekt / Dysertatsiya na zdobuttya nauk. stupenya doktora istorychnykh nauk : spets. 07.00.01 «Istoriya Ukrayiny» // V.V. Visyn. – L'viv, 2015. – 522 s.

4. Kozakevych Ye. Rozvytok ukrayins'koho kooperatyvnoho rukhu v Pol'shchi (1918-1939 rr.) / Yezhy Kozakevych // Ekonomichnyy chasopys. – 2004. – # 2. – S. 42-46.

5. Reviziynyy soyuz ukrayins'kykh kooperatyviv : Vikipediya. Vil'na entsyklopediya [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : https://uk.wikipedia.org/.../Reviziynyy_soyuz_ukrayins'kykh_kooperatyviv

6. Vytanovych I. Istoriya ukrayins'koho kooperatyvnoho rukhu / Illya Vytanovych. – N'yu-York, 1964. – 624 s.

7. Heley S. Osoblyvosti rozvytku ukrayins'koyi spozhyvchoyi kooperatsiyi v Halychyni u 20-kh rokakh XX stolittya / Stepan Heley // Ukrayina : kul'turna spadshchyna, natsional'na svidomist', derzhavnist' : Zb. nauk. pr. – L'viv : Instytut ukrayinoznavstva im. I. Kryp'yakevycha NAN Ukrainy, 2012. – Vyp. 21. – S. 176-188.

8. Potapyuk L. M. Stanovlennya ekonomichnoyi osvity na prykladi diyal'nosti zakhidnoukrayins'kykh hromad (kinets' XIX – pochatok KhKh stolittya) / L. M. Potapyuk, I. P. Potapyuk // Ekonomichnyy forum. – 2015. – # 2. – S. 5-12.

9. Franko I. Narodna torhivlya // Zibrannya tvoriv Ivana Franka : U 50-ty tomakh. – Kyiv : Naukova dumka, 1985. – T. 44. – Kn. 2. – S. 284-285.

10. Narodna torhivlya : Vikipediya. Vil'na entsyklopediya [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : https://uk.wikipedia.org/wiki/Narodna_torhivlya

11. Zulyak I. S. Diyal'nist' hospodars'koyi shkoly «Prosvity» u Mylovanni v mizhvoyennyi period – vazhlyvyi chynnyk postupu ukrayins'koyi kooperatsiyi / I. S. Zulyak // Visnyk L'vivs'koyi komertsynoyi akademiyi. Seriya : Humanitarni nauky. – 2013. – Vyp. 11. – S. 77-85.

12. Pratsya seminaru ekonomiky y kooperatsiyi na vyshchomu kooperatyvnomu kursi RSUK // Kooperatyvna Respublyka. – L'viv, 1930. – Chys. 4.

13. Shayner H.I. Rozbudova kooperatyvnoho shkil'nytstva v Zakhidniy Ukraini kriz' pryzmu pedahohichnoyi diyal'nosti K. Kobers'koho / H. I. Shayner // Fakhovyy zbirnyk «Psykhologo-pedahohichni problemy sil's'koyi shkoly». – Uman', 2015. – S. 320-326.

14. Pavlykovs'kyi Yu. Pryroda, meta i svitohlyad ukrayins'koho kooperatyvnoho rukhu / Yulian Pavlykovs'kyi // Kooperatyvna respublika. – 1934. – S. 48-49.

Рецензент: Балджи М.Д., д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету

22.04.2016

АНАЛІЗ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ЯК ФАКТОРА ДИНАМІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

У статті проаналізовано сучасний стан прямих іноземних інвестицій у розвитку Одеського регіону, їх динаміка за останні 5 років, географічна та галузева структура. Розглянуто привабливість міст та районів Одеського регіону для прямих іноземних інвестицій. Узагальнено сприятливі фактори, якими володіє регіон та завдяки яким можна приваблювати прямі іноземні інвестиції. Здійснено оцінку впливу надходжень прямих іноземних інвестицій, як факторної ознаки, на ряд результативних показників соціально-економічного розвитку Одеської області. Також було розраховано п'ять моделей рівняння регресії та проведений аналіз для кожної з них. У завершенні були розглянуті проблеми та несприятливі чинники, які заважають надходженню прямих іноземних інвестицій в регіон та запропоновані перспективні напрямки їх розвитку.

Ключові слова: прямі іноземні інвестиції, Одеський регіон, фактори.

Єрмакова Ольга, Скалаух Анастасія

АНАЛИЗ ПРЯМЫХ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ КАК ФАКТОРА ДИНАМИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ОДЕССКОГО РЕГИОНА

В статье проанализировано современное состояние прямых иностранных инвестиций в развитии Одесского региона, их динамика за последние 5 лет, географическая и отраслевая структура. Рассмотрено привлекательность городов и районов Одесского региона для прямых иностранных инвестиций. Обобщены благоприятные факторы, которыми располагает регион и позволяющие привлекать прямые иностранные инвестиции. Осуществлена оценка влияния поступлений прямых иностранных инвестиций, как факторного признака, на ряд результативных показателей социально-экономического развития Одесской области. Также было рассчитано

пять моделей уравнения регрессии и проведен анализ для каждой из них. В завершении были рассмотрены проблемы и неблагоприятные факторы, которые мешают поступлению прямых иностранных инвестиций в регион и предложены перспективные направления их развития.

Ключевые слова: прямые иностранные инвестиции, Одесский регион, факторы.

Ermakova Olga, Skalaikh Anastasiia

ANALYSIS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT DYNAMIZATION OF THE ODESSA REGION

The article analyzes the current state of foreign direct investment in the development of the Odessa region, the dynamics of the past 5 years, geographical and sectoral structure. The main towns and districts of the Odessa region to FDI. Summarized the favorable factors, the disposal area and allow to attract foreign direct investment. The estimation of the impact of foreign direct investment as a factor features a number of performance indicators of socio-economic development of the Odessa region. It was also designed five models of regression and analysis for each of them. At the end the problems and adverse factors were considered that hinder flow of foreign direct investment in the region and suggest promising directions of their development.

Keywords: foreign direct investment, Odessa region, factors.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема залучення інвестицій стоїть перед безліччю країн та регіонів, для Одеського регіону вона теж актуальна. Так як в регіоні не вистачає власних ресурсів, насамперед фінансових, необхідно залучати саме іноземні інвестиції. Вони допомагають внутрішньому економічному розвитку, а також відновленню національної економіки. Необхідно визначити сучасний стан та проблеми залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) задля того щоб зробити пропозиції щодо покращення становища.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Дослідженню проблем сучасного стану та проблемам залучення ПІІ

присвячено багато праць таких дослідників, як О. Вільямсона, М. Ленсбері, Т. Озави, Н. Пейн, К. Сміdkової. Серед вітчизняних вчених, які розглядають цю проблему на рівні України та Одеського регіону зустрічаються праці А. Демус, А. Дискіна, О. Химич, О. Савіцька, О. Чернова та інших вчених. Незважаючи на значну кількість досліджень, в наукових працях не достатньо приділено уваги сучасному стану та проблемам залучення ІІІ саме в Одеському регіоні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нажаль у наукових дослідженнях недостатньо приділяється уваги дослідженню інвестиційного клімату в економіці Одеського регіону та проблемам, які негативно впливають на притік інвестицій на сучасному етапі. Аналіз сучасного стану залучення прямих іноземних інвестицій допоможе визначити напрями вдосконалення інвестиційної діяльності Одеського регіону, які можуть бути покладені в основу реалізації та посилення інвестиційної привабливості.

Постановка завдання. Визначити місце та роль іноземних інвестицій у розвитку регіону, виявити основні тенденції залучення іноземних інвестицій в економіку регіону, висвітлити проблеми, які перешкоджають залученню інвестицій.

Виклад основного матеріалу дослідження. На протязі 1995-2014 років спостерігається позитивне зростання обсягів залучення іноземних інвестицій в економіку Одеського регіону. Однак за останні роки економіка нашого регіону та взагалі держави має негативні тенденції. По-перше країна не позбавилася глибоких структурних деформацій; по-друге, вона значно відстає від розвинених країн світу за сукупною продуктивністю всіх факторів виробництва та відповідно – рівнем добробуту населення. Більшість українських підприємств залишаються технологічно відсталими та слаборозвиненими. Це пов'язано з нестабільністю економічної ситуації в країні, несприятливим інвестиційним кліматом, високим рівнем оподаткування підприємств, прогалинами в інвестиційному законодавстві [1].

Реальна економічна ситуація в Україні значно ускладнює інвестиційну привабливість регіону. Будь-який інвестор постійно діє, виходячи із співвідношення між отриманням розміру можливого прибутку та ризиком. Інвестор має намір вкласти свій капітал з розрахунком на майбутній результат і повинен бути впевнений у

надійності операцій, які планує [2].

За останні роки спостерігається покращення ситуації із залученням іноземних інвестицій в економіку Одеського регіону, проте обсяги залучених інвестицій наразі не відповідають тому рівню, якого реально потребує наша економіка. На рис.1 видно зростання прямих іноземних інвестицій (ПІІ) за останні роки. У 2014 році обсяг інвестицій склав 1671,7 млн. дол. США [3].

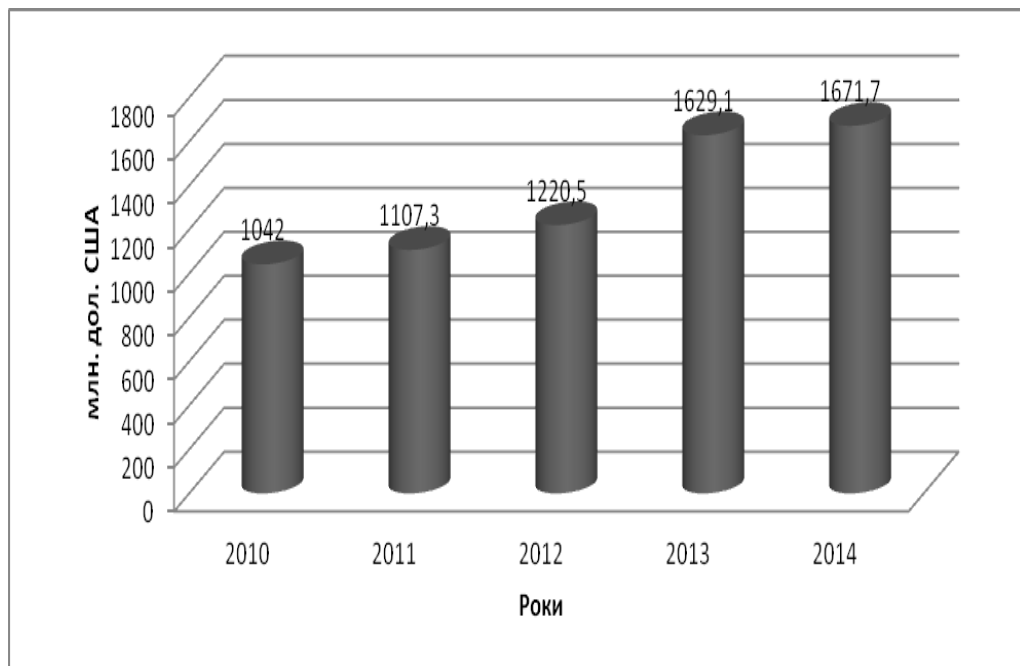

Рис.1 Динаміка прямих іноземних інвестицій в Одеський регіон у 2010-2014 рр., млн. дол. США [3].

Основні потоки іноземних інвестицій в регіон у 2014 році були направлені з Кіпру - 515,6 млн. дол. США, що становить 36 % загального обсягу акціонерного капіталу, Нідерландів - 224,3 млн. дол. (15,7%), Великої Британії - 135,0 млн. дол. (9,4), Сінгапуру - 68,5 млн. дол. (4,8 %), Німеччини - 62,5 млн. дол. (4,4 %), США - 53,9 млн. дол. (3,8 %), Франції - 50,5 млн. дол. (3,5 %), Швейцарії - 42,9 млн. дол. (3%) та інших країн (рис.2).

За видами економічної діяльності капітальні інвестиції більш зосереджуються у таких галузях, як транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність - 28,3 %; будівництво - 19,6%; промисловість - 19,1 %; сільське, лісове та рибне господарство - 7,8 %; оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів - 4,9%; операції з нерухомим майном - 4,7%; інформація та телекомунікації - 4,5% , а також інші галузі, що мають

незначну частку [3].

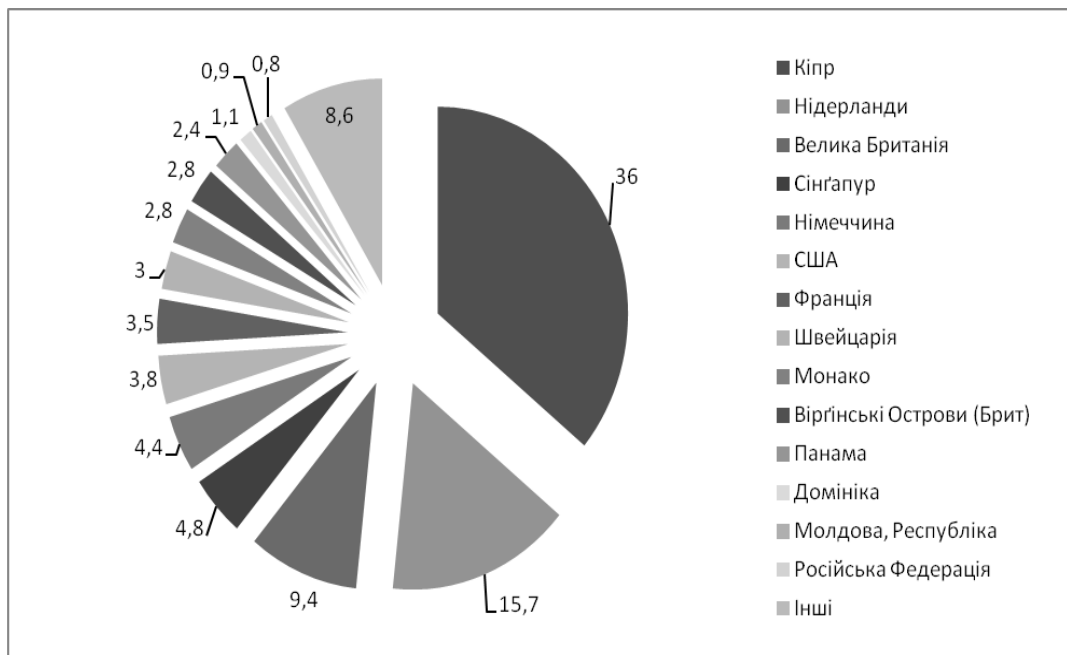

Рис.2 Розподіл прямих іноземних інвестицій в Одеський регіон за країнами-інвесторами у 2014 році, % [3].

Основні міста і райони в які спрямовуються прямі іноземні інвестиції (рис. 3) це райони в яких розвивається сільське господарство, промисловість, або ж райони які сполучають Україну з Молдовою та Румунією, через які проходять транспортні шляхи.

Отже, з рис. 3 видно, що головним все ж таки центром припливу ПІІ є м. Одеса в якій зосереджується 739,5 млн. дол. США з 1670,7 млн. дол. США всіх надходжень, потім м. Іллічівськ - 283,4 млн. дол. США, Овідіопольський район - 164,8 млн. дол. США та інші.

Одеський регіон серед інших регіонів України відноситься до регіонів достатньо високої інвестиційної привабливості. Цьому сприяють такі фактори інвестиційної привабливості:

1) Вигідне геополітичне розміщення: регіон має вихід до Чорного моря, повз нього проходять головні річки Дунай та Дністер, які сполучають Україну з Європою, а також регіон межує з Молдовою та Румунією.

2) Високий рівень природно-ресурсної забезпеченості: земельні ресурси представлені переважно чорноземними ґрунтами з високою природною родючістю. У сполученні з теплим степовим кліматом вони формують високий агропромисловий (сільськогосподарський) потенціал регіону.

3) Дешева кваліфікована робоча сила: середньомісячна заробітна плата в Одеському регіоні та й взагалі в Україні значно нижча від зарубіжних країн.

4) Привабливі туристичні умови: особливість економіко-географічного розташування області, сприятливі природно-кліматичні умови, різноманітні природні лікувальні ресурси, наявність піщаних пляжів, розвинута мережа водних, залізничних та автомобільних магістралей обумовлюють розвиток в області сфери туризму і рекреації.

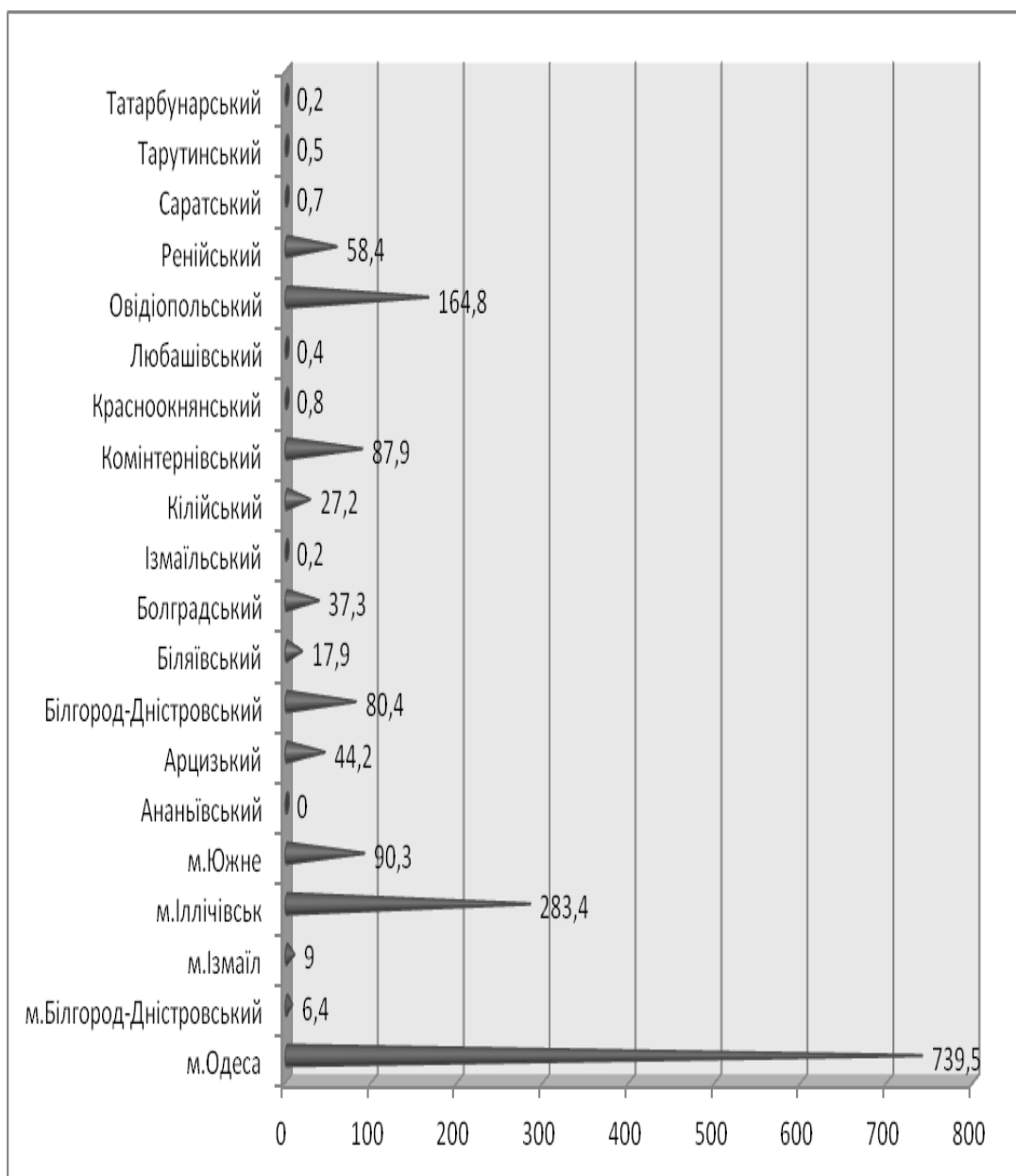

Рис. 3. Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) у містах та районах Одеської області за 2014 рік (млн. дол. США) [3].

Залучення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) та соціально-економічний розвиток регіону є взаємопов'язаними процесами. Здійснимо оцінку впливу надходжень прямих іноземних інвестицій, як факторної ознаки, на ряд результативних показників соціально-економічного розвитку Одеської області.

Фінансова компонента охоплює дві залежні змінні: внутрішні інвестиції та прямі іноземні інвестиції. Обсяг внутрішнього інвестування слугує сигналом для інвестора про незадоволений внутрішній попит на інвестиційні ресурси що, очевидно, підвищуватиме капіталовіддачу на одиницю вкладених інвестицій.

Диференціація цих факторів у моделі дає змогу дослідити ступінь впливу кожного з них на динаміку валового регіонального продукту, а також часовий лаг, протягом якого проявляється їх дія. Вважаємо доцільним врахувати також обсяг експорту товарів та послуг регіону, як показник ділової активності та відкритості економіки.

Розрахунок параметрів рівняння регресії було проведено за допомогою пакету аналізу Microsoft Office Excel 2007 та отримано модель наступного вигляду:

$$y = 75340,8 + 14,9x_1 - 0,02x_2 + 1,77x_3, (1)$$

де y – валовий регіональний продукт Одеської області (млн. грн.);

x_1 – обсяг прямих іноземних інвестицій в Одеську область (млн. дол.);

x_2 – обсяг інвестицій в основний капітал Одеської області (млн. грн.);

x_3 – експорт товарів і послуг Одеської області (млн. дол.).

Коефіцієнт множинної кореляції $R=0,975$, що свідчить про сильний зв'язок між факторними ознаками та результативною ознакою, а коефіцієнт детермінації (R^2) показує, що 95% варіації ВРП Одеського регіону пояснюється зміною зазначених у моделі чинників. Перевірка адекватності моделі з урахуванням статистичних характеристик дозволяє зробити висновок про прийнятність моделі.

Значення F-критерію Фішера на рівні 6,4 ($6,4 > 5$), що свідчить про статистичну значущість регресійного рівняння для прийнятого рівня значущості на рівні 5%.

Таким чином, якщо збільшити обсяг прямих іноземних

інвестицій в Одеську область на 1 млн. дол., то ВРП зросте на 14,9 млн. грн.. Зв'язок між другою факторною ознакою «x2» та результативним показником є оберненим, про що свідчить знак «-» перед третім коефіцієнтом регресії то, якщо збільшити обсяг інвестицій в основний капітал на 1 млн. грн., ВРП зменшиться на 0,02 млн. грн., а зростання експорту товарів і послуг на 1 млн. дол. призведе до росту ВРП на 1,77 млн. грн.

Далі необхідно розглянути технологічну компоненту впливу ПП на соціально-економічний розвиток Одеського регіону. Вона включає в себе такі фактори як обсяг виконаних науково-технічних робіт і кількість студентів, що навчаються у вищих навчальних закладах (ВНЗ). Розвиток людського капіталу та ПП посилюють одне одного через комплементарні ефекти: підвищення кваліфікаційного рівня робочої сили (навчання, нові навички та спеціалізована освіта для робітників транснаціональних корпорацій і підприємств з іноземним капіталом) – прямий ефект; покращення соціальної стабільності та здоров'я нації – непрямий ефект. Обсяг виконаних науково-технічних робіт може вказувати на технологічні зміни, що відбулися внаслідок залучення ПП, а може відображати рівень продуктивності та технологічний розвиток в економіці, що сприятиме залученню іноземного капіталу.

Аналогічно розрахуємо і проаналізуємо параметри рівняння регресії за вищезгаданими факторними ознаками. Отримуємо рівняння наступного вигляду:

$$y = 168631,3 - 723,2x_1 - 0,04x_2, (2)$$

де y – валовий регіональний продукт Одеської області (млн. грн.);

x_1 – обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт в Одеській області (млн. грн.);

x_2 – число осіб, що навчаються у ВНЗ Одеської області (тис. чол.).

Коефіцієнт множинної кореляції $R=0,988$, що свідчить про сильний зв'язок між факторними ознаками та результативною ознакою, а коефіцієнт детермінації (R^2) показує, що 97,6% варіації ВРП Одеського регіону пояснюється зміною зазначених у моделі факторів. Перевірка адекватності моделі з урахуванням статистичних характеристик дозволяє зробити висновок про прийнятність моделі.

Значення F-критерію Фішера на рівні 20,7 ($20,7 > 5$) свідчить про статистичну значущість регресійного рівняння для прийнятого рівня значущості на рівні 5%.

Із отриманої моделі можна зробити висновок, що зі зростанням виконаних наукових та науково-технічних робіт на 1 млн. грн., ВРП Одеської області зменшиться на 723,2 млн. грн., якщо число осіб, що навчаються у ВНЗ збільшити на 1 тис. осіб, то це призведе до зменшення ВРП на 0,04 млн. грн.

Побудуємо модель зв'язку обсягу промислової продукції та зовнішніх і внутрішніх інвестицій, оскільки обсяг промислової продукції є важливим показником, що характеризує рівень економічної активності у виробничому секторі та впливає на рішення інвестора про здійснення інвестування чи продовження фінансування. За результатами розрахунків отримаємо наступне рівняння:

$$y = 39792,9 + 19,6x_1 + 0,03x_2, (3)$$

де y – обсяг реалізованої промислової продукції в Одеській області (млн. грн.);

x_1 – обсяг прямих іноземних інвестицій в Одеську область (млн. дол.);

x_2 – обсяг інвестицій в основний капітал Одеської області (млн. грн.).

Коефіцієнт множинної кореляції $R=0,95$, що свідчить про сильний зв'язок між факторними ознаками та результативною ознакою, а коефіцієнт детермінації (R^2) показує, що 90,3% варіації обсягу реалізованої промислової продукції Одеського регіону пояснюється зміною зазначених у моделі факторів, а 9,7% відповідно тих факторів, які не були враховані у моделі. Перевірка адекватності моделі з урахуванням статистичних характеристик дає змогу зробити висновок про адекватність моделі. Значення F-критерію Фішера на рівні 4,7 свідчить про статистичну значущість регресійного рівняння для прийнятого рівня значущості на рівні 5%.

За обома факторними ознаками спостерігається прямий зв'язок з результативним показником. Зі збільшенням надходжень прямих іноземних інвестицій в регіон на 1 млн. дол. обсяг реалізованої промислової продукції зростатиме на 19,6 млн. грн., а зі зростанням обсягу інвестицій в основний капітал на 1 млн. грн. – на 0,03 млн. грн. відповідно.

Розгляд іноземного інвестування як соціально-економічного явища з економетричних позицій є важливим для відображення його впливу на добробут населення. Слід дослідити, як співвідносяться рівень бідності населення, тобто частка населення, яке живе за межею бідності, у загальній чисельності населення регіону та частка ПІІ у ВРП Одеської області. Для цього застосуємо наступну функціональну залежність, що являє собою парну регресійну модель:

$$y = 0,66 - 0,74x_1, (4)$$

де y – рівень бідності населення в Одеській області (%);

x_1 – частка прямих іноземних інвестицій у ВРП Одеської області (%).

Коефіцієнт множинної кореляції $R=0,897$, що свідчить про сильний зв'язок між факторною та результативною ознакою, а коефіцієнт детермінації (R^2) показує, що 80,5% варіації рівня бідності населення Одеського регіону пояснюється зміною частки ПІІ у валовому регіональному продукті, а 19,5% відповідно тих факторів, які не були враховані у моделі. Перевірка адекватності моделі з урахуванням статистичних характеристик дає змогу зробити висновок про її адекватність. Значення F -критерію Фішера на рівні 8,3 ($8,3 > 5$) свідчить про статистичну значущість регресійного рівняння для прийнятого рівня значущості на рівні 5%.

Спостерігаємо обернений зв'язок, тобто при збільшенні частки ПІІ у ВРП області на 1% рівень бідності населення при цьому зменшиться на 0,74%.

Однією зі складових соціального розвитку регіону вважатимемо рівень зайнятості населення, на який також здійснює вплив пряме іноземне інвестування. Адже, як відомо, однією з причин високого рівня безробіття в Україні є дефіцит ефективних інвестицій у створення продуктивних робочих місць. Розглянемо та проаналізуємо вплив ряду факторів на рівень зайнятості населення Одеської області за отриманим рівнянням регресії:

$$y = 56,5 - 0,37x_1 - 8,74x_2 - 0,001x_3, (5)$$

де y – кількість зайнятого населення як відсоток до загальної кількості населення Одеського регіону, у середньому за рік;

x_1 – накопичені обсяги ПІІ як відсоток до ВРП Одеського регіону;

x_2 – індекс зміни ВРП Одеського регіону;

x_3 – середньомісячна номінальна заробітна плата в Одеській області (грн.).

Коефіцієнт множинної кореляції $R=0,439$, що свідчить про зв'язок який знаходиться на рівні нижче середнього між факторною та результативною ознакою, а коефіцієнт детермінації (R^2) показує, що 19,2% варіації рівня зайнятості населення Одеського регіону пояснюється зміною зазначених у моделі факторів, а 80,8% відповідно тих факторів, які не були враховані у моделі.

Таким чином, якщо накопичені обсяги ПІІ у ВРП Одеського регіону збільшаться на 1%, то кількість зайнятого населення зменшиться на 0,37%, якщо індекс зміни ВРП регіону збільшиться на 1%, то кількість зайнятого населення зменшиться на 8,74%, при збільшенні середньомісячної заробітної плати на 1%, кількість зайнятого населення зменшиться на 0,001%.

Отже, економетричний аналіз надає можливість дослідити взаємозв'язки показників зовнішньоекономічної діяльності регіону з показниками його соціально-економічного розвитку [складено та розраховано за джерелами 3,4].

На думку вітчизняних вчених, інвестиційний клімат в Одеському регіоні залишається несприятливим, активність суб'єктів інвестиційної діяльності є досить низькою, що обумовлена такими проблемами: несприятливий інвестиційний клімат через недосконале законодавство; політична нестабільність та нестабільне податкове законодавство; високий податковий тиск; різні умови господарювання вітчизняних та іноземних інвесторів; підвищений рівень інфляції; постійно змінний валютний курс; недостатня інформованість потенційних інвесторів у багатьох країнах про стан і перспективи розвитку Одеського регіону; нерозвиненість вітчизняної інвестиційної інфраструктури та негативний міжнародний імідж України, який погано впливає на приплив ПІІ в регіони країни, а саме в Одеський регіон.

Виходячи з цих несприятливих чинників, для поліпшення інвестиційного клімату в Одеському регіоні необхідно:

- зробити пільги для іноземних інвесторів;
- для оприлюднення інвестиційної привабливості окремих територій області розробити рейтинг їхньої інвестиційної привабливості;

- створення нових та удосконалених відомих засобів зниження ризику;

- розвиток інфраструктури інвестиційної діяльності шляхом створення агентств і організацій, які будуть розробляти програми і проекти, котрі сприятимуть прямим іноземним інвестиціям.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, розглянувши основні тенденції залучення прямих іноземних інвестицій в Одеський регіон, можна зробити висновок, що ПІІ в економіці регіону мають позитивний характер. Але їх не досить для нашого регіону тому, що економічний розвиток регіону вповільнився, зростає рівень бідності, інфляція, та зниження інших показників, що характеризують сучасний стан регіону. Тому були визначені проблеми, які заважають припливу капіталу та запропоновані перспективні напрямки залучення ПІІ. Також було здійснено оцінку впливу надходжень прямих іноземних інвестицій, як факторної ознаки, на ряд результативних показників соціально-економічного розвитку Одеської області.

Література

1. Феняк Л.А. Вплив іноземних інвестицій на економіку України. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://intkonf.org/fenyak-lasidletskiy-ayu-vpliv-inozemnih-investitsiy-na-ekonomiku-ukrayini/>

2. Стельмахук А.М. Іноземні інвестиції як чинник економічного зростання внутрішнього ринку України / А.М. Стельмахук // Сталий розвиток економіки. – 2011. – № 5(8). – С. 240-247.

3. Офіційний сайт Головного управління статистики в Одеській області. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>

4. Єрмакова О.А., Козак Ю.Г. Зовнішньоекономічна діяльність регіону: навчальний посібник / О.А. Єрмакова, Ю.Г. Козак – Одеса, 2013. – 332 с.

1. Fenyak L.A. Vplyv inozemny`x investy`cij na ekonomiku Ukrayiny`. [Elektronny`j resurs]. – Dostupny`j z <http://intkonf.org/fenyak-lasidletskiy-ayu-vpliv-inozemnih-investitsiy-na-ekonomiku-ukrayini/>

2. Stel`mashhuk A.M. Inozemni investy`ciyi yak chy`nny`k

ekonomichnogo zrostannya vnutrishn`ogo ry`nku Ukrayiny` / A.M. Stel`mashhuk // Staly`j rozvy`tok ekonomiky`. – 2011. – # 5(8). – S. 240-247.

3. Oficijny`j sayt Golovного upravlinnya staty`sty`ky` v Odes`kij oblasti. [Elektronny`j resurs]. – Dostupny`j z <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>

4. Yermakova O.A., Kozak Yu.G. Zovnishn`oekonomichna diyal`nist` regionu: navchal`ny`j posibny`k / O.A. Yermakova, Yu.G. Kozak – Odesa, 2013. – 332 s.

Рецензент: Осипов В.М, д.е.н., професор кафедри міжнародних економічних відносин Одеського національного економічного університету

20.04.2016

УДК 656.615:339.9(477.74)

Короленко Наталя, Шурианова Дар'я

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПІДВИЩЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ: ЛОГІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлено важливість логістичного управління для підвищення міжнародної конкурентоспроможності Одеської області; визначено безпосередньо мету логістики, поняття міжнародної конкурентоспроможності національного регіону, логістичної системи підприємства зовнішньоекономічної діяльності, логістичного управління регіоном; наведено приклади визначення вітчизняними і зарубіжними вченими поняття «логістика»; обґрунтовано високу конкурентну перевагу портів Одеської області, а також проаналізовано сучасний стан, спеціалізацію, можливості пропускної потужності портів Одеського регіону. Наведено та проаналізовано динаміку щодо обробки вантажів за три роки (2013-2015 рр) морськими портами; окреслено коло проблем, що запобігають ефективній конкурентній боротьбі портів Одеської області. Запропоновано для розвитку конкурентних переваг портів Одеського

регіону продовжувати розвиток додаткових послуг, поширювати зв'язки з іншими країнами та угрупованнями країн.

Ключові слова: логістика, міжнародна конкуренто-спроможність, потужність порту, вантажопереробка, порти третього покоління, логістичне управління.

Короленко Наталья, Шуришанова Дарья

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОВЫШЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ОДЕССКОГО РЕГИОНА: ЛОГИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье освещено важность логистического управления для повышения международной конкурентоспособности Одесской области; определены непосредственно цель логистики, понятие международной конкурентоспособности национального региона, логистической системы предприятия внешнеэкономической деятельности, логистического управления регионом; приведены примеры определения отечественными и зарубежными учеными понятия «логистика»; обоснованно высокое конкурентное преимущество портов Одесской области, а также проанализировано современное состояние, специализацию, возможности пропускной мощности портов Одесского региона. Приведена и проанализирована динамика по обработке грузов за три года (2013-2015 гг) морскими портами; очерчен круг проблем, предотвращающий эффективную конкурентную борьбу портов Одесской области. Предложено для развития конкурентных преимуществ портов Одесского региона продолжение развития дополнительных услуг, укрепление связей с другими странами и группами стран.

Ключевые слова: логистика, международная конкурентоспособность, мощность порта, грузопереработка, порты третьего поколения, логистическое управление.

Korolenko Natalya, Shurshanova Daria

MAIN DIRECTIONS OF AN IMPROVE OF THE INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF THE ODESSA REGION: LOGISTICS ASPECT

The importance of logistics management for improving of the international competitiveness of Odessa region have been considered in the

article; purpose of the logistics have been defined, concept of international competitiveness of national regional, logistics system of enterprise foreign trade, logistics management region; there are examples of determining domestic and foreign scientists term "logistics"; the high competitive edge ports of Odessa region have been proved and analyzes the modern state, specialization, opportunities throughput capacity of the ports of Odessa region. The dynamics of the processing of goods for three years (2013-2015 years) of the seaports have been analyzed; the problems that prevent effective competitive fight ports of Odessa region have been identified. The continue of the development of additional services for the competitive advantage of the ports of Odessa region, strengthen of links with other countries and groups of countries have been offered.

Keywords: logistics, international competitiveness, port capacity, materials handling, the third generation ports, logistic management.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний стан України як держави, на жаль, не є стабільним та процвітаючим. Вона переживає глибоку кризу як в економічній, так і в політичній сферах. І для того, щоб подолати її, вийти якомога скоріше з цієї ями, треба передусім шукати шляхи підвищення економічного потенціалу країни. Для цього необхідно оптимізувати витрати в цілому в державі і, звичайно, на кожному підприємстві окремо. Тому в наш час саме логістика, володіючи величезним стратегічним ресурсом, допоможе збільшувати об'єми виробництва. Адже саме за допомогою логістики можливо мінімізувати витрати підприємств, налагодити роботу з клієнтами й стати конкурентоспроможними на світовому ринку, що є особливо актуальним в рамках зони вільної торгівлі з Євросоюзом та орієнтації, перш за все, на європейські ринки збуту. Україна має величезний геоекономічний потенціал: вигідне географічне положення, є країною із транзитною спеціалізацією.

Отже, актуальність теми дослідження полягає в тому, що Одеська область займає важливе місце, як центр розвитку логістичних послуг в Україні, на її території знаходяться декілька морських та річкових портів, діяльність яких безумовно пов'язана з логістичним управлінням.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Питаннями розвитку логістики займаються такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як:

Аникин А.Б., Гаджинский А.М., Пономарьова Ю.В., Крикавський Є.В., Короленко Н.В., Окландер М. А., Пономарьова Ю.В. та інші.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. У роботах авторів було проаналізовано стан логістичного управління та логістики взагалі в Україні та виявлено, що наша країна перебуває на етапі формування й консолідації галузі, суттєво уступаючи західним країнам, як по якості, так і по комплексності послуг національними логістичними компаніями. Не було достатньо розглянуто аналіз логістичних послуг в Україні, особливо в наступний час, в умовах кризи. Тому доцільно дослідити стан ринку логістичних послуг в Одеській області, і визначити перспективи його розвитку.

Постановка завдання. Метою даної статті є проаналізувати стан логістичних послуг України на прикладі роботи морських портів та висвітлити основні напрямки удосконалення міжнародної конкурентоспроможності щодо перспектив розвитку логістичних послуг в Одеському регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх років в Україні відбулися кардинальні зміни в ринковій кон'юктурі – ринок припинив бути масовим і став орієнтовним на споживача. Здатність виробників поєднати індивідуальні купівельні переваги з їх виробництвом і системою планування стала вирішальним фактором у конкурентній боротьбі. Швидкі зміни уподобань покупців, їх запитів щодо якості, доставки продукції ведуть до необхідності зменшення термінів й обсягів постачань, скорочення резервних запасів часу та матеріалів.

Одним з визначальних атрибутів роботи підприємства є організація його діяльності, яка вимагає впровадження нових прогресивних ідей в системі управління, важливим компонентом якої є логістика. Саме логістичні підходи в господарській діяльності оптимізують потокові процеси, сприяють їх перетворенню та інтеграції. Головним завданням логістики є постачання продукції належної якості та кількості у заздалегідь обумовлений термін при мінімальних витратах, пов'язаних з постачанням, виробництвом, зберіганням, транспортуванням тощо [2, С.7].

Поняттям «логістика» займаються багато вітчизняних та зарубіжних вчених. Приклади визначення поняття «логістика»

наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Поняття «логістика» [8, С. 204]

Автор	Авторська думка
Окландер М.Л.	Логістика – це концепція, інтегрована функція (існує у формі логістичної системи), наукова дисципліна про управління потоками и мікроекономічних системах
Гаджинский А.М.	Логістика – напрямок господарської діяльності, який складається з управління матеріальними потоками у сферах виробництва та обігу.
Magee J.F., Coracino W.C., Rosenfield D.M.	Логістика – це мистецтво управління потоком матеріалів і продуктів від зовнішнього джерела до споживача
Аникин Б.А.	Логістика – наука про планування, організацію, управління, контроль і регулювання переміщення матеріальних та інформаційних потоків у просторі й часі від їхнього первинного джерела до кінцевого споживача
Пономарьова Ю.В	Логістика – теорія і практика управління матеріальними і пов'язаними з ними інформаційними потоками
Смехов А.А.	Логістика – науковий напрямок, учення про планування, управління і спостереження (відстеження) під час переміщення матеріальних та інформаційних потоків у виробничих та енергетичних системах

Метою логістики є сервіс, перш за все, поставки товарів «точно вчасно» (just in time), тобто забезпечення необхідними товарами в необхідній кількості в потрібний час у потрібне місце з мінімальними витратами, що зумовлені рухом та зберіганням матеріалів і товарів (матеріальним потоком), при потрібній якості обслуговування певних споживачів. [1, С. 33]

Міжнародна конкурентоспроможність національного регіону - це його здатність в умовах глобальної конкуренції на основі ефективного використання наявних традиційних і створення

унікальних ресурсів локального розвитку стимулювати підвищення продуктивності виробництва і рівня життя місцевого населення і, відповідно, забезпечувати високий конкурентний статус в гео економічному просторі в довгостроковій перспективі.

Логістична система підприємства зовнішньоекономічної діяльності - це економічна система, яка складається з скоординованих підсистем і елементів, які виконують логістичні функції (операції) і об'єднаних спільністю цілей, інтересів, які реалізуються шляхом управління потоками в межах здійснення діяльності на світовому ринку.

Логістичне управління регіоном можна визначити як наскрізне (інтегроване) управління бізнес-процесами поточковими процесами від джерела його виникнення до кінцевого споживача з метою досягнення максимальної ефективності діяльності підприємств регіону [7].

Одеська область має багатий потенціал для розвитку логістичних послуг, має вигідне географічне положення, розвинуту сітку автомобільних доріг, висококваліфікований трудовий потенціал. Передовими підприємствами, що можуть представляти логістичні послуги, звісно є порти. В Одеському регіоні нараховується 7 портів: Рені морський порт, Усть-Дунайськ морський порт, Білгород-Дністровський морський порт, Ізмаїльський морський порт, Южний морський порт, Іллічівський морський порт, Одеський морський порт.

В таблиці 2 наведено потужність та спеціалізацію портів Одеської області.

Проаналізувавши таблицю 2 можна сказати, що більшість портів здійснюють вантажно-розвантажувальні роботи, виробляють перевалку вантажів, надають послуги с обробки вантажів, транспортно-експедиторські послуги, складські операції, а також зберігання вантажу.

Найбільшу пропускну спроможність мають порти, так званої «Великої Одеси», що включає Южний морський порт, Одеський морський порт та Іллічівський морський порт. Вони є лідерами серед портів Одеського регіону, та й можна сказати всієї України. Адже вони мають найкращі морські підходи та можливість приймати великі судна. На їх території здійснюються заходи модернізації, що покращують можливості роботи портів та забезпечують кращі умови заходу суден в акваторію портів.

Таблиця 2

Характеристика портів (складено автором на основі [3-4])

Назва порту	Потужність порту	Спеціалізація
1.Рені морський порт	Проектна 14,5 млн. т.	Навантаження та розвантаження суден; транспортно-експедиторські послуги та складські операції, а також зберігання вантажу
2.Усть-Дунайськ морський порт	Пропускна спроможність комплексу - 100-120 тис. т. на місяць.	Виробляє перевалку і транспортно-експедиторське транзитних, зовнішньоторговельних і каботажних вантажів, складські операції.
3.Білгород-Дністровський морський порт	Встановлена потужність 1,2 млн. т. на рік.	Спеціалізується на вантажопереробці зовнішньоторговельних і каботажних вантажів
4.Ізмаїльський морський порт	Потужності порту на сьогоднішній день дозволяють переробляти до 8,5 млн. т. вантажів на рік	Вантажно-розвантажувальні роботи і зберігання вантажів Експедирування вантажів Забезпечення безпечної стоянки суден
5.Южний морський порт	Проектна і фактична потужність складає 12 млн т. в рік	На теперішній час він виконує завантажувальні, розвантажувальні, допоміжні, переробні і транспортні функції.
6.Іллічівський морський порт	Виробничі потужності для перевалки вантажів в обсязі понад 32 млн. т. на рік	Порт забезпечує: перевалку та зберігання зовнішньоторговельних вантажів; високу інтенсивність вантажопереробки на всіх терміналах і комплексах порту;
7.Одеський морський порт	більше 50 вантажів щорічно.	Обслуговування вантажних і пасажирських суден власним службово-допоміжним флотом

Саме Южний морський порт, Одеський морський порт та Іллічівський морський порт займають провідні позиції по вантажообігу в Україні за 2015 рік за даними Адміністрації морських портів України : 48 582,07 тис. тонн, 25 585,85 тис. тонн і 17 257,56 тис. тонн. Лише Іллічівський морський порт поступається Миколаївському морському порту, який має вантажообіг в 2015 році 22 232,61 тис. тонн, тобто на 22 %.

Розглянемо обсяги вантажопереробки портів Одеського регіону з 2013 – 2015 рр. (табл.. 2).

Отже, як ми можемо прослідкувати з наведеної таблиці більшість портів Одеської області (5) нарощували вантажообіг і збільшували свої обороти протягом 3 років (2013-2015 роки) : Білгород-Дністровський морський порт на 7,2%, Ізмаїльський морський порт на 74,66%, Южний морський порт на 11,83%,

Іллічівський морський порт на 4,85% і Одеський морський порт на 10,42%.

Таблиця 3

Обсяги переробки вантажів (складено автором на основі [5])

Назва порту	Загальні обсяги переробки вантажів морськими терміналами			В порівнянні з 2013 роком (у %)
	2013 рік (тис. т.)	2014 рік (тис. т.)	2015 рік (тис. т.)	
1.Рені морський порт	2 789,06	1 464,76	906,93	32, 5
2.Усть-Дунайськ морський порт	39,10	61,55	22,50	57,5
3.Білгород-Дністро-вський морський порт	667,36	614,72	715,70	107,2
4.Ізмаїльський морський порт	2 762,65	3 092,98	4 825,20	174, 66
5.Южний морський порт	43 441,40	47 431,70	48582,07	111, 83
6.Іллічівський морський порт	16 458,53	17 613,18	17257,56	104,85
7.Одеський морський порт	23 170,60	24 579,15	25585,85	110,42

Це свідчить про позитивну динаміку розвитку логістичних послуг в портах в Одеській області та виникнення подальших перспектив розвитку роботи цих підприємств.

Але попри позитивну динаміку порти Одеського регіону мають проблеми:

- низький рівень автоматизації та комп'ютеризації вантажних робіт;
- недостатнє забезпечення терміналів сучасною перевантажувальною технікою;
- відсутність необхідної кількості сортувальних ділянок для розміщення судових партій контейнерів, що прибувають у порт або відправляються з нього;
- відсутність належної взаємодії з суміжними видами транспорту (залізничним, автомобільним, річковим).

Задля отримання конкурентних переваг та вирішення цих проблем портам Одеського регіону, насамперед, необхідно перейти до формату «портів третього покоління». За кордоном однією з основних функцій портів стало забезпечення різноманітних зв'язків між

суб'єктами ринку транспортних послуг, а також споживачами і виробниками перевезених вантажів. У зв'язку з цим в останні десятиліття в них розвиваються найрізноманітніші галузі економіки – не тільки транспорт, але й промисловість, постачання, торгівля, експедиторські, сюрвейерські, митні та інші послуги. Відтак, багато закордонних морських портів третього покоління, наприклад, Гамбург чи Роттердам, можна назвати логістичними центрами з розподілу вантажів.

При збільшенні вантажообігу портів Одеського регіону важливим параметром виступає час виконання певних операцій. У цьому контексті, у якості конкурентних переваг, можна розглядати можливість швидкої очистки техніки при частій зміні завантажувального продукту чи використання в комплексі стаціонарних пневматичних вібророзвантажувачів, що дозволяють у кілька разів скоротити час вивантаження сипучих продуктів і, відповідно, зменшити час простою вагонів. [6, С. 134]

Також потрібно створювати сприятливі умови для розвитку транзитних перевезень між країнами Чорноморського та Балтійського регіонів з використанням транс-чорноморських інтермодальних ліній, морських портів регіону, залізничних маршрутів поїздів для перевезення контейнерів і автотранспорту TIR між портами Північно-Західного узбережжя Чорного моря і протоку Гібралтар. Саме це дасть можливість зняти відповідну частину навантаження з протоки Босфор і створити сприятливі умови для розвитку торгівлі між країнами Чорноморського регіону та державами інших континентів. Одночасно при цьому скоротяться терміни і знизиться вартість перевезення між Чорноморськими країнами та Балтійськими державами.

Перспективною ідеєю є розвиток зони порто-франко в Одеському регіоні, що дало б можливість більшого економічного ефекту, перш за все, іноземним інвесторам, а це в свою чергу сприяло б збільшення товарообігу та ріст прибутку країни. Також на даному етапі розвитку доцільно розробити та удосконалити логістичне управління в портовому господарстві, спираючись на світовий досвід розвинених країн.

Висновки і перспективи подальших розробок. В ході аналізу роботи морських портів Одеського регіону було виявлено як позитивні, так і негативні тенденції. Негативні риси полягають в

тому, що декілька морських портів таких, як: Рені морський порт, Усть-Дунайськ морський порт зменшили обсяги вантажопереробки, що свідчить про незадовільну роботу портів. Виявлено проблеми портового господарства, зроблено пропозиції щодо покращення міжнародної конкурентоздатності портів.

Отже, в цілому порти Одеської області мають великі перспективні можливості щодо розширення своєї діяльності та розвитку логістичних послуг. Для підвищення міжнародної конкурентоспроможності портів, а також у цілому - Одеської регіону, перш за все, необхідно удосконалити логістичне управління, що веде до підвищення ефективності надання логістичних послуг; необхідно переглянути внутрішню податкову політику, політику щодо портових зборів, адже на території України вони досить великі порівняно з портовими зборами сусідніх країн, що знижує конкурентні можливості портів.

Література

1. Окландер М.А. Логістика: Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 346 с.
2. Комарницький І.М., Питуляк Н.С., Когут І.В. Розробка інформаційної системи функціонування логістики / І.М. Комарницький, Н.С. Питуляк, І.В. Когут // Вісник Львівського державного інституту новітніх технологій та управління ім. В.Чорновола. Серія «Економічні науки». - №1. – 2007. – С.5 – 14.
3. Морське торгівельне господарство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://morhoz.odessa.gov.ua/>
4. Транспорт України и мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://transukr.dp.ua/>
5. Адміністрація Морських Портів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uspa.gov.ua/>
6. Горбаченко С.А. Методичні засади формування конкурентних переваг морських портів одеського регіону / С.А.Горбаченко. // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія. Економічні науки. Науковий журнал. – 2015. – С. 131–138.
7. Короленко Н. В. Теоретические аспекты международной конкурентоспособности региона: логистическое управление [Електронний ресурс] / Н. В. Короленко // Електронне наукове фахове

видання "Ефективна економіка". – 2016. – Режим доступу до ресурса: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4737>.

8. Інфраструктура товарного ринку: теоретичні засади : підручник / за ред. О.О. Шубіна. — К.: Знання, 2009. — 379 с.

1. Oklander M.A. Lohistyka: Pidruchnyk. – K.: Tsentр uchbovoyi literatury, 2008. – 346 s.

2. Komarnyts'kyу I.M., Pytulyak N.S., Kohut I.V. Rozrobka informatsiynoyi systemy funktsionuvannya lohistyky / I.M. Komarnyts'kyу, N.S. Pytulyak, I.V. Kohut // Visnyk L'vivs'koho derzhavnoho instytutu novitnikh tekhnolohiy ta upravlinnya im. V.Chornovola. Seriya «Ekonomichni nauky». - #1. – 2007. – S.5 – 14.

3. Mors'ke torhivel'ne hospodarstvo [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://morhoz.odessa.gov.ua/>

4. Transport Ukrainy i mira [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://transukr.dp.ua/>

5. Administratsiya Mors'kykh Portiv [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.uspa.gov.ua/>

6. Horbachenko S.A. Metodychni zasady formuvannya konkurentnykh perevah mors'kykh portiv odes'koho rehionu / S.A. Horbachenko. // Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo. Seriya. Ekonomichni nauky. Naukovyy zhurnal. – 2015. – S. 131–138.

7. Korolenko N. V. Teoreticheskie aspekty mezhdunarodnoy konkurentosposobnosti regiona: logisticheskoe upravlenie [Elektronnyy resurs] / N. V. Korolenko // Elektronne naukovе fakhove vydannya "Efektyvna ekonomika". – 2016. – Rezhym dostupu do resursa: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4737>.

8. Infrastruktura tovarnoho rynku: teoretychni zasady : pidruchnyk / za red. O.O. Shubina. — K.: Znannia, 2009. — 379 s.

Рецензент: Осипов В.М., професор, доктор економічних наук, завідувач відділу соціально-економічного розвитку приморських регіонів ІПРЕЕД НАН України

26.04.2016

DETERMINATION OF POSSIBILITIES AND LIMITS OF INFLUENCE OF ECB POLICY ON THE LEVEL OF UNEMPLOYMENT IN EU COUNTRIES

The article investigates a question of the influence of monetary policy on the level of unemployment in nine EU countries and compares the results with a situation in Ukraine. The problem of effective ECB monetary policy is very important during crisis times. Unemployment is the factor that is under jurisdiction of ECB since 2011 using inflation targeting. The main instrument we use for defining the influence of ECB policy is the OLS method. The time period from 2000 till 2015 is considered. Our findings show that the influence of inflation on unemployment in all countries apart from Austria is terribly low. Other factors, such as labor productivity and foreign direct investments inflow have a greater influence on unemployment.

Keywords: unemployment, monetary policy, foreign direct investments, ECB.

Костюченко Наталія, Шкабарін Георгій

ВИЗНАЧЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ І МЕЖ ВПЛИВУ ПОЛІТИКИ ЄЦБ НА РІВЕНЬ БЕЗРОБІТТЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ

Стаття досліджує питання впливу монетарної політики на рівень безробіття у дев'яти країнах ЄС та порівнює результати з ситуацією в Україні. Проблема ефективності монетарної політики ЄЦБ дуже актуальною під час кризи. Регулювання рівня безробіття також є одним з головних завдань ЄЦБ з 2011 року за допомогою інфляційного таргетування. Ми використовуємо метод OLS для проведення дослідження. Ми опираємось на період з 2000 по 2015 роки. Отримані результати демонструють, що вплив інфляції на рівень безробіття в усіх країнах, крім Австрії дуже незначний. Інші фактори, такі як продуктивність праці та прямі іноземні інвестиції мають більш значний вплив на рівень безробіття.

Ключові слова: безробіття, монетарна політика, прямі іноземні

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ И ГРАНИЦ ВЛИЯНИЯ ПОЛИТИКИ ЕЦБ НА УРОВЕНЬ БЕЗРАБОТИЦЫ В ЕВРОПЕЙСКИХ СТРАНАХ

В статье исследуется вопрос влияния монетарной политики на уровень безработицы в девяти странах ЕС и сделан сравнительный анализ с ситуацией в Украине. Проблема эффективности монетарной политики ЕЦБ очень актуальна во время кризиса. Регулирование уровня безработицы также является одним из главных заданий ЕЦБ с 2011 года при помощи инфляционного таргетирования. Для проведения исследования мы используем метод OLS. Мы опираемся на период с 2000 по 2015 гг. Полученные результаты демонстрируют, что влияние инфляции на уровень безработицы во всех странах, кроме Австрии очень незначительно. Другие факторы, такие как производительность труда и прямые иностранные инвестиции имеют большее влияние на уровень безработицы.

Ключевые слова: безработица, монетарная политика, прямые иностранные инвестиции, ЕЦБ.

Statement of a problem. In the beginning of a new decade a number of countries that are Eurozone members faced sovereign debt crises.

Monetary policy is an important tool to consider during crisis because it influences all major macroeconomic indicators of the country. Unfortunately, another big problem has become unemployment in the countries that suffered from crisis. ECB was having not as a first goal the unemployment until 2011. Now one of the goals of ECB is keeping inflation lower than 2 %. Investigating the question of unemployment in Europe in crisis times is extremely important today, particularly identifying the factors that influence it the most.

Analysis of the last researches and publications: The problem of influence of monetary policy on unemployment was investigated by many foreign scientists; among those are O. Napolitano and A. Montagnoli (2010), P. Engler (2011) L. Laureys (2014). A classical reference to stem

from would be mentioning the Phillips curve, a model used by many central bankers to elaborate actual monetary policy (Rudd and Whelan, 2005). They argue that existing rational expectations sticky-price models fail to provide a useful empirical description of the inflation process, especially relative to traditional econometric Phillips curves of the sort commonly employed for policy analysis and forecasting. They find that there is little evidence at present that structural modeling of inflation in a rational expectations framework provides a clearly superior approach relative to traditional models of inflation dynamics. A NAIRU concept was elaborated by Gordon (1988, 1998), Steiger, Stock, and Watson (1997a, 1997b), Ball and Mankiw (2002) and others. Ball and Mankiw (2002) in their paper consider the role of the NAIRU concept in business cycle theory, arguing that this concept is implicit in any model in which monetary policy influences both inflation and unemployment. The paper then discusses why the NAIRU changes and, in particular, why it fell in the United States during the 1990s. They state that in the past, most macroeconomists studying the Phillips curve have concentrated their attention on the dynamic relationship between inflation and unemployment. In the future, they should expand their scope to build and test models of inflation, unemployment, and productivity.

Part of a common problem unresolved earlier: There has been done a lot of work in the investigation of dependency between unemployment and inflation. A study of unemployment and inflation as economic variables driven by labor force change was conducted by Kitov (2006a, 2006b, 2006c). The study has revealed linear relationships between inflation, unemployment and labor force. Another study was investigating the effect of foreign direct investments on unemployment (R. Nikolaev, V. Stancheva, 2013). We suppose that factors that influence unemployment are inflation, foreign direct investments and labor productivity.

Article purpose – the purpose of the following article is to determine the difference between influence of the monetary policy of ECB on the unemployment on the example of 3 groups of EU member states, make a comparative analysis with the situation in Ukraine and to forecast possible perspective for Ukrainian integration in the EU. The first group includes countries that have been EU members for a long time, but whose GDP doesn't comprise the biggest part of the economy of EU. Those are Austria, Finland and Ireland. The second group consists of EU-member

states, but those ones who don't belong to Eurozone – Hungary, Czech Republic, and Slovak Republic. The third group comprises Baltic countries, who are EU and Eurozone recent members. Finally, we take also Ukraine in order to make a comparative analysis with the countries mentioned above.

Main materials of research: The model was built in the following way. The dependent variable (Y) was considered the determinant of the level of unemployment. The independent variables are the following:

X1 – inflation rate (%), a factor that in theory should have a direct dependency with the unemployment rate, and also a factor that is influenced directly by ECB. The dependency between this factor and the dependent variable will show to which extent ECB might have a vicarious influence on unemployment using the instruments of inflation targeting. Apart from inflation we included two considerable factors in the regression that would have a great influence on the level of unemployment. The mechanisms of this influence will be described further:

X2 - liabilities, Direct Investment, USD;

X3 - labor productivity.

Let's consider first 3 countries that switched to euro from the very beginning, January, 1, 1999. Such countries as Austria, Finland and Ireland were chosen for the analysis. These countries, the population of which doesn't exceed 2,5% of the total population of the Eurozone and the volume of GDP of each one comprises not more than 2% from the GDP of the Eurozone (explicitly 2%, 1,2% and 1,2% for Austria, Finland and Ireland correspondingly). Apart from that, each of the countries refers to its household domain – Austria gravitates towards Germany in respect of household connections and an economic model, Ireland is close to Great Britain and Finland – to Baltic and Scandinavian countries. Therefore, an absence of influence of the chosen countries separately on other countries from the list and the economy of Eurozone in general is guaranteed.

In case of Austria we get the following model:

$$Y = -7,84 \times X1 - 10,9 \times X2 + 29,3 \times X3 \quad (R^2 = 73,2\%)$$

Therefore, the influence of inflation is on the third place among the considered factors. The coefficient has a negative meaning, in other words, the rise of inflation leads to the fall in unemployment, what corresponds to theory. However, we can get a complete picture on to which extent ECB might influence unemployment not considering the standardized model, but a coefficient of elasticity, showing on how many percents the resulting

variable changes when the corresponding factor variable increases on 1 percent. In case of Austria it comprises -0,223 what represents a great result from the point of view of the investigation carried out. In other words, the rise of inflation in 1% decreases unemployment by 0,233% with a probability more than 70%. But still, other factors influence unemployment to a greater extent. As follows, the inflow of investments influences with a coefficient of -0,3% what gives an interesting picture: additional capital inflow to the country deprives local citizens from work places. At the same time, the rise of labor productivity by 1% leads to a rise in unemployment by as much as 0,871%. Such picture is most probably connected with the fact that the investments inflow, first and foremost, goes to a financial sector and doesn't lead to a necessity in additional labor resources. The rise in labor productivity takes place first in this sector. Also rise in labor productivity in "old" EU countries leads vicariously to the rise in the volume of governmental finances and rise in welfare payments, in other words to a situation when it's more profitable not to work than to work.

Among other peculiarities of the model one might notice a high correlation between variables X2 and X3 (around 95%). This means that the rise in investments is closely connected with a rise in labor productivity. Looking forward, one might consider that among considered countries the least correlation among these variables was noted in case of Ireland (72%).

For Ireland the standardized equation looks in the following way:

$$Y = -1,05 \times X1 + 8,23 \times X2 - 7,5 \times X3 \quad (R^2 = 73,19\%)$$

The coefficient of elasticity for inflation variable is -0,0891, what is definitely less than in Austria. When there is such level of connection the vicarious influence on unemployment by inflation targeting loses sense, because inflation should rise up to 11% so that unemployment falls down at least by 1%, what is impossible in the conditions of Eurozone. But still, the relationship is inverse, what corresponds to the theory.

The Foreign Direct Investments (FDI) inflow influences positively on unemployment with an indicator 0,977%. At the same time, the labor productivity influences with an indicator -0,977, what mostly corresponds to theory and data on other countries. In other words, the rise in the labor productivity has an effect 11 times stronger than inflation. At the same time, as it was noted earlier, the correlation between FDI and labor productivity is the lowest among all the countries considered.

For Finland the standardized equation looks in the following way:

$$Y = -3,02 \times X1 + 5,37 \times X2 - 20,1 \times X3 (R^2 = 67,2\%)$$

The coefficient of elasticity for inflation variable is -0,0654%, what like in case of Ireland makes influence of this factor almost impossible on the unemployment variable. In general, the indicator still has a negative sign, what corresponds to theory; however its value is close to an error. The variable of FDI has a bigger influence (0,136%), as well as the labor productivity factor (-0,531%). The last one influences to a least extent among all the first group of considered countries, however much more than inflation indicator. At the same time, as theory states, the rise in labor productivity leads to a cut in unemployment.

The second group of countries includes Czech Republic, Slovak Republic and Hungary – Eastern European countries, which became EU members in 2004, among which only Slovak Republic is a member of Eurozone since 2009.

Countries are relatively close when looking on the population (around 10 mln. people in case of Czech Republic and Hungary and 5,5 mln. in Slovak Republic) and GDP from 0,5 to 1% of the EU GDP. Considering these parameters, the countries are much closer to each other than, let's say, to a neighboring Poland, different considerably in terms of population as well as GDP volume.

Currencies of Czech Republic and Hungary have a peg to euro, expressed by the presence of currency corridor. It means that the processes taking place in the Eurozone countries might have a vicarious effect on the economies of these countries. However, a direct relationship between the ECB policy in terms of inflation and the level of unemployment in these countries is not noted. And the possible опосредованное influence of these factors on each other most probably would be inconsiderable. At the same time, in case of Slovak Republic ECB might have a direct influence on unemployment using inflation policy. In theory, the picture should be different in case of these neighboring countries. Is it really so?

The model for Czech Republic looks in the following way:

$$Y = -0,394 \times X1 + 6,08 \times X2 - 17,3 \times X3 (R^2 = 63,21\%)$$

The influence of inflation on unemployment in this country is on the level of mathematical failure (-0,0138%). It is impossible to talk about a possibility of any influence in such case. However, the labor productivity has a significant influence (-0,71%). Natural development of the country has a bigger influence on unemployment than any changes in the inflation

level.

A similar situation is noted in Hungary (elasticity coefficient for inflation = 0,0494%). The regression equation for Hungary is showed below:

$$Y=0,886 \times X1 + 6,67 \times X2 - 0,901 \times X3 \quad (R^2=61,88\%)$$

However, this country is the only in the group where labor productivity influences unemployment with a negative sign (-0,0561%). This proves that there are serious structural problems in the economy of the country.

The elasticity coefficient for inflation variable in Slovak Republic is much lower than in average countries (0,00582%). Below there is represented a regression equation:

$$Y=0,145 \times X1 + 10,2 \times X2 - 24,9 \times X3 \quad (R^2=83,04\%)$$

Influence on the level of unemployment is definitely impossible. Apart from that, a positive sign at the coefficient tells about a break of a theoretical rule. At the same time, we are not talking about stagflation. Inflation was going down since the moment of entry in Eurozone, what proves a successful policy of ECB. Unemployment was going down at the same time since 2012, however a reason to that lies in a labor productivity rise, what is proved by a reasonably high elasticity coefficient at this variable (-1,23%).

For the Baltic countries group carrying out the regression analysis hasn't given reasonable results – all the built models turned out insignificant. It means that the chosen variables don't describe the unemployment variable to a certain extent. The reason of this might become a topic for a separate research.

Finally, in case of Ukraine, that doesn't belong neither to EU nor to Eurozone, we get the following equation:

$$Y=4,44 \times X1 + 11,5 \times X2 - 20,4 \times X3 \quad (R^2=82,4\%)$$

Correlation between inflation and unemployment is strong and positive (0,152%), what means that there is a stagflation in the country. The FDI inflow influences on unemployment to the greatest extent among all the countries considered. (0,438%). FDI inflow lowers the necessity in labor force. Only highly qualified workers remain in demand. Also the coefficient of elasticity at the labor productivity variable remains high (-0,857). Rise in labor productivity considerably lowers unemployment, however during the economic crisis it is difficult to talk about a rise in

productivity. The data on coefficients of elasticity is represented in Table 1 below.

Table 1

Elasticity coefficients at the factor variables in all the models

Country	Inflation	FDI	Labor Productivity
Austria	-0,223	-0,3	0,871
Finland	-0,0654	0,136	-0,531
Ireland	-0,0891	0,977	-0,977
Hungary	0,0494	0,365	-0,0561
Czech Republic	-0,0138	0,236	-0,71
Slovak Republic	0,00582	0,472	-1,23
Ukraine	0,152	0,438	-0,857

Conclusions and prospects for further research: All in all, we might draw following conclusions based on the analysis carried out. The influence of inflation on unemployment in all countries apart from Austria is terribly low. As a result, there is a probability of vicarious influence of ECB on unemployment by influence targeting is inconsiderable. In all countries apart from Slovak Republic and Ukraine the correlation between inflation and unemployment is negative, what corresponds to theory. But if in Ukraine a positive correlation is caused by stagflation, in Slovak republic unemployment falls due to economy rise, while inflation is decreased due to ECB actions. This country may be called a successful example of ECB activity. In Austria, where the correlation is strong, a fall in inflation due to ECB actions leads on the contrary to a rise in unemployment.

However, a much bigger on unemployment has labor productivity. Its rise in all countries except for Hungary and Austria leads to fall in unemployment. This is connected with the rise in competitiveness of a country by M.Porter. Particularly in Austria such effect is driven by the development of financial markets, in Hungary – structural problems of economy. At the same time, such important factor of economy development as FDI inflow in all countries doesn't create work places, but on the contrary takes them from low qualified workers. Furthermore, the less the

level of country development is, the more labor market loses from the FDI inflow.

Literature

1. Rudd J., Whelan K. Modelling Inflation Dynamics: A Critical Review of Recent Research / J. Rudd, K. Whelan // Finance and Economics Discussion Series Divisions of Research & Statistics and Monetary Affairs. – 2005. – pp.1-42.
2. Nikolaev R., Stancheva V. The Effect of Foreign Direct Investment On Unemployment in Bulgaria / R. Nikolaev, V. Stancheva // IZVESTIA – Journal of University of Economics. – Varna. – 2013. – pp.14-24.
3. Napolitano O., Montagnoli A. The European Unemployment Gap and the Role of Monetary Policy / O. Napolitano, A. Montagnoli // Economics Bulletin. – Vol.30. – Issue 2. – 2010. – pp.1-13.
4. Wen Y. Monetary Policy's Effects on Unemployment / Y. Wen // Economic SYNOPSES. – No.10. – 2011. – pp.1-2.
5. Laureys L. Optimal monetary policy in the presence of human capital depreciation during unemployment / L. Laureys // Bank of England.- Working Paper. – No. 514. – pp. 1-51.
6. Engler P. Monetary Policy and Unemployment in Open Economies / P. Engler // NCER Working Paper Series. – 2011. – pp. 1-35.
7. International Monetary Fund Data [Internet source] / Rezim dostypu. - www.omf.org

Рецензент: Якубовський С.А., д.е.н., завідувач кафедри світового господарства та міжнародних економічних відносин ОНУ імені І.І. Мечникова

25.04.2016

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПРОЦЕССОВ УПРАВЛЕНИЯ
И ФИНАНСИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ:
СОВРЕМЕННЫЕ МОДЕЛИ И ПОДХОДЫ**

В статье рассмотрены основные модели системы здравоохранения. Проанализированы процессы управления и финансирования предприятий здравоохранения в Украине, Германии, Иракском Курдистане и Турции. Проведен сравнительный анализ положительных и отрицательных сторон каждого из подходов.

Ключевые слова: система здравоохранения, управление, финансирование.

Нияз Аднан Мохаммед Али

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСІВ УПРАВЛІННЯ І
ФІНАНСУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я:
УСУЧАСНІ МОДЕЛІ І ПОДХОДИ**

У статті розглянуто основні моделі системи охорони здоров'я. Проаналізовано процеси управління та фінансування підприємств охорони здоров'я в Україні, Німеччині, Іракському Курдистані та Туреччині. Проведено порівняльний аналіз позитивних і негативних сторін кожного з підходів.

Ключові слова: система охорони здоров'я, управління, фінансування.

Niyaz Adnan Mohammed Ali

**COMPARABLE ANALYSIS OF MANAGEMENT AND
FINANCING PROCESSES: MODERN MODELS AND APPROACHES**

The article describes basic models of health systems. Analyzed the management and financing processes in enterprises of health system in Ukraine, Germany, Iraqi Kurdistan and Turkey. The comparable analysis of positive and negative aspects concerning each approach was given.

Keywords: health care system, management, financing.

Постановка проблемы в общем виде и связь с важнейшими научными или практическими задачами. В современном мире каждое государство осознает ценность здоровья населения, экономическую результативность инвестиций в здравоохранение. Система управления и финансирования предприятий здравоохранения в большой степени определяет уровень предоставляемых медицинских услуг, а значит, является необходимым условием сохранения здоровья граждан. Что, в свою очередь, представляет собой одну из главных составляющих национального богатства и движущую силу общественного развития. Выбранная тема особенно актуальна в условиях реформирования системы здравоохранения в Украине и Иракском Курдистане.

Анализ последних публикаций и исследований. Наиболее основательно вопросы здравоохранения, в частности его финансирование, освещали в своих трудах Н. Авраменко, В. Базилевич, И. Бедрик, Виноградов, Ю. Вороненко, В. Загородний, Д. Карамышев, Н. Карпишин, Е. Ковжарова, В. Лехан, С. Лободина, Е. Малик, С. Надюк, Т. Педченко, И. Рожкова, В. Рудень, В. Рыжий, Н. Солоненко, М. Шутов.

Целью написания статьи является сравнительный анализ систем финансирования и регулирования здравоохранения и медицинских услуг в Украине, Германии, Иракском Курдистане и Турции.

Изложение основного материала. В мировой практике общественного здравоохранения и медицинского обеспечения на сегодняшний день существуют четыре основные модели системы здравоохранения. Хотя национальные системы здравоохранения базируются на сочетании различных источников формирования совокупного бюджета, в каждой стране преобладает какой-то один из механизмов финансирования. В зависимости от того, какой механизм превалирует в системе здравоохранения той или иной страны, его относят к одной из четырех моделей (табл. 1).

Как видим, система здравоохранения Германии, Турции и Иракского Курдистана принадлежит ко второй модели – модели Бисмарка или системы социального страхования, которой

свойственный такой источник финансирования, как обязательные целевые взносы работодателей и работников.

Таблица 1

Основные модели системы здравоохранения [1, с.75]

Частная система (модель предпочтения потребителей)	Система социального страхования (модель Бисмарка)	Государственная система (модель Бевериджа)	Централизованная система (модель Семашко)
Страны			
США	Действующие: Австрия, Бельгия, Франция, Германия, Нидерланды, Люксембург, Швейцария, Япония На переходном этапе Иракский Курдистан, Турция	Действующие Дания, Финляндия, Испания, Ирландия, Норвегия, Швеция, Великобритания На переходном этапе: Греция, Италия, Португалия, Испания	Все бывшие республики Советского Союза и страны социалистического содружества в прошлом (сейчас находятся на разных этапах перехода или только планируют переход к страховой или смешанной системе)
Охват населения			
Зависит от трудоустройства	Обязательный охват всех граждан	Обязательный охват всех граждан	Обязательный охват всех граждан
Преобладающий источник финансирования			
Взносы работодателей и / или личная покупка страхового полиса через частные страховые компании	Обязательные целевые взносы работодателей и работников	Государственный бюджет (общие налоговые поступления)	Исключительно государственный бюджет

Система здравоохранения Украины принадлежит к четвертой модели (Семашко). Данная централизованная модель системы охраны здоровья построена по модели Семашко и финансируется исключительно из государственного бюджета, базируется на общих налогах, контролируется государством через систему централизованного планирования и характеризуется отсутствием частного сектора.

Недостатками этой модели является бюрократические и административно-командные методы управления здравоохранением и отсутствие экономических рычагов управления [2, с.56].

Развитие предприятий системы здравоохранения в Иракском

Курдистане непосредственно зависит от государства. Это обусловлено тем, что главным источником финансирования предоставления медицинских услуг в Курдистане является распределение Региональным Правительством Курдистана (РУК) годового бюджета на медобслуживание, который составляет около 5% от общего годового бюджета, что значительно ниже среднего распределения бюджета по международными стандартам. При этом, результаты исследования свидетельствуют о том, что удельный вес личных расходов населения на здравоохранение составляет больше 40% от общего объема финансирования.

Важно отметить, что на качество медицины в Иракском Курдистане влияет уровень гигиены, который пока остается на низком уровне. Чаще всего, даже минимальные стандарты ухода, удаления отходов и стерилизации не соблюдается из-за отсутствия ресурсов. В некоторых случаях, даже самые простые болезни не подлежат лечению только лишь по этой причине.

Проблемы, существующие в медицинской сфере Иракского Курдистана, можно разделить на три основные группы:

- недостаток медицинского обслуживания и лекарственных препаратов, что вызвано разрушением и ограблением больниц во времена военных действий;
- невозможность обеспечения безопасности медицинских учреждений и врачей в условиях послевоенного хаоса;
- нарушение программ диспансерных обследований и иммунизации населения.

Что касается Турции, то здесь достаточно сложно организована система здравоохранения, так как в этот сектор вовлечены различные организации и ведомства. Вся система здравоохранения и связанные с ней области социального обеспечения координируются Министерством Здравоохранения.

На сегодняшний день уровень медицинского обслуживания гораздо выше, чем в предыдущие годы, но все же еще недостаточно высок, особенно в большинстве государственных медицинских учреждений. Частные больницы в последнее время, благодаря вложению больших денежных средств, заметно улучшают качество обслуживания, повышая уровень профессионализма персонала и оснащая учреждения качественно новым оборудованием.

Большая часть медицинских учреждений и квалифицированных кадров сосредоточены в крупных городах, где больше население и соответственно больше возможностей заработать, тогда как в сельских районах, к сожалению, медицинское обслуживание оставляет желать лучшего. Кроме государственного и частного сектора, создают и курируют свои больницы по всей стране университеты и Министерство Обороны.

Что касается системы здравоохранения Германии, то она одна из наиболее эффективных систем в мире. Основным её достоинством является способность обеспечить медицинскими услугами большинство населения страны. Кроме того, важным фактом, свидетельствующим о её эффективности, является общественное согласие в пользу сохранения существующей системы [3, с.335].

Опросы последних лет свидетельствуют, что более 90% немцев были удовлетворены предоставляемыми услугами здравоохранения, а около 40% опрошенных высказали мнение о том, что действующая система здравоохранения нуждается лишь в незначительной корректировке.

Отличительной чертой немецкого здравоохранения являются хорошие результаты в области охраны материнства и детства. Это касается показателей младенческой смертности, количества рождённых детей с недостатком веса, а также связанной с беременностью и родами материнской смертности [4, с.20].

Данные результаты были достигнуты в значительной степени благодаря широкому диапазону медицинских услуг, которые немецкое здравоохранение предлагает беременным женщинам. К этим услугам относятся не только необходимые обследования, но и медицинская помощь на дому, в планировании семьи, оплате отпуска до и после родов.

Наконец, важным моментом немецкой системы здравоохранения является её исключительная ориентация на пациента. Следует отметить, что эта черта характерна для большинства страховых систем здравоохранения в отличие от бюджетных (представленных, например, Великобританией, Швецией или Италией), в которых в силу специфики организации данная особенность присуща в меньшей степени. Это выражается, во-первых, в том, что врач выступает в качестве первичной инстанции в системе

здравоохранения, принимая на себя ответственность за обеспечение всех необходимых медицинских услуг, а во-вторых, в оказании медицинской помощи не только в кабинете врача, но и нередко дома у пациента.

Основная слабость немецкой системы здравоохранения связана с постоянным ростом расходов. Интересно, что этот недостаток является следствием её преимущества – обширного пакета медицинских услуг, предлагаемых обязательным медицинским страхованием.

Выводы. Исследование мирового опыта, а именно Украины, Иракского Курдистана, Турции и Германии, показало, что сложилось несколько моделей систем здравоохранения, в числе которых можно назвать систему государственного (бюджетного) здравоохранения, систему частного страхования здоровья (платная медицина, основанная на рыночных принципах с использованием частного медицинского страхования) и систему государственного (регулируемого) страхования здоровья.

Система здравоохранения Германии, Турции и Иракского Курдистана – это система социального страхования, которой характерен такой источник финансирования, как обязательные целевые взносы работодателей и работников.

В свою очередь, система здравоохранения Украины принадлежит к централизованной системе Семашко, где система охраны здоровья построена и финансируется исключительно из государственного бюджета, базируется на общих налогах, контролируется государством через систему централизованного планирования и характеризуется отсутствием частного сектора.

Литература

1. Любинец А.В., Сенюта И.Я. Медицинское право и законодательство о здравоохранении - базис программно-целевого планирования в здравоохранении // Вестник социальной гигиены и организации здравоохранения Украины. – № 4. – 2004.

2. Медведовская Н.В. Функционально-организационная система мониторинга состояния здоровья населения и особенности ее функционирования на региональном уровне / В. Медведовская // Инновации в медицине. – 2011. – Вып. 7 (2).

3. Swami.B The German Health Care System // Handbook of International Health Care Systems. – N.Y., 2002. – p. 335.

4. Social Security Programs Throughout the World.Europe. – Washington, 2002. – p. 20.

1. Lyubynets A.V., Senyuta Y.Ya. Medytsynskoe pravo y zakonodatel'stvo o zdravookhranenyi - bazys prohrammno-tselevoho planirovaniya v zdravookhranenyi // Vestnyk sotsyal'noy hygieny y orhanyzatsyy zdravookhraneniya Ukrainy. – # 4. – 2004.

2. Medvedovskaya N.V. Funktsional'no-orhanyzatsionnaya sistema monitorynha sostoyaniya zdorov'ya naseleniya y osobennosti ee funktsionirovaniya na rehyonal'nom urovne / V. Medvedovskaya // Ynnovatsyy v medytseye. – 2011. – Выр. 7 (2).

***Рецензент:** Ковальов А.І., д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Одеського національного економічного університету*

11.05.2016

УДК 658.261

Пудичева Галина

ФАКТОРИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

У даній статті представлено та проаналізовано низку визначень поняття «енергетична безпека», узагальнюючи які, автор приходить до висновку, що енергетичну безпеку можна розглядати на чотирьох рівнях: міжнародному, національному, регіональному та рівні суб'єктів господарювання (підприємств). Запропоновано авторське визначення поняття «фактори забезпечення енергетичної безпеки підприємства» – умови, обставини, рушійні сили, що дозволяють здійснювати безперебійне енергозабезпечення підприємства, незважаючи на внутрішні та зовнішні загрози, підтримуючи сталість енергетичного господарства підприємства, а також задоволення мінімально необхідних потреб в енергії в надзвичайній ситуації. Наведено ряд факторів забезпечення енергетичної безпеки, які

об'єднано в дві групи в залежності від можливості здійснення контролю над ними підприємством. Зовнішні фактори включають геополітичні та економічні фактори країни та регіону, природні та науково-технічні фактори. До групи внутрішніх відносяться техніко-технологічні, організаційно-економічні та соціальні фактори.

Ключові слова: енергетична безпека, фактори, сталість енергетичного господарства, енергоефективність, енергозбереження, управління енергетичним господарством підприємства, енергозабезпечення підприємства.

Пудычева Галина

ФАКТОРЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

В данной статье представлен и проанализирован ряд определений понятия «энергетическая безопасность», обобщая которые, автор приходит к выводу, что энергетическую безопасность можно рассматривать на четырех уровнях: международном, национальном, региональном и уровне субъектов хозяйствования (предприятий). Предложено авторское определение понятия «факторы обеспечения энергетической безопасности предприятия» – условия, обстоятельства, движущие силы, позволяющие осуществлять бесперебойное энергообеспечение предприятия, несмотря на внутренние и внешние угрозы, поддерживая устойчивость энергетического хозяйства предприятия, а также удовлетворение минимально необходимых потребностей в энергии в чрезвычайной ситуации. Приведен ряд факторов обеспечения энергетической безопасности, которые объединены в две группы в зависимости от возможности осуществления контроля над ними предприятием. Внешние факторы включают геополитические и экономические факторы страны и региона, природные и научно-технические факторы. В группу внутренних относятся технико-технологические, организационно-экономические и социальные факторы.

Ключевые слова: энергетическая безопасность, факторы, устойчивость энергетического хозяйства, энергоэффективность, энергосбережение, управление энергетическим хозяйством предприятия, энергообеспечение предприятия.

FACTORS OF ENSURING ENTERPRISE ENERGY SECURITY

A number of definitions of the term "energy security" are presented and analyzed in the article. Summarizing them the author comes to the conclusion that energy security can be viewed at four levels: international, national, regional and level of economic entities (companies). The author's definition of "factors of energy security of the enterprise" is presented, – conditions, circumstances, driving force that allows companies to fulfill uninterrupted power supply, in spite of the internal and external threats, maintaining the sustainability of the enterprise energy system, as well as meeting the minimum required energy needs in an emergency. A number of factors of ensuring enterprise energy security, which are combined into two groups, depending on the possibility of exercising control over it now, are given. External factors include geopolitical and economic factors of the country and the region, natural and technological factors. The group of internal factors includes technical and technological, organizational, economic and social factors.

Keywords: energy security, the factors, sustainability of energy system, energy efficiency, energy saving, energy management of enterprise, energy supply of enterprise.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В сучасних умовах господарювання енергетична безпека є суттєвою складовою комплексної системи економічної безпеки підприємств. Енергетика пов'язана з усіма сферами господарської діяльності та є підґрунтям для функціонування та розвитку всіх галузей народного господарства. Донедавна в наукових дослідженнях розглядалися лише особливості забезпечення енергетичної безпеки на рівні держави. Однак проблеми підвищення енергетичної ефективності стосуються не тільки державного рівня, але й мають прояв на рівні підприємств. Тому визначення факторів забезпечення енергетичної безпеки підприємств є дуже важливим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем забезпечення енергетичної безпеки присвячено велика кількість наукових публікацій. Наприклад, енергетичну безпеку

держави в контексті економічної безпеки досліджує В.В. Лойко [3]; С.В. Капітула, С.І. Шевченко, В.В. Шпітко [2] досліджують методичні підходи до оцінки енергетичної безпеки підприємства; В.О. Самборський [1] пропонує розглядати оцінку енергетичної безпеки підприємства як складову його стратегії енергетичної безпеки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність цілої низки наукових публікацій з питань забезпечення енергетичної безпеки підприємства, зокрема, щодо визначення факторів її забезпечення, досі не сформовано єдиної точки зору стосовно цих питань.

Формування цілей статті. Метою статті є узагальнення наявних підходів щодо визначення поняття «енергетична безпека підприємства» та комплексне дослідження факторів її забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній науковій літературі існує безліч визначень енергетичної безпеки.

Так, Міжнародне Енергетичне Агентство (ІЕА) визначає енергетичну безпеку як безперервну наявність джерел енергії за доступною ціною. ІЕА виділяє два аспекти енергетичної безпеки: довгострокову енергетичну безпеку, що пов'язана з своєчасними інвестиціями в постачання енергії в зв'язку з економічним розвитком та екологічними потребами, та короткострокову, яка фокусується на здатності енергетичної системи оперативно реагувати на раптові зміни в співвідношенні попиту та пропозиції [5].

Крім того, в зарубіжній літературі визначення поняття «енергетична безпека» може трактуватися відповідно до джерел ризику, сфери впливу, надійності енергозабезпечення під впливом різних факторів. Якщо енергетична безпека визначається з точки зору кінцевих споживачів, тобто підприємств, її визначення зводиться до безперервності енергопостачання або безперервності господарської діяльності незалежно від перебоїв живлення [6, с. 1].

У вітчизняній нормативно-правовій базі визначення енергетичної безпеки наводиться в Енергетичній стратегії України на період до 2030 року: «Енергетична безпека України – це спроможність держави забезпечити ефективне використання власної паливно-енергетичної бази, здійснити оптимальну диверсифікацію джерел і шляхів постачання в Україну енергоносіїв для забезпечення життєдіяльності населення та функціонування національної економіки

у режимі звичайного, надзвичайного та стану війни, попередити різкі цінові коливання на паливно-енергетичні ресурси, або ж створити умови для безболісної адаптації національної економіки до нових цін на ці ресурси на світових ринках. Енергетична безпека передбачає досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного та екологічно безпечного забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери держави» [7. с. 133].

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України визначає енергетичну безпеку як стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів [8].

Узагальнюючи різноманіття підходів до визначення поняття «енергетична безпека», В.В. Лойко окреслює його таким чином: «Енергетична безпека – стан захищеності національних інтересів в енергетичній сфері, від загроз енергетичного характеру, стан забезпечення економіки енергетичними ресурсами або забезпеченість економіки паливно-енергетичними ресурсами. Враховуючи нерівномірне розташування паливно-енергетичних ресурсів за країнами світу, енергетична безпека для країн-імпортерів – це забезпечення надійності їх енергопостачання, для країн-експортерів – закріплення на стратегічних ринках за економічно вигідними цінами» [3].

Таким чином, енергетична безпека є достатньо широким поняттям, що може застосовуватися по відношенню до різних об'єктів управління – держави, регіонів, суб'єктів господарювання тощо.

Тому, оскільки енергетична безпека є однією з найважливіших складових економічної безпеки, по аналогії з групуванням тлумачень поняття «економічна безпека», проведеним Я.М. Кіпчарською [4, с. 64], на нашу думку, доцільно розглядати категорію «енергетична безпека» відповідно на мега-, макро-, мезо та мікрорівнях (рис. 1).

Варто зазначити, що рівень забезпечення національної енергетичної безпеки не може визначатися простою сумою показників рівнів енергетичної безпеки регіонів, які в свою чергу не повинні визначатися простою сумою рівнів енергетичної безпеки підприємств, оскільки на різних рівнях економіки на рівень енергетичної безпеки

чинять вплив досить нерівнозначні фактори. Однак, саме мікрорівень, тобто рівень суб'єктів господарювання, є базовим рівнем для забезпечення енергетичної безпеки регіону та країни.

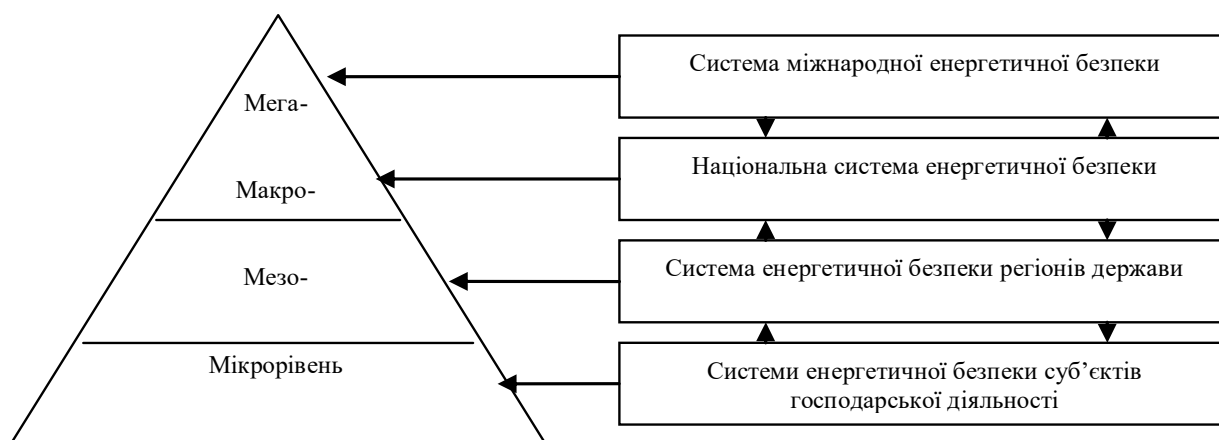

Рис. 1. Ієрархічність системи енергетичної безпеки

На думку автора, сутність енергетичної безпеки підприємства найбільш вдало охарактеризовано Т.Б. Надтокою та О.В. Амельницькою: «Під енергетичною безпекою підприємства слід розуміти ступінь захищеності його енергопостачання від зовнішніх і внутрішніх загроз в умовах нормального функціонування з урахуванням перспективи розвитку, а також ступінь енергозабезпечення мінімально необхідних потреб в енергії в надзвичайній ситуації» [9, с. 18].

У сучасних умовах господарювання існує цілий ряд факторів, що мають різну природу, які сприяють забезпеченню енергетичної безпеки підприємств. Зосереджуючи увагу на факторах забезпечення енергетичної безпеки, необхідно зазначити, що під ними можна розуміти умови, обставини, рушійні сили забезпечення енергетичної безпеки. Таким чином, можна дати наступне визначення факторів енергетичної безпеки підприємства.

Під факторами забезпечення енергетичної безпеки підприємства слід розуміти умови, обставини, рушійні сили, що дозволяють здійснювати безперебійне енергозабезпечення підприємства, незважаючи на внутрішні та зовнішні загрози, підтримуючи сталість енергетичного господарства підприємства, а також задоволення мінімально необхідних потреб в енергії в

надзвичайній ситуації.

Говорячи про сучасний стан вітчизняних підприємств, варто наголосити увагу на тому, що діючі фактори енергетичної безпеки більшості з них не дозволяють говорити про сталість енергетичного господарства. Під сталістю енергетичного господарства ми розуміємо його спроможність задовольняти потреби підприємства в енергетичних послугах при мінімальних обсягах фінансових витрат і викидів в навколишнє середовище. Наведене авторське визначення, на нашу думку, відповідає концепції сталого розвитку, яка ґрунтується на встановленні балансу між економічною, соціальною та екологічною складовою розвитку.

Повертаючись до розгляду факторів забезпечення енергетичної безпеки, варто відзначити, що підприємства піддаються впливу не стільки окремих факторів, скільки їх комплексного впливу. Зміна будь-якого з факторів може допомогти або навпаки зашкодити забезпеченню енергетичної безпеки підприємства в залежності від конкретних обставин. Тому, на думку автора, слід дослідити фактори, що можуть чинити вплив на енергетичну безпеку на мікрорівні.

Фактори забезпечення енергетичної безпеки підприємства умовно можна розділити на зовнішні та внутрішні. При цьому, зовнішні фактори діють у глобальному оточенні підприємства і не підконтрольні підприємству, а внутрішні являють собою контрольовані чинники діяльності підприємства.

До зовнішніх факторів забезпечення енергетичної безпеки підприємства відносяться:

1. Геополітичні та економічні фактори країни та регіону. Наявність значного потенціалу енергетичних ресурсів, у тому числі з відновлювальних джерел, виражена політика в енергетичній сфері; зменшення залежності від держав-імпортерів паливно-енергетичних ресурсів; підвищення стійкості до можливих випадків нестабільності імпорتنих поставок; усунення перебоїв в енергопостачанні країни або окремих регіонів; встановлення міцних господарських зв'язків між підприємствами різних галузей та регіонів; стабільність цін на паливно-енергетичні ресурси сприяють забезпеченню енергетичної безпеки не тільки на мезо- та макрорівні, але й на рівні підприємств. Негативна дія даної групи факторів може призвести до зростання дефіцитності енергозабезпечення; підвищення цін на паливно-

енергетичні ресурси; до зростання собівартості виробництва продукції підприємств різних галузей; зниження прибутку та конкурентоспроможності підприємства і чинить загрозу їх енергетичній безпеці.

2. Природні фактори. Обмеження та відключення енергопостачання окремих підприємств, аварії систем енергопостачання можуть бути викликані непередбачуваними подіями, такими як, стихійні та природні лиха. Крім того, перебої в енергозабезпеченні підприємств можуть бути пов'язані з сильними проявами природних процесів, наприклад, сильними зимами тощо.

3. Науково-технічні фактори. На рівень енергетичної безпеки окремих підприємств можуть чинити позитивний вплив такі фактори даної групи: розширення масштабів геологорозвідувальних робіт з метою виявлення та розвідки нових промислово значущих родовищ викопних паливно-енергетичних ресурсів; підвищення обсягів видобутку на існуючих родовищах; переорієнтація енергетичної галузі на новітні енергоефективні технології, пов'язані з використанням альтернативних відновлювальних джерел енергії, що є чистими, ефективними, надійними та доступними.

На відміну від зовнішніх факторів, внутрішні цілком залежать від діяльності підприємств. Серед них:

1. Техніко-технологічні фактори пов'язані з прогресивними змінами у техніці й технології виробництва. Це, насамперед, впровадження у виробничий процес енергоефективних технологій і нової техніки; модернізація існуючого устаткування; підвищення завантаження енергообладнання; використання більш якісних та ефективних видів палива та енергії, в тому числі, з відновлювальних джерел; зниження енергоемності продукції; перехід на автономні системи енергопостачання та ін.

2. Організаційно-економічні фактори. До даної групи належать усі фактори, що забезпечують прогресивні зміни в організації виробництва, праці та управління підприємством. До них відносяться: вдосконалення системи управління енергетичним господарством підприємства, зокрема, за рахунок впровадження сучасних інструментів енергоменеджменту та енергетичного контролінгу [10, с. 40]; впровадження автоматизованих систем управління; вдосконалення організації та обслуговування робочих місць;

впровадження прогресивних норм і нормативів енергоспоживання; вдосконалення системи стимулювання процесів енергозбереження; організація можливості диверсифікації джерел постачання паливно-енергетичних ресурсів тощо.

3. Соціальні фактори. До цієї групи факторів можна віднести: попередження порушень правил техніки безпеки при використанні обладнання, в тому числі, й енергетичного; підвищення обізнаності керівництва та персоналу з питань енергозбереження; мотивація персоналу до енергозбереження; залучення усього персоналу до підвищення енергоефективності; використання персоналу підприємства в процесі енергоаудиту тощо.

Наведений перелік факторів не є вичерпним. Кожне підприємство має окреслити в якому зовнішньому середовищі воно функціонує та який має внутрішній потенціал і виділити фактори, що є актуальними саме для нього. Суб'єктам господарювання необхідно, використовуючи відповідні фактори, поліпшувати стан енергетичного господарства, сприяючи цим забезпеченню енергетичної безпеки на мікрорівні. Це сприятиме, не тільки підвищенню енергоефективності, але й більш ефективному функціонуванню підприємств в цілому. Крім того, підвищення рівня енергетичної безпеки підприємств у кінцевому рахунку призведе до підвищення рівня енергетичної безпеки держави. В свою чергу, енергетична безпека на макрорівні відіграє провідну роль у системі національної безпеки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Із вище зазначеного слід зробити висновки, які полягають в наступному:

1. У сучасній науковій літературі немає усталеного визначення терміну «енергетична безпека». Дане поняття можна розглядати на чотирьох рівнях: мега- (міжнародна енергетична безпека), макро- (національна енергетична безпека), мезо- (енергетична безпека регіонів) та мікрорівні (енергетична безпека підприємств).

2. Енергетична безпека підприємства – це ступінь захищеності його енергопостачання від зовнішніх і внутрішніх загроз в умовах нормального функціонування з урахуванням перспективи розвитку, а також ступінь енергозабезпечення мінімально необхідних потреб в енергії в надзвичайній ситуації.

3. Під факторами забезпечення енергетичної безпеки підприємства варто розуміти умови, обставини, рушійні сили, що

дозволяють здійснювати безперервне енергозабезпечення підприємства, незважаючи на внутрішні та зовнішні загрози, підтримуючи сталість енергетичного господарства підприємства, а також задоволення мінімально необхідних потреб в енергії в надзвичайній ситуації.

4. Фактори забезпечення енергетичної безпеки підприємства в залежності від впливу на них підприємства можна згрупувати на зовнішні (неконтрольовані) та внутрішні (підконтрольні). До зовнішніх можна віднести: геополітичні й економічні, природні та науково-технічні фактори. До внутрішніх – техніко-технологічні, організаційно-економічні та соціальні.

Таким чином, відсутність єдиного трактування поняття «енергетична безпека підприємства», а також усталеного розуміння факторів забезпечення енергетичної безпеки підприємства, свідчать про недостатню розробленість теорії з цих питань, та підтверджують необхідність подальших розробок у цій сфері. Доцільним, на думку автора, є виділення показників, що характеризують вплив відповідних факторів на рівень енергетичної безпеки. Такі показники можуть бути виражені як кількісними характеристиками, так і якісними.

Література

1. Самборський В.О. Оцінка енергетичної безпеки підприємства як складова його стратегії енергетичної безпеки / В.О. Самборський // Вісник НТУ «ХПІ». – 2014. - № 34 (1077). – С. 163 – 168.

2. Капітула С.В. Методичні підходи до оцінки енергетичної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / С.В. Капітула, С.І. Шевченко, В.В. Шпітко // Ефективна економіка. – 2010. - № 8. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=276>

3. Лойко В. В. Енергетична безпека в контексті економічної безпеки [Електронний ресурс] / В. В. Лойко // Ефективна економіка. – 2013. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2150&p=1>.

4. Кіпчарська Я.М. Економічна безпека підприємства: суть, зміст, складові її забезпечення / Я.М. Кіпчарська // Наукові записки. – 2013. - № 2 (43). – С. 63-72.

5. Energy security [Електронний ресурс] // International Energy

Agency. - Режим доступу до ресурсу:
<http://www.iea.org/topics/energysecurity/>

6. Winzer C. Conceptualizing Energy security [Електронний ресурс] / Christian Winzer // Cambridge Working Paper in Economics. - 2011. - № 1151. - Режим доступу до ресурсу:
<http://www.econ.cam.ac.uk/dae/repec/cam/pdf/cwpe1151.pdf>

7. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. [від 24.07.2013 р.] [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>

8. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [від 29.10.2013 №1277] [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>

9. Надтока Т.Б. Енергетична безпека підприємства як інструмент забезпечення його сталого соціально-економічного розвитку / Т.Б. Надтока, О.В. Амеліницька // Економіка та організація управління. – 2010. – Вип. № 2 (8). – С. 15-24.

10. Пудычева Г. А. Разработка концептуальных положений энергетического контроллинга / Пудычева Г. А. // Технологический аудит и резервы производства. – 2014. – № 2 (19). – Т. 5. – С. 39-43.

1. Sambors'kyi V.O. Otsinka enerhetychnoyi bezpeky pidpryyemstva yak skladova yoho stratehiyi enerhetychnoyi bezpeky / V.O. Sambors'kyi // Visnyk NTU «KhPI». – 2014. - # 34 (1077). – С. 163 – 168.

2. Kapitula S.V. Metodychni pidkhody do otsinky enerhetychnoyi bezpeky pidpryyemstva [Elektronnyy resurs] / S.V. Kapitula, S.I. Shevchenko, V.V. Shpitko // Efektyvna ekonomika. – 2010. - # 8. – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=276>

3. Loyko V. V. Enerhetychna bezpeka v konteksti ekonomichnoi bezpeky [Elektronnyy resurs] / V. V. Loyko // Efektyvna ekonomika. – 2013. – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2150&p=1>.

4. Kipchars'ka Ya.M. Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: sut', zmist, skladovi yiyi zabezpechennya / Ya.M. Kipchars'ka // Naukovi zapysky. – 2013. - # 2 (43). – С. 63-72.

6. Winzer C. Conceptualizing Energy security [Elektronnyy resurs] /

Christian Winzer // Cambridge Working Paper in Economics. - 2011. - # 1151. - Rezhy m dostupu do resursu: <http://www.econ.cam.ac.uk/dae/repec/cam/pdf/cwpe1151.pdf>

7. Enerhetychna stratehiya Ukrayiny na period do 2030 r. [vid 24.07.2013 r.] [Elektronnyy resurs] // Kabinet Ministriv Ukrayiny. – Rezhy m dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>

8. Metodichni rekomendatsiyi shchodo rozrakhunku rivnya ekonomichnoyi bezpeky Ukrayiny [vid 29.10.2013 #1277] [Elektronnyy resurs] // Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny. – Rezhy m dostupu do resursu: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekome ndatsii>

9. Nadtoka T.B. Enerhetychna bezpeka pidpryyemstva yak instrument zabezpechennya yoho staloho sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku / T.B. Nadtoka, O.V. Amel'nyts'ka // Ekonomika ta orhanizatsiya upravlinnya. – 2010. – Vyp. # 2 (8). – S. 15-24.

10. Рудычева Н. А. Razrabotka kontseptual'nykh polozhenyyu enerhetycheskoho kontrolylnha / Рудычева Н. А. // Tekhnolohycheskyy audyt y rezervy proyzvodstva. – 2014. – # 2 (19). – T. 5. – S. 39-43.

Рецензент: Янковий О.Г., д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету

11.05.2016

УДК 657

Росва Ольга

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАННЯ, ОБЛІКУ ТА ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОЦІННИХ ТА ШВИДКОЗНОШУВАНИХ ПРЕДМЕТІВ

У даній статті описано місце та роль малоцінних та швидкозношуваних предметів у забезпеченні діяльності підприємств різних галузей економіки, віднесення малоцінних предметів до складу основних засобів або запасів, що обумовлює особливості їх обліку

та вплив на витрати підприємства. На різних підприємствах один і той же предмет може знаходитись в експлуатації протягом різних періодів і, як наслідок, може бути віднесеним до різних видів активів: оборотних чи необоротних. Для вирішення даної проблеми, запропоновано створити комісію по визначенню строків корисного використання та скласти перелік малоцінних активів, впровадити відомості обліку видачі малоцінних предметів. Також, у даній статі, визначено проблемні питання, щодо оподаткування малоцінних необоротних активів, до яких належать засоби індивідуального захисту (далі ЗІЗ) працівників. Так, як у валові витрати включають витрати на забезпечення найманих робітників ЗІЗ необхідними для виконання ними своїх професійних обов'язків, тому, щодо вирішення проблемних питань бухгалтерського обліку і нарахування амортизації ЗІЗ, у випадку звільнення працівника і привласнення ним даних засобів, запропоновано методику розрахунку залишкової вартості ЗІЗ, що дозволить залишити частину витрат у складі валових. В статі також, розглянуто вплив даної методики на оподаткування податком на додану вартість вибулих засобів захисту, позитивні та негативні моменти застосування такої методики. Основним позитивним моментом для підприємства платника податку, є збереження частини податкового кредиту. Але запропонована методика ґрунтується на лише на даних аналізу існуючого податного законодавства і власних розробках і висновках автора, тому потребує подальшого дослідження.

Ключові слова: амортизація, облік, оподаткування, малоцінні предмети, валові витрати, засоби індивідуального захисту, податок на додану вартість.

Роева Ольга

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ, УЧЕТА И НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ МАЛОЦЕННЫХ И БЫСТРОИЗНАШИВАЕМЫХ ПРЕДМЕТОВ

В данной статье описаны место и роль малоценных и быстроизнашивающихся предметов в обеспечении деятельности предприятий различных отраслей экономики, отнесении малоценных предметов в состав основных средств или запасов, что обуславливает особенности их учета и влияние на затраты предприятия. На

разных предприятиях один и тот же предмет может находиться в эксплуатации в течение различных периодов и, как следствие, может быть отнесен к различным видам активов: оборотных или необоротных. Для решения данной проблемы, предложено создать комиссию по определению сроков полезного использования и составить перечень малоценных активов, внедрить ведомости учета выдачи малоценных предметов. Также, в данной статье, определены проблемные вопросы, касающиеся налогообложения малоценных необоротных активов, к которым относятся средства индивидуальной защиты (далее СИЗ) работников. Так, как в валовые расходы включают расходы на обеспечение наемных работников СИЗ необходимыми для выполнения ими своих профессиональных обязанностей, поэтому, по решению проблемных вопросов бухгалтерского учета и начисления амортизации СИЗ, в случае увольнения работника и присвоения им данных средств, предложена методика расчета остаточной стоимости СИЗ, что позволит оставить часть расходов в составе валовых. В статье также рассмотрено влияние данной методики на налогообложение налогом на добавленную стоимость выбывших средств защиты, положительные и отрицательные моменты применения такой методики. Основным положительным моментом для предприятия плательщика налога, является сохранение части налогового кредита. Но предложенная методика основывается только на данных анализа существующего налогового законодательства и собственных разработках и выводах автора, поэтому требует дальнейшего исследования.

Ключевые слова: амортизация, учет, налогообложение, малоценные предметы, валовые затраты, средства индивидуальной защиты, налог на добавленную стоимость.

Royeva Olga

PROBLEM RECOGNITION ISSUES, ACCOUNTING AND TAXATION OF LOW-VALUE AND WEARING ITEMS

This article describes place and role of low-value items in support of activities of enterprises of different industries, the classification of low-value items in fixed assets or reserves, which determines the peculiarities of their accounting and the impact on the cost of the enterprise. At different

enterprises of one and the same object can be in operation for different periods and, as a consequence, may be attributed to different types of assets: a negotiable or non-negotiable. To resolve this problem, it is proposed to create the Commission on the definition of terms of useful use and compile a list of low value assets, to introduce statements of account issuing low-value items. Also, in this article, identifies problematic issues relating to the taxation of low-value non-current assets, which include personal protection equipment (hereinafter PPE) workers. As gross expenditures include the costs of providing employees PPE required to perform their professional duties, therefore, the solution of problem questions of accounting and of depreciation of PPE, in the case of employee's dismissal and appropriation of said funds, the methods of calculating the residual value of PPE, which will keep some of the costs as part of gross. The article also considers the influence of this technique to the taxation the value added tax eliminated remedies, the positive and negative aspects of the use of this technique. The major positive point for the enterprise tax payer, is the preservation of the tax credit. But the proposed method is based only on an analysis of existing tax legislation and its own developments and the author's conclusions, and therefore requires further research.

Keywords: depreciation, accounting, taxation, low-value items, gross costs, personal protection equipment, tax on value added.

Постановка проблеми. Для здійснення основної операційної діяльності підприємства використовують особливо велику кількість засобів праці невеликої вартості, термін служби яких незначний, тобто малоцінних та швидкозношуваних предметів. До малоцінних та швидкозношуваних предметів належить безліч корисних речей, які використовуються для забезпечення роботи працівників, засоби індивідуального захисту та інше.

В цілому малоцінні засоби праці поділяються на дві групи: оборотні та необоротні. Між оборотними і необоротними малоцінними предметами є багато спільного. Бухгалтерам необхідно добре засвоїти особливості обліку кожного з них, та правильно відобразити їх в обліковій політиці підприємства, зокрема, обрати метод нарахування зносу, виділити окремі групи, встановити ціновий критерій для правильного відображення витрат на виробництво та

достовірного складання фінансової звітності.

Проблеми щодо ведення обліку виникає у випадку збільшення робітників, яким було видано ЗІЗ. Зокрема, це стосується випадків, коли при звільненні робітник не повернув засіб індивідуального засобу. Така ситуація може виникнути на підприємстві, де для обліку застосовується метод постійного запасу або обмінного фонду. Такий метод не спричиняє зміну запасів малоцінних предметів у відповідних підрозділах і тому не потребує спеціального первинного документа на обмін. А у випадку, якщо звільнившись робітник самовільно привласнив майно підприємства або втратив чи зіпсував його тоді виникає питання щодо валових витрат. Також існує проблема: неможливості виділити окремий об'єкт з сукупної балансової вартості групи, а Податковий кодекс 2016 дозволяє амортизувати витрати на основні фонди груп 2, 3 й 4 після виведення їх з експлуатації.[2]

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про неоднозначність підходу вчених до визначення малоцінних та швидкозношуваних предметів і малоцінних необоротних активів. Проблеми визнання та обліку швидкозношуваних предметів досліджують вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти: М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, Дж. Ріс, Е. Райс, Г. Мус, Г.А. Велш, І.К. Бірюкова, А.С. Бородкін, М.А. Шевчук, А.І. Катаєв, Д.А. Рогулін, Л.С. Зернов, І.М. Бойчик,, П.С. Харів, М.І. Хопчан, Ю.В. Піча, Ф.Г. Васін, В.Б. Івашкевич, Н.П. Кондратов та інші.

Виклад основного матеріалу. До малоцінних та швидкозношуваних предметів, що використовуються підприємствами, для виконання робіт та забезпечення виробничого процесу звичайної операційної діяльності, можна віднести такі предмети, як:

- інструменти: молотки, викрутки, лещата, ножиці, ключі, полотна ножові;
- запасні частини;
- дрібний господарський інвентар: відра, лопати;
- спецодяг та спецвзуття: костюми х/б, брезентові, гумові; куртки ватні та штани, чоботи гумові, жилети сигнальні;
- засоби індивідуального захисту (далі ЗІЗ): каски; рукавиці, респіратори.

Але слід зазначити, що в сучасних умовах господарської діяльності підприємств, основним критерієм для зарахування

предметів до складу малоцінних та швидкозношуваних (далі МШП) предметів слугує строк їх використання., який має становити не більше ніж 1 рік або нормальний операційний цикл, якщо він більше одного року [7].

Під операційним циклом розуміється проміжок часу між придбанням МШП для здійснення діяльності й одержанням коштів від реалізації наданих за допомогою таких МШП послуг[1].

Хоча такий підхід до віднесення предметів до складу МШП без встановленого вартісного критерію дещо незвичний для бухгалтера, з економічної точки зору він цілком обґрунтований: на різних підприємствах один і той же предмет може знаходитись в експлуатації протягом різних періодів і, як наслідок, може бути віднесеним до різних видів активів.

Необоротні малоцінні активи обліковуються у складі основних засобів і їх вартість амортизується.. [6] На оборотні МШП, які відносяться до складу запасів, знос не нараховується, а вартість переданих в експлуатацію малоцінних предметів виключається зі складу активів шляхом її списання на витрати періоду з подальшою організацією оперативного кількісного обліку таких предметів за місцями експлуатації та відповідальними особами протягом терміну їх фактичного використання.

Отже, якщо МШП вже використовуються і строк їх експлуатації не перевищує одного року, то їх кінцева вартість визначається витратами того періоду, в якому вони були передані в експлуатацію. Вартісний критерій у даному випадку не використовується.

Враховуючи вище зазначене, для визначення строку корисного використання, тобто експлуатації малоцінних предметів пропонуємо скористуватись наступними методами:

1. Скласти перелік малоцінних предметів та затвердити його керівником підприємства. При потребі у використанні малоцінних та швидкозношуваних предметів, що не були включені до зазначеного переліку малоцінних предметів, необхідно буде внести відповідні коригування до списку.

2. Наказом керівника підприємства необхідно створити комісію по визначенню строків корисного використання швидкозношуваних предметів. Склад комісії повинен бути затверджений керівником

підприємством. Результати проведеної роботи комісія має засвідчувати у прибуткових документах - прибуткових накладних.

Таким чином, перейдемо до розгляду проблемних питань документального оформлення операцій з малоцінними предметами.

Як відомо, операції з наявності та руху МШП оформлюються за допомогою типових форм первинних облікових документів з обліку малоцінних та швидкозношуваних предметів.

Картка обліку малоцінних та швидкозношуваних предметів № МШ-2 складається на кожного працівника, який отримує МШП у користування. [7]

Всі працівники отримують такі предмети у значній кількості, тому виникає потреба у розробці такого документа, який фіксуватиме кожен видачу МШП і слугуватиме підставою для списання з балансу таких предметів –відомості обліку видачі МШП. Така відомість має містити усі реквізити, передбачені для первинних документів та має бути затверджена керівником підприємства.

Але, якщо підприємство по завершенню операційного циклу або року з моменту передачі малоцінного предмету у експлуатацію не складе акт на списання МШП, тоді такий предмет буде вважатись основним засобом? Адже, МШП використовуватимуться понад рік і є всі підстави вважати їх необоротними матеріальними активами.

Щоб уникнути такої ситуації необхідно: по-перше, документально оформити повернення раніше виданих малоцінних предметів на склад або до комори за допомогою форми видачі МШП, попередньо змінивши назву на відомість повернення МШП, а повернені МШП списати за допомогою акту на списання малоцінних та швидкозношуваних предметів № МШ - 8; по – друге, за допомогою накладної чи акту прийняття або вимоги на відпуск матеріалів № М - 11 списати малоцінні предмети з балансу, попередньо визнавши їх матеріалами і відобразивши їх на рахунках обліку матеріалів. Таким чином, не виникає необхідності оформлення повернення МШП, у тому випадку, якщо вони видані працівнику, що звільнився.

Стаття 163 КЗоТу [4] і стаття 8 Закону про охорону праці [3] вимагають, щоб власник підприємства безкоштовно забезпечував своїх робітників засобами індивідуального захисту, для здійснення робіт, виконання яких потребує таких предметів захисту.

Витрати, понесені підприємством з метою охорони праці,

згідно до вимог нормативно-правових актів, відносяться до господарської діяльності підприємства.

Порядок бухгалтерського обліку засобів індивідуального захисту залежить від прийнятої на підприємстві облікової політики. Але існують і загальні правила. Перш за все, визначається строк корисного використання засобів індивідуального захисту, типовими нормами безкоштовної їх видачі. Якщо строк менше 1 року, то на підставі первинних документів ЗІЗ оприбутковуються за дебетом рахунка 22, як малоцінні та швидкозношувані предмети. Якщо більше – як об'єкт основних засобів.

Облік витрат на придбання ЗІЗ регулюється спеціальною нормою Податкового кодексу України. [2] У Податковому кодексі зазначено, що валові витрати включають витрати платника податків на забезпечення найманих робітників спеціальним одягом та взуттям необхідним для виконання професійних обов'язків.

Співробітник звільнився і не повернув ЗІЗ, строк використання яких ще не закінчився. Базою оподаткування податком на прибуток виступає звичайна вартість. [2] Звичайна вартість зношених речей напевне буде нижче ніж первісна. А такий підхід може призвести до заниження бази оподаткування. Отже, враховуючи вище зазначене, більш доцільно буде включити в місячний оподатковуємий прибуток працівника первинну вартість ЗІЗ у т.ч. ПДВ помножену на коефіцієнт – 1,149425.

Ситуація змінюється після того, як звільнившись робітник самовільно привласнив майно підприємства або втратив чи зіпсував його. В такому випадку підприємство вже має право на компенсацію за понесений прямий матеріальний збиток. Якщо його розмір не перевищує середньомісячного заробітку робітника і він згоден його погасити, то суму компенсації утримують з останньої заробітної плати робітника і збільшує валовий дохід підприємства, за умови, що у свій час вартість таких ЗІЗ була включена до валових витрат. Податковий кодекс не надає чітких вказівок зменшувати чи ні валові витрати у випадку, якщо з компенсацією не склалося.

З одного боку, вилючені таким чином ЗІЗ вже не будуть приймати участь у господарській діяльності підприємства. Отже, це означає, що підстав залишати витрати у валових немає, так як до валових витрат відносяться суми витрат платника податку, понесених

як компенсація вартості товарів придбаних для їх подальшого використання у господарській діяльності[2]. З іншого боку, ЗІЗ мають таку рису, що їх корисні якості використовуються у господарській діяльності поступово. Але, в Законі про прибуток не вказаний спосіб розрахунку залишкової вартості ЗІЗ по аналогії з розрахунком балансової вартості основних фондів. На цю суму і необхідно зменшити валові витрати.

Деякі платники податку відносять всю вартість ЗІЗ на валові витрати. Підприємство у такому випадку не вважає свої дії помилковими, так як ЗІЗ передані в експлуатацію використовувалися у господарській діяльності, а розрахунку залишкової вартості немає, тому можна віднести витрати до складу валових.

Можливим рішенням проблеми розрахунку залишкової вартості ЗІЗ, наприклад, може бути методика оцінювання пропорційно часу фактичного використання ЗІЗ.

Позитивним моментом, при застосуванні такої методики є можливість залишити частину витрат у складі валових. Але, саму методику необхідно буде обґрунтувати. Крім власних розділів неможливо зіслатися на жоден нормативний документ, що є негативним фактором. Робітник, що звільнився і не повернув ЗІЗ, їх власником не стає. Тому, виникає спірне питання щодо нарахування зобов'язань з ПДВ. З податковим кредитом, ситуація така ж як і з валовими витратами. Не має у законодавстві прямої норми, що регулює дану операцію.

Таким чином, з одного боку, можна зробити припущення, що, якщо закон не вимагає, то і не треба чіпати податковий кредит. З іншого боку, розглядаючи ситуацію з позиції фіскального підходу зменшувати податковий кредит необхідно на всю суму. Але тут виникає спірне питання: ЗІЗ, які не повернули і строк корисного використання яких ще минув, не приймають більше участі у господарській діяльності, а згідно пункту Податкового кодексу: немає господарської діяльності – немає і податкового кредиту [5].

Можна запропонувати ще один варіант, який дозволить зберегти частину податкового кредиту. Він базується на розрахунку умовної оціночної вартості вибулих ЗІЗ. Згідно з цим методом потрібно вирахувати з податкового кредиту лише ту суму ПДВ, яка відповідає недовикористаній частині вартості ЗІЗ. Всі недоліки методу

зазначалися вище.

Висновки. Підприємствами різних галузей економіки використовуються у великій кількості малоцінні та швидкозношувані предмети. До них належать багато корисних речей. Визнання малоцінних та швидкозношуваних предметів здійснюється за єдиним критерієм – строком корисного використання, а вартісний критерій не використовується.

На різних підприємствах один і той же предмет може знаходитись в експлуатації протягом різних періодів і, як наслідок, може бути віднесеним до різних видів активів: оборотних чи необоротних.

Тому, автором запропоновано наступне. Для визначення строку експлуатації малоцінних предметів необхідно створити комісію по визначенню строків корисного використання та скласти перелік малоцінних предметів, а також самостійно розробити та затвердити нову форму обліку операцій з наявності та руху малоцінних та швидкозношуваних предметів – відомості обліку видачі МШП, що дозволить спростити обліковий процес і допоможе запобігти порушенням щодо віднесення тих чи інших предметів до складу запасів або основних засобів. Також, облік засобів індивідуального захисту потребує вдосконалення. Існує багато спірних питань, що потребують роз'яснення і методичних вказівок щодо їх вирішення. Законодавством України мають бути внесені певні коригування до Податкового кодексу, так як закон містить багато невідповідностей і немає необхідного обсягу інформації з певних питань, що значно ускладнює ведення бухгалтерського обліку.

Література

1. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: закон України №996-XIV від 16. 07. 99 р. зі змінами та доповненнями від 30.09.2015 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
2. Податковий кодекс України. Від 02.12.2010р. №2755-VI, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. Заголовок з екрану.
3. Про охорону праці: закон України від 14.10.92р. № 2695-XII, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс] –

Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>. Заголовок з екрану.

4. Кодекс законів про працю України № 322-VIII від 10.12.71 р., зі змінами та доповненнями від 24.02.2016 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>. Заголовок з екрану.

5. Наказ Мінфіну України «Про затвердження Змін до Інструкції з бухгалтерського обліку податку на додану вартість» від 16.11.2015р. № 1025, зі змінами та доповненнями від 16.11.2015р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1491-15>. Заголовок з екрану.

6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби»: затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 № 92, зі змінами та доповненнями від 24.07.2015 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> Заголовок з екрану.

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»: затверджене наказом Міністерства фінансів України від 20.10.1999 № 246, зі змінами та доповненнями від 24.07.2015 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>. Заголовок з екрану.

1. Pro bukhholders'kyi oblik i finansovu zvitnist' v Ukraini: zakon Ukrainy #996-XIV vid 16. 07. 99 r. zi zminamy ta dopovnennnyamy vid 30.09.2015 r. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

2. Podatkovyy kodeks Ukrainy. Vid 02.12.2010r. #2755-VI, zi zminamy ta dopovnennnyamy [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. Zaholovok z ekranu.

3. Pro okhoronu pratsi: zakon Ukrainy vid 14.10.92r. # 2695-XII, zi zminamy ta dopovnennnyamy [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>. Zaholovok z ekranu.

4. Kodeks zakoniv pro pratsyu Ukrainy # 322-VIII vid 10.12.71 r., zi zminamy ta dopovnennnyamy vid 24.02.2016 r. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/322-08>. Zaholovok z ekranu.

5. Nakaz Minfinu Ukrainy «Pro zatverdzhennya Zmin do Instruktсий z bukhholders'koho obliku podatku na dodanu vartist'» vid

16.11.2015r. # 1025, zi zminamy ta dopovnennyamy vid 16.11.2015r. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1491-15>. Zaholovok z ekranu.

6. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 7 «Osnovni zasoby»: zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv Ukrayiny vid 27.04.2000 # 92, zi zminamy ta dopovnennyamy vid 24.07.2015 r. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> Zaholovok z ekranu.

7. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 9 «Zapasy»: zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv Ukrayiny vid 20.10.1999 # 246, zi zminamy ta dopovnennyamy vid 24.07.2015 r. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>. Zaholovok z ekranu.

Рецензент: Проданова Л.В, д.е.н., Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг.

26.04.2016

УДК 658.15

Рубаха Марія, Галайко Андрій

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Стаття присвячена розкриттю економічного змісту фінансового планування на підприємстві, його мети, завдань, принципів та методів. Сутність фінансового планування полягає в тому, що воно є підготовкою і ухваленням управлінських рішень, які впливають на обсяги фінансових ресурсів та показники діяльності підприємства. Фінансове планування потрібне для досягнення високих результатів виробничої діяльності, кругообігу виробничих фондів та формування умов, що можуть забезпечити фінансову стійкість та платоспроможність підприємства. Належна якість фінансового планування є основою стабільної фінансової діяльності та підвищення конкурентоспроможності суб'єкта підприємництва у довгостроковому

періоді. Головними напрямками розвитку фінансового планування в Україні є вдосконалення нормативно-правової бази, стабілізація ситуації на українському ринку, встановлення взаємозв'язків між короткостроковими і довгостроковими фінансовими планами, забезпечення комплексності загального фінансового плану.

Ключові слова: фінансове планування, фінансовий план, бюджетування, стратегічне фінансове планування, поточне фінансове планування, оперативне фінансове планування.

Рубаха Марія, Галайко Андрей

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Статья посвященная раскрытию экономического содержания финансового планирования на предприятии, его цели, заданий, принципов и методов. Сущность финансового планирования заключается в том, что оно является подготовкой и принятию управленческих решений, которое имеет влияние на объемы финансовых ресурсов и показатели деятельности предприятия. Финансовое планирование нужно для достижения высоких результатов производственной деятельности, круговорота производственных фондов и формирования условий, которые могут обеспечить финансовую стойкость и платежеспособность предприятия. Надлежащее качество финансового планирования является основой стабильной финансовой деятельности и повышения конкурентоспособности субъекта предпринимательства в долгосрочном периоде. Главными направлениями развития финансового планирования в Украине являются совершенствование нормативно-правовой базы, стабилизация ситуации на украинском рынке, установление взаимосвязей между краткосрочными и долгосрочными финансовыми планами, обеспечение комплексности общего финансового плана.

Ключевые слова: финансовое планирование, финансовый план, бюджетирование, стратегическое финансовое планирование, текущее финансовое планирование, оперативное финансовое планирование.

THEORETICAL ASPECTS RESEARCH OF FINANCIAL PLANNING ON ENTERPRISE

The article of dedication to opening of economic maintenance the financial planning on enterprise, his aim, tasks, principles and methods. Essence of financial planning consists in preparation and the acceptances of administrative decisions, which has an influence on the volumes of financial resources and performance of enterprise indicators. The financial planning is needed for achievement of high results productive activity of rotation productive funds and forming of terms which can provide financial firmness and solvency of enterprise. The proper quality of financial planning is basis of stable financial activity and increase of competitiveness business entity in a long-term period. Main directions of development the financial planning in Ukraine are perfection of normatively-legal base, stabilizing of situation at the Ukrainian market, establishment of intercommunications between short-term and long-term financial plans, providing of complexity of general financial plan.

Keywords: financial planning, financial plan, budgeting, strategic financial planning, current financial planning, operative financial planning.

Постановка проблеми. Фінансове планування на підприємствах в Україні на сьогодні має особливо важливе значення. Від цього залежить розвиток економіки України в цілому. Оскільки Україна перебуває на шляху інтеграції у світове економічне співтовариство, то їй необхідна стабільна економіка, щоб конкурувати з економічно розвинутими країнами. Як відомо, ринкове середовище є динамічним та мінливим. Відповідно, фірмам необхідно забезпечити функціонування розвиненої системи фінансового планування з метою безперебійного функціонування. Стабільна діяльність ділових одиниць забезпечить конкурентоспроможність економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичними і практичними проблемами фінансового планування в Україні приділяється велика увага.

Доцільно виокремити праці на загальну тематику проблем фінансового планування вітчизняних учених економічних наук, серед яких: Момот Т.В., Семенов Г.А., Бугай В.З., Непочатенко О.О.,

Мельничук Н.Ю., Крамаренко Г.О., Чорна О.Є., Бердар М.М., Базецька Г.І., Суботовська Л.Г., Ткаченко Ю.В., Ніпіаліді О.Ю., Карпишик Н.І., Шедулко В.М. та багато інших.

Виділення **невирішених раніше частин загальної проблеми**, котрим присвячується означена стаття. Попри широке висвітлення проблем фінансового планування у науковій літературі, за умов динамічних змін та непередбачуваності економічної ситуації в Україні та світі, необхідно систематизувати та узагальнити теоретико-методичні аспекти організації фінансового планування, актуалізувати теоретичні питання та сформулювати практичні рекомендації, які б дали змогу забезпечити належну якість фінансового планування на вітчизняних суб'єктах підприємництва, удосконалити процес розроблення та контролю реалізації фінансового планування для підвищення ефективності їхньої виробничо-господарської діяльності.

Цілями даної роботи є доповнення теоретико-методичних положень та формулювання практичних рекомендацій щодо удосконалення організації фінансового планування суб'єктами підприємництва в Україні за сучасних умов господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження Фінансове планування є фактично організацією фінансів підприємства. Організація фінансів фірм приватної форми власності характеризується широкими можливостями щодо формування і використання фінансових ресурсів. У господарський оборот цих ділових одиниць залучаються кошти засновників, акціонерний капітал, пайові внески, спонсорські кошти, фінансова допомога держави і недержавних фінансових інституцій [7, с. 84].

Фінансове планування це систематична підготовка управлінських рішень, які впливають на обсяги фінансових ресурсів і показники діяльності суб'єкта бізнесу, які забезпечують вирішення завдань найбільш раціональним шляхом. Фінансове планування на фірмі виділяється у окрему науку. Як і будь-яка наука, фінансове планування має свою мету, принципи, методи, завдання.

Метою фінансового планування виступає визначення обсягів фінансових ресурсів і капіталу на основі прогнозування змін у величині надходження і витрачання грошових коштів та фінансуванні джерел ресурсів суб'єкта господарювання [8, с. 325].

Завдання фінансового планування на фірмі полягають у

забезпеченні фінансовими ресурсами нормального процесу відтворення, дотриманні інтересів акціонерів, забезпеченні гарантії виконання зобов'язань перед бюджетом, позабюджетними фондами, банками, виявленні надлишкових резервів фінансових ресурсів, мобілізації фінансових ресурсів, контролі за фінансовим станом, платоспроможністю та кредитоспроможністю компанії. [5, с. 300]

Фінансове планування здійснюється з врахуванням співвідношення строків, платоспроможності, рентабельності капіталовкладень, збалансованості ризиків, пристосуванні до потреб ринку, максимальної рентабельності [6, с. 382-383].

Принцип фінансового співвідношення строків – у визначені терміни відбувається використання і отримання коштів, тобто за рахунок довгострокових залучених коштів необхідно фінансувати капітальні вкладення з тривалими термінами окупності.

Принцип платоспроможності полягає в забезпеченні платоспроможності підприємства. У кожен момент часу підприємство повинно володіти достатньою кількістю ліквідних коштів для погашення короткострокових зобов'язань. Для капіталовкладень необхідні найдешевші джерела фінансування. Цими джерелами можуть виступати фінансовий лізинг, інвестиційний селенг. В цьому проявляється принцип рентабельності капіталовкладень.

Принцип збалансованості ризиків – за рахунок власних коштів потрібно фінансувати довгострокові інвестиції.

Принцип пристосування до потреб ринку полягає у врахуванні кон'юнктури ринку та залежності підприємства від надання кредитів.

Принцип максимальної рентабельності полягає в доцільності реалізації тих капіталовкладень, які зможуть забезпечити максимальну рентабельність.

Методи фінансового планування мають відповідати зовнішнім факторам, характеру ринкових відносин, враховувати специфіку діяльності об'єктів планування та різноманітність засобів і шляхів досягнення збільшення прибутку [9, с. 73].

На рисунку 1 представляємо методи фінансового планування.

Методи експертних оцінок полягають в тому, що в прогноз закладається думка спеціаліста, заснована на професійному досвіді. Виділяють індивідуальні та колективні методи експертних оцінок. Індивідуальні експертні оцінки ґрунтуються на висновках експертів

певного профілю. Колективні методи експертних оцінок є найбільш достовірними. Вони за перспективними напрямками розвитку аналізованого суб'єкта передбачають визначення консолідованих думок спеціалістів.

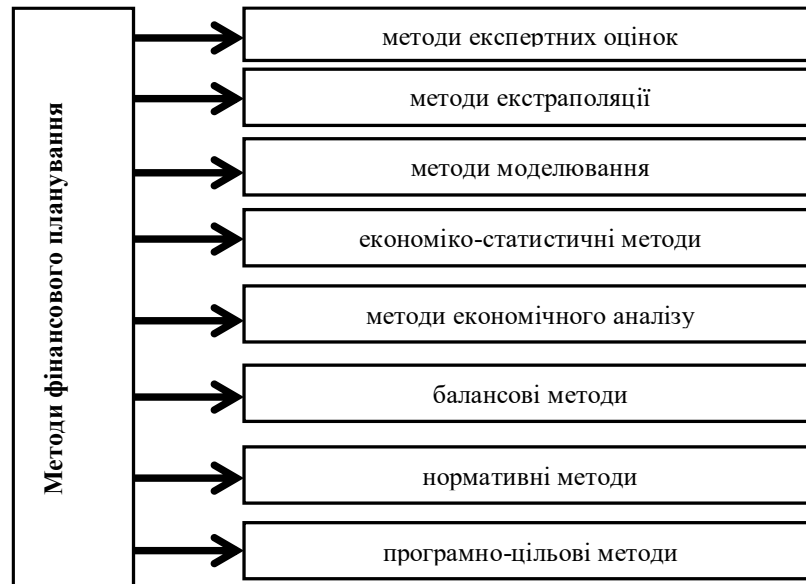

Рис. 1. Методи фінансового планування [9, с. 73]

Методи екстраполяції є найпоширенішими. Вивчення динамічних рядів складає основу екстраполяційних методів прогнозування. Сукупність спостережень, проведених послідовно в часі складає динамічний ряд. Метод математичної екстраполяції широко використовується в математичному прогнозуванні. З точки зору математики він означає, що на область яка знаходиться поза спостереженням поширюється закон зміни функцій із області її спостереження.

Моделювання це формування моделі на основі характеристик об'єкта. Використання моделей при прогнозуванні економічних і соціальних процесів включає формування моделі та її експериментальний аналіз, порівняння результатів фактичних даних стану об'єкта або процесу з прогнозними розрахунками на основі моделі. Одним із основних елементів логіки фінансового планування виступає економічний аналіз. Він повинен проводитись макрорівні так і на макрорівні. Метод економічного аналізу проявляється в тому, що

економічний процес чи явище розкладається на частини і визначається вплив відповідних частин одна на одну. Такий аналіз дає можливість розкрити суть процесу, визначити характер його зміни в періоді, на який відбувається прогнозування.

Визначення потреб стає початком розроблення балансу. Для того, щоб визначити потреби в ресурсах можна використовувати ряд методів. Серед методів, нормативний метод визначення потреби у фінансуванні набув найбільшого поширення. Суть цього методу полягає у визначенні норм і нормативів, об'ємів виробництва продукції, за допомогою яких аналізуються потреби в ресурсі. При плануванні і прогнозуванні використовується система нормативів і норм. Відповідна система нормативів і норм включає норми сировини та палива; норми витрат праці; нормативи і норми використання основних засобів; нормативи капітально будівництва і капітальних вкладень; соціальні норми; фінансові норми; екологічні нормативи і норми. Вище наведені норми і нормативи є важливими регуляторами економіки.

Процес фінансового планування є формуванням майбутніх цілей підприємства та визначення способів їх досягнення. Результатом процесу планування є система планів, яка має кількісну і якісну оцінку. Процес фінансового планування має максимально передбачати всебічне вивчення дійсності, тенденцій, закономірностей розвитку об'єкта планування та його середовища. У процесі фінансового планування виділяють основні етапи планування. До таких етапів відносять: аналіз фінансових показників діяльності підприємства за попередній період, розроблення фінансової стратегії та фінансової політики за основними напрямками фінансової діяльності підприємства, прогнозування наслідків прийнятих рішень, процес безпосереднього фінансового планування, процес бюджетування, аналіз і контроль виконання фінансових планів [8, с. 329-330].

На першому етапі фінансового планування основна увага приділяється таким показникам, як обсяг реалізації, витрати, прибуток. Визначаються проблеми, що стоять перед підприємством.

При розробленні фінансової стратегії відбувається формування пропозицій лише фінансових рішень і шляхів їх виконання. На цьому етапі також відбувається оцінка ефективності фінансової стратегії.

При прогнозуванні наслідків прийнятих рішень, підприємство

намагається уникнути негативних результатів від неузгодженості дій між поточними і майбутніми управлінськими рішеннями.

Обґрунтування обраного з ряду можливих рішень варіанту, що характеризує стратегічну мету, втілену в конкретні плани відбувається на етапі безпосереднього фінансового планування.

На етапі бюджетування відбувається розроблення оперативних бюджетів і оцінка наслідків прийнятих рішень.

На заключному етапі фінансового планування визначаються фактичні фінансові результати діяльності ділової одиниці, порівняння їх з плановими показниками, виявлення причини відхилень від запланованих показників, розроблення заходів щодо усунення негативних явищ у роботі компанії.

В ході фінансового планування розробляється фінансовий план. Фінансовий план – документ у якому зазначено плановий обсяг фінансових ресурсів, необхідний для виробництва та реалізації продукції. Фінансовий план є ключовим елементом бізнес-плану. У фінансовому плані поряд з прогностичним рухом грошових коштів повинно бути детально висвітлено поточний фінансовий стан суб'єкта бізнесу. Залежно від специфіки діяльності фірми, фінансовий план містить різні структурні елементи. Насамперед, це є окремі структурні фінансові плани, які містять інформацію про обсяг грошових коштів, для певної частини виробництва чи збуту. Зазвичай, фінансовий план містить такі основні документи: план доходів і витрат; план руху грошових коштів; плановий баланс [3, с. 56].

Виділяють три види фінансового планування. Це стратегічне, поточне та оперативне. Стратегічне фінансове планування ще називають перспективним. Метою стратегічного планування є визначення напрямів і способів реалізації стратегічних цілей підприємства у сфері фінансової діяльності та формування завдань і параметрів для поточного фінансового плану. Перспективне фінансове планування розробляється на період 3-5 років з розбивкою планових значень показників за окремими роками. Дане планування має порівняно нижчий рівень точності та деталізації, що компенсуються варіативністю планових розрахунків. При стратегічному фінансовому плануванні розробляються такі фінансові документи: прогноз звіту про прибутки та збитки, прогноз руху грошових коштів, прогноз бухгалтерського балансу [1, с. 174].

Поточне фінансове планування розробляється на період 1 рік з розбивкою планових значень показників за кварталами планового року. Мета поточного фінансового планування полягає в конкретизації показників стратегічного фінансового плану; визначення джерел фінансування, структуру доходів і витрат, структури активів і пасивів; орієнтування на забезпечення постійної платоспроможності підприємства та створення основи для обґрунтування оперативного фінансового плану. При поточному фінансовому плануванні і розробляються такі фінансові документи: план доходів і видатків за інвестиційною діяльністю, план доходів і видатків від операційної діяльності, балансовий план [1, с. 174].

Оперативне фінансове планування проводиться на місяць, декаду квартал. Воно характеризується найвищою точністю. Мета оперативного фінансового планування – це конкретизація показників поточного фінансового плану щодо рівня планових завдань для безпосередніх виконавців. В ході оперативного фінансового планування розробляються такі документи: касовий план, платіжний календар, бюджет витрат на оплату праці, бюджет адміністративних витрат, бюджет рекламних заходів [1, с. 174].

Фінансове планування відіграє важливу роль у ринковій економіці. Воно дає можливість уникнути негативних явищ і підвищити фінансову стабільність та фінансовий стан підприємства. Фінансове планування в Україні обмежується негативними факторами впливу. До них відносяться: відсутність досконалої нормативно-правової бази в сфері фінансового планування; висока невизначеність на ринку України, пов'язана з глобальними змінами у всіх секторах суспільного життя; недостатні фінансові можливості суб'єктів господарювання для фінансової роботи у сфері планування [4, с. 221].

Крім цього, фінансове планування має й інші проблеми. Це проблеми пов'язані із організацією фінансового планування. До проблем фінансового планування належать: формування непрозорих планів для керівництва; неоперативне складання фінансових планів; неефективна реалізація планів; наявність відриву короткострокових планів від довгострокових [2, с. 54].

Багато фінансових планів є нереальними, що викликано зменшеними термінами погашення дебіторської заборгованості, недостовірними даними щодо обсягів фінансових ресурсів,

надмірними потребами у фінансуванні, непередбачуваними змінами у зовнішньому середовищі та макроекономічної стабільності.

Фінансові служби до тепер формують велику кількість документів, які є непридатними для фінансового аналізу. Немає чіткої системи підготовки й передачі з відділу до відділу планової інформації. Навіть добре опрацьований план стає непотрібним через недостовірність інформації.

Природним наслідком відсутності прозорих внутрішніх стандартів складання фінансових планів є непрозорість планів для керівництва. Відсутність відповідних внутрішніх стандартів при складанні фінансових планів призводить до непослідовних дій.

Відрив довгострокових від короткострокових фінансових планів може відбутися при порушенні послідовності операцій планування. Довгострокові і короткострокові фінансові плани потребують розподілу обігових коштів підприємства за проектами і напрямками. У деяких підприємствах вище наведена проблема вирішена, але для більшості суб'єктів господарювання вона залишається.

Існує ще проблема реалізації та комплексності фінансових планів. Реалізація планів означає їх виконання з погляду забезпечення матеріальними і фінансовими ресурсами та відсутність дефіцитів. Під комплексністю планів розуміємо, що, крім доходів і витрат, потрібні реальні плани за збитками та прибутками плановим балансом, рухом заборгованості, рухом грошових коштів. Всі ці плани мають складатись у формі, яка є зручною для керівників.

Існують проблеми фінансового планування як на макрорівні так і на мікрорівні. Для того, щоб фінансове планування нормально функціонувало, потрібно вирішувати проблеми на рівні держави і на рівні суб'єктів господарської діяльності. Що стосується макрорівня, то необхідно на законодавчому рівні розробити і впровадити ефективну нормативно-правову базу у сфері внутрішньовиробничого фінансового планування. Потрібно стабілізувати ситуацію на українському ринку для забезпечення нормального рівня визначеності суб'єктів господарської діяльності у їх фінансовій діяльності. Оскільки підприємства не володіють необхідними фінансовими ресурсами для здійснення серйозних розробок у сфері планування, то країні варто застосувати певні важелі для вирішення даної проблеми. Цими

важелями можуть виступати податкові пільги, дотації, субсидії тощо.

Проблеми фінансового планування на мікрорівні деталізовані. Вирішенням даних проблем повинно займатися саме підприємство. Для ефективності фінансового планування, необхідно на підприємстві складала реальні фінансові плани. За нереальності фінансових планів, сенс фінансового планування повністю втрачається. Реальні фінансові плани повинні складатися із реальних показників збуту, обсягу фінансових ресурсів, термінів погашення дебіторської і кредиторської заборгованості, передбачуваними потребами у фінансуванні.

Для забезпечення оперативності фінансового планування потрібно вчасно складати фінансовий план та його структурні елементи. Його потрібно складати й так, щоб він був придатний для фінансового аналізу.

Для забезпечення прозорості фінансового планування для керівництва, потрібно розробити чіткі внутрішні стандарти фінансового планування. Для побудови раціональної структури фінансового плану, потрібен взаємозв'язок між короткостроковими фінансовими планами довгостроковими фінансовими планами. Такий взаємозв'язок необхідний, оскільки короткострокові фінансові плани формують довгострокові шляхом їхнього сумування та сумування періодів функціонування компанії. В свою чергу, довгострокові фінансові плани формують фінансову стратегію фірми. Зв'язок короткострокових фінансових планів з довгостроковими дасть змогу ефективно здійснювати довгострокове фінансове планування. Коли ефективно здійснюється довгострокове фінансове планування, то підприємство має набагато більше шансів залучити додаткові фінансові ресурси від кредиторів. Загальний фінансовий план повинен формуватися за рахунок якісних структурних фінансових планів. Таке формування фінансових планів дозволить безперебійно функціонувати фірмі. Для ефективного фінансового планування є важливим реалізація фінансових планів. Для цього вони повинні формуватися так, щоб були реалізованими.

Висновки і перспективи подальших досліджень В даній статті ми розкрили суть фінансового планування на підприємстві, визначили його мету, принципи, методи, завдання. Ми також виявили основні проблеми фінансового планування та запропонували шляхи їхнього вирішення. Отже, фінансове планування на підприємстві – це

визначення обсягів фінансових ресурсів, необхідних для нормальної діяльності підприємства. В основі фінансового планування лежить фінансовий план, який є ключовим елементом бізнес-плану підприємства. Фінансовий план підприємства, залежно від його обсягів, складається з певної кількості структурних фінансових планів. Загалом ці структурні фінансові плани формують загальний фінансовий план підприємства на певний період.

Метою фінансового планування є визначення обсягу фінансових ресурсів, необхідних підприємству, на основі прогнозу надходжень та витрачання грошових коштів. Завданнями фінансового планування виступає: забезпечення фінансовими ресурсами підприємства, дотримання інтересів акціонерів, гарантія виконання зобов'язань, виявлення надлишкових резервів фінансових ресурсів, мобілізація фінансових ресурсів, контроль за фінансовим станом підприємства. В ході даного дослідження ми розкрили такі принципи фінансового планування, як: фінансового співвідношення строків, платоспроможності, рентабельності капіталовкладень, збалансованості ризиків, максимальної рентабельності. В процесі фінансового планування використовують такі методи: експертних оцінок, екстраполяції, методи моделювання, економіко-статистичні, економічного аналізу, балансові, нормативні, програмно-цільові.

В Україні фінансове планування має певні проблеми. Зокрема, недосконалість нормативно-правової бази; нестабільність на українському ринку; обмежені фінансові можливості підприємств; нереальність, неоперативність, непрозорість фінансових планів підприємств, відсутність взаємозв'язку між короткостроковими та довгостроковими фінансовими планами; відсутність комплексності у фінансовому плануванні. Для вирішення даних проблем необхідно вдосконалити нормативно-правову базу, забезпечити стабільність на українському ринку. Підприємствам необхідно формувати прозорі, оперативні, реальні фінансові плани. Також необхідно посилити взаємозв'язок між короткостроковим і довгостроковим фінансовим плануванням і комплексно здійснювати фінансове планування. Ефективне фінансове планування забезпечить добробут підприємств і країни, їх конкурентоспроможність та інвестиційну привабливість у довгостроковій перспективі.

Література

1. Фінанси підприємств у схемах і таблицях: практикум : у 2 ч. / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України” ; [уклад.: Л. Л. Гриценко, О. В. Дейнека, І. М. Крайніков]. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – Ч. 2. – 212 с.
2. Проблеми та перспективи фінансового планування на підприємстві / Т. О. Кірсанова, Н. А. Дьяченко // Вісник Сумського державного університету. Сер. : Економіка. - 2011. - № 4. - С. 48-57.
3. Коновал І.А. Бізнес-планування підприємницької діяльності в АПК. Навчальний посібник. – К. :ЗАТ „НІЧ ЛАВА”, 2010. – 135 с.
4. Крамаренко Г.О., Чорна О.Є. Фінансовий аналіз. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 392 с.
5. Момот Т.В., Безгула В.О., Таратуєв В.О., Кадничанський М.В., Чалий І.Г. Фінансовий менеджмент: Навч. посіб. / За ред. Момот Т.В. – К.: Центр учбової літератури, 2001. – 712с.
6. Непочатенко О.О. Фінанси підприємств [текст]: підручник / О.О. Непочатенко, Н.Ю. Мельничук – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 504с.
7. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник 4-те вид. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 312с.
8. Семенов Г.А., Бугай В.З., Семенов А.Г., Бугай А.В.Фінансове планування і управління на підприємствах. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 432 с.
9. Фінансове планування як передумова фінансової стабільності підприємства / Л. І. Телишевська, Н. П. Андрущенко, С. С. Сергєєв // Mechanism of Economic Regulation. - 2013. - № 2. - С. 71-78.

1. Finansy pidpryyemstv u skhemakh i tablytskyakh: praktykum : u 2 ch. / Derzhavnyy vyshchyy navchal'nyy zaklad “Ukrayins'ka akademiya bankivs'koyi spravy Natsional'noho banku Ukrayiny” ; [uklad.: L. L. Hrytsenko, O. V. Deyneka, I. M. Kraynikov]. – Sumy : DVNZ “UABS NBU”, 2012. – Ch. 2. – 212 s.

2. Problemy ta perspektyvy finansovoho planuvannya na pidpryyemstvi / T. O. Kirsanova, N. A. D'yachenko // Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Ser. : Ekonomika. - 2011. - # 4. - S. 48-57.

3. Konoval I.A. Biznes-planuvannya pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti v APK. Navchal'nyy posibnyk. – K. :ZAT „NICH LAVA”, 2010. – 135 s.
4. Kramarenko H.O., Chorna O.Ye. Finansovyy analiz. Pidruchnyk. – K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2008. – 392 s.
5. Momot T.V., Bez'hula V.O., Taratuyev V.O., Kadnychans'kyu M.V., Chalyy I.H. Finansovyy menedzhment: Navch. posib. / Za red. Momot T.V. – K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2001. – 712s.
6. Nepochatenko O.O. Finansy pidpryyemstv [tekst]: pidruchnyk / O.O. Nepochatenko, N.Yu. Mel'nychuk – K.: «Tsentr uchbovoyi literatury», 2013. – 504s.
7. Romanenko O.R. Finansy: Pidruchnyk 4-te vyd. – K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2009. – 312s.
8. Semenov H.A., Buhay V.Z., Semenov A.H., Buhay A.V. Finansove planuvannya i upravlinnya na pidpryyemstvakh. Navchal'nyy posibnyk. – K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2007. – 432 s.
9. Finansove planuvannya yak peredumova finansovoyi stabil'nosti pidpryyemstva / L. I. Telyshevs'ka, N. P. Andrushchenko, S. S. Serheyev // Mechanism of Economic Regulation. - 2013. - # 2. - S. 71-78.

***Рецензент:** Крупка М.І., д.е.н., професор, зав. кафедри фінансів, грошового обліку і кредиту Львівського національного університету ім. Івана Франка*

20.04.2016

УДК 334.735(477)

Таран-Лала Олена

ОЦІНКА НАДІЙНОСТІ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ В СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

В статті визначено аспекти концептуально-методологічного характеру і прикладних розробок по оцінці надійності споживчої кооперації як соціально-економічної системи в структурі національної економіки. Удосконалено методику отримання відносної оцінки надійності окремих регіонів на рівні споживчої кооперації та відбити

їх місце в розвитку національної економіки. Проведено порівняльну оцінку надійності різних територій України. Розраховано фактичну величину економічної, соціальної і екологічної надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації України. Сформовано перелік соціально-економічних індикаторів, використовуваний при розрахунку інтегрального індексу.

Ключові слова: оцінка надійності, споживча кооперація, соціально-економічна система, індикатори надійності, національна економіка, економічна надійність, соціальна надійність, екологічна надійність.

Таран-Лала Елена

ОЦЕНКА НАДЕЖНОСТИ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ УКРАИНЫ КАК СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В СТРУКТУРЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье определены аспекты концептуально-методологического характера и прикладных разработок по оценке надежности потребительской кооперации как социально-экономической системы в структуре национальной экономики. Усовершенствована методика получения относительной оценки надежности отдельных регионов на уровне потребительской кооперации и отображено их место в развитии национальной экономики. Проведена сравнительная оценка надежности разных территорий Украины. Рассчитана фактическая величина экономической, социальной и экологической надежности развития регионов на уровне государства и потребительской кооперации Украины. Сформирован перечень социально-экономических индикаторов, используемый при расчете интегрального индекса.

Ключевые слова: оценка надежности, потребительская кооперация, социально-экономическая система, индикаторы надежности, национальная экономика, экономическая надежность, социальная надежность, экологическая надежность.

ESTIMATION OF RELIABILITY OF CONSUMER COOPERATION OF UKRAINE AS SOCIO-ECONOMIC SYSTEM IN STRUCTURE OF NATIONAL ECONOMY

In the article the aspects of conceptually-methodological character and applied developments are certain as evaluated by reliability of consumer cooperation as socio-economic system in the structure of national economy. The methods of receipt of relative estimation of reliability of separate regions are improved at the level of consumer cooperation and their place is represented in development of national economy. The comparative estimation of reliability of different territories of Ukraine is conducted. The actual size of economic, social and ecological reliability of development of regions is expected at the level of the state and consumer cooperation of Ukraine. The list of socio-economic indicators, used for the calculation of integral index, is formed.

Keywords: estimation of reliability, consumer co-operation, socio-economic system, indicators of reliability, national economy, economic reliability, social reliability, ecological reliability.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Надійність є об'єктивно присутньою властивістю будь-якої системи, у тому числі споживчій кооперації. Соціально-економічні процеси усередині системи споживчої кооперації і зовнішнього середовища є дуже динамічними. Функціонування системи в умовах, що швидко міняються, і при невизначеності параметрів стану зовнішнього і внутрішнього середовищ відбувається завдяки надійності.

Вказані обставини не лише посилюють необхідність регіональних досліджень, але і надають їм особливу актуальність в контексті питань забезпечення надійності споживчої кооперації як соціально-економічної системи в структурі національної економіки.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Українськими і зарубіжними ученими ведеться активна робота по формуванню методик оцінки надійності соціально-економічних систем. Дослідники акцентують увагу на двох основних концепціях: так званих слабкій надійності (weak reliability - WR) і сильній надійності (strong reliability - SR) регіону. Першу найчастіше зв'язують

з традиційним неокласичним представленням економічної теорії. Її прибічники як ведучий розглядають вимогу зниження рівня громадського добробуту з урахуванням довготривалої перспективи. Вчені, розділяючи позицію сильної надійності, вважають, що в її основі повинне лежати положення про не зниження запасів природних ресурсів.

Треба сказати, що ще в 90 - і роки ХХ ст. англійський економіст Р. Тюрнер розрізняв слабку і сильну надійність економіки. Причому слабку надійність він трактував як постійність в часі повного запасу капітальних активів, а сильну надійність («екологічна економіка») - як збереження повного запасу капітальних активів при збереженні природно-природного капіталу [6, 7, 8].

Для оцінки розвитку споживчої кооперації України вітчизняними і зарубіжними ученими пропонується значне число методик. Проте нині загальноприйнятої методики немає. Більшість методик мають ряд недоліків, які не дозволяють об'єктивно оцінити надійність системи. Але вони цілком можуть стати методологічною базою для обґрунтування системи показників і розробки методики оцінки надійності споживчої кооперації як соціально-економічної системи в структурі національної економіки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Спроби створення методики оцінки надійності розвитку, що враховує вплив не лише економічних, але і соціальних і екологічних чинників, робляться нині як українськими, так і зарубіжними ученими. Про це свідчать роботи С.Г. Бабенка, В.В. Гончаренка, І.А. Маркіної, В.І. Теплова та ін. [1-8]. Цей факт ще раз підтверджує актуальність проблеми створення методики оцінки надійності споживчої кооперації України як соціально-економічної системи в структурі національної економіки.

Постановка завдання. Дискусійність проблеми, об'єктивна необхідність подальшого поглиблення теоретичних досягнень концептуально-методологічного характеру і прикладних розробок по оцінці надійності споживчої кооперації як соціально-економічної системи в структурі національної економіки зумовили мету дослідження в удосконаленні методичного підходу до визначення відносної оцінки надійності окремих регіонів на рівні споживчої кооперації на основі розрахунку інтегрального індексу надійності та

відбити їх місце в розвитку національної економіки..

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-яка система входить до складу іншої (більшої) системи, яка є для цієї системи зовнішнім середовищем. Така характеристика повністю застосована до регіону, який є підсистемою споживчої кооперації вищого ієрархічного рівня.

Отже, регіон, з одного боку, є складною соціально економічною системою, внутрішнє середовище якої складає економічна, соціальна і екологічна підсистеми, а з іншого - підсистемою вищого ієрархічного рівня. Отже, надійність регіональної соціально-економічної системи залежить як від надійності підсистем, що входять до її складу, так і надійності соціально-економічних систем більш високого рівня, зокрема споживчій кооперації України в цілому.

При цьому під надійністю споживчої кооперації України як соціально-економічної системи розумітимемо її здатність стабільно функціонувати і розвиватися в довгостроковій перспективі в умовах внутрішнього і зовнішнього середовища, що швидко міняється, досягаючи мети соціально-економічного розвитку регіону, у якості якої нам представляється забезпечення позитивної динаміки рівня і якості життя пайовиків на основі стійкого і збалансованого відтворення соціального, господарського, ресурсного і економічного потенціалів.

Найважливішим методологічним завданням виступає визначення чинників, що забезпечують рух соціально-економічної системи по траєкторії надійного розвитку, а також обґрунтування критеріїв і системи показників, які дозволяють оцінити міру її надійності.

Також, на нашу думку, основними характеристиками надійного розвитку регіональної системи споживчої кооперації є надійність її економічної конструкції, адаптивність і еластичність регіонального відтворювального процесу, коли наявні природні варіації попиту і коли немає різких коливань соціально-економічних процесів. При цьому надійний розвиток регіону як суб'єкта специфічних соціально-економічних стосунків, пов'язаних з територіальною організацією громадського виробництва і представляючи собою особливий структурний рівень

загальнонаціональної системи виробничих стосунків, повинно означати збалансування соціально-політичної, правової, природно-екологічної і економічної підсистем на державному рівні.

Досить обґрунтованою представляється пропозиція для оцінки надійності використовувати базові орієнтири системи. На нашу думку, для того, щоб зберігати життєздатність і надійне існування, система має бути сумісна зі своїм оточенням і його характерними властивостями. При цьому розглядаються властивості оточення з точки зору накладення на систему певних вимог і обмежень, що направляють її функції, шляхи розвитку і поведінку. Базовими орієнтирами системи виступають: існування, ефективність, свобода дій, безпека, адаптування і співіснування (табл. 1).

Таблиця 1

Базові орієнтири споживчої кооперації як соціально-економічної системи в структурі національної економіки
(розроблено автором)

Базові орієнтири	Сутність
Існування	Система має бути сумісною з нормальним станом оточення і здатною існувати в цьому оточенні. Необхідно забезпечити наявність інформаційних, енергетичних і матеріальних ресурсів, необхідних для підтримки збалансованого стану системи
Ефективність	У боротьбі за збереження обмежених ресурсів і надання дії на своє оточення система повинна залишатися ефективною
Свобода дій	Система повинна мати здатність різноманітними способами справлятися з вимогами, що накладаються на неї різноманітним оточенням
Безпека	Система має бути здатною захистити себе від несприятливих дій мінливості оточення, тобто від умов, що міняються, нестійких і непередбачених, виходять за межі нормального оточення
Адаптування	Система має бути здатною до навчання, адаптації і самоорганізації з метою вироблення адекватніших способів реагування на вимоги, оточення, що накладаються умовами, що міняються
Співіснування	Система має бути здатною до модифікації своєї поведінки з метою обліку поведінки і інтересів (орієнтирів) інших систем (суб'єктів), присутніх в її оточенні

Вирішення проблеми надійності бачиться, передусім, в ефективнішому використанні природно-ресурсного потенціалу

регіону, впровадженні передових технологій у виробництво, підвищенні якості управління, що можливо забезпечити шляхом переходу національної економіки на інноваційний шлях розвитку.

Особливістю такого аналізу є реальне застосування принципів надійного розвитку, суть яких полягає в тому, що:

- система повинна знаходитися в околиці траєкторії надійного розвитку, де її основні показники збалансовані;
- існує ефективний механізм, який здатний парировати усі можливі обурення і утримувати систему у вказаній околиці (динамічної рівноваги);
- ресурси системи розподіляються між її елементами досить ефективно, щоб не викликати усередині неї антагоністичних протиріч;
- у систему поступає достовірна інформація про її стан і стан зовнішнього середовища, управляюча підсистема, що здатна цю інформацію переробити і приймати розумні рішення;
- розумне рішення приймається з урахуванням поточного і можливих майбутніх станів системи, минуле сприймається як досвід;
- у ієрархічній системі обробка інформації і ухвалення рішень раціонально розподілені між усіма її елементами;
- система знаходиться в досить гармонійних стосунках із зовнішнім середовищем;
- механізми спадкоємності і мінливості системи забезпечують плавну адаптацію до зовнішніх умов.

Під інтегрованою розуміється оцінка соціально-економічного розвитку системи по регіонах на рівні держави та споживчої кооперації, проведена з позицій узгодженого поєднання основних аспектів: соціального, економічного, екологічного. Вона включає аналіз і діагностику економічних, соціальних і екологічних індикаторів і їх взаємозв'язків; аналіз і оцінку можливості виникнення значущих дій на довкілля.

Про необхідність створення інтегрального показника надійності соціально-економічного розвитку на рівні держави та споживчої кооперації свідчить також динаміка відмінностей між регіонами України, що не лише не скорочуються, а, навпроти, збільшується. Це особливо помітно відносно економічних показників. Так, розрив в економічному розвитку регіонів України по такому показнику, як ВРП на душу населення, продовжує збільшуватися (рис.

1). А відповідно на рівні споживчої кооперації рівень ВРП на одного пайовика має тенденцію до зменшення (рис. 2).

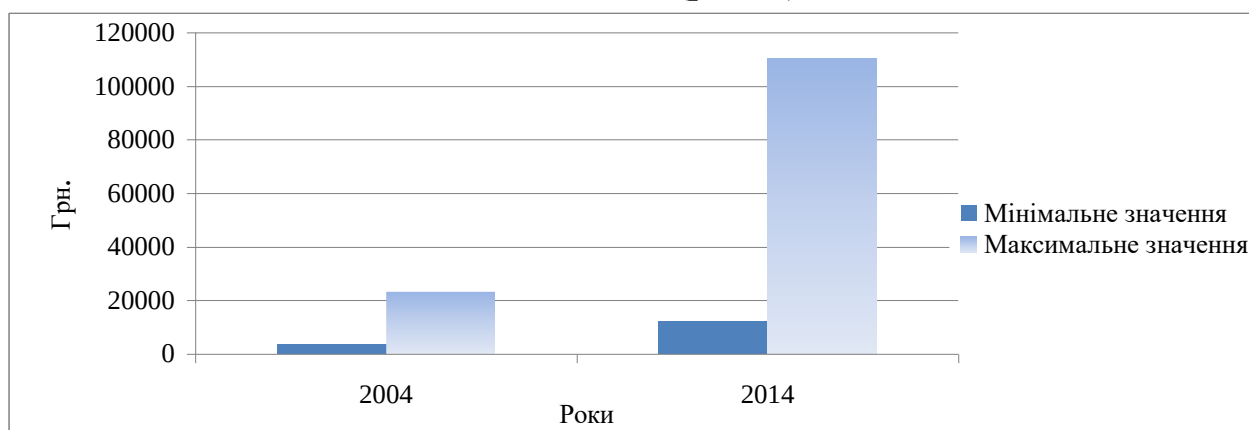
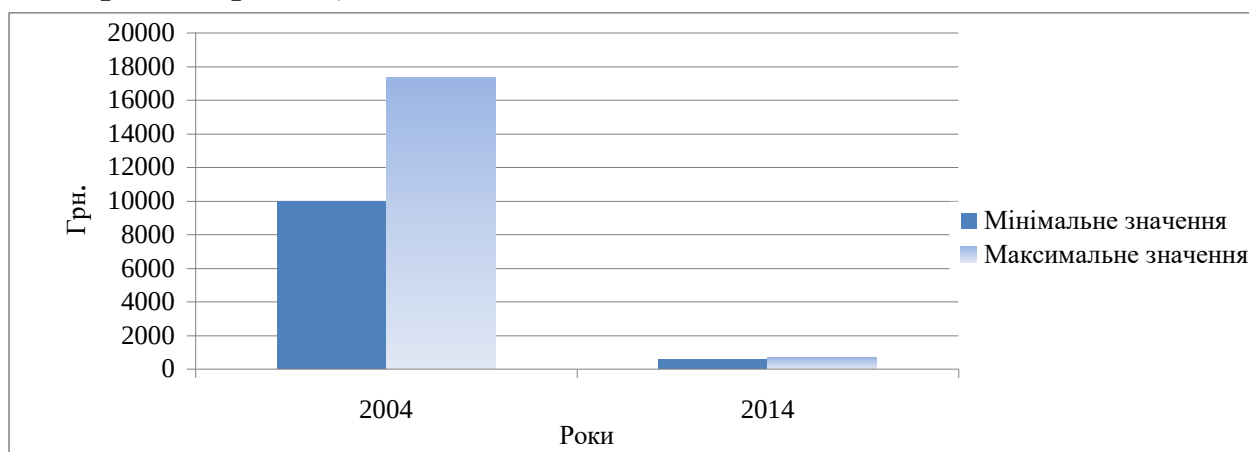

Рис. 1. Динаміка мінімального і максимального значень валового регіонального продукту (грн. на душу населення) у 2004 і 2014 рр. (на рівні держави), джані Держкомстату за 2004 та 2014 рр.

Джерело: Основні показники господарсько-фінансової діяльності підприємство і організацій системи Укоопспілки за 2004 та 2014 рр.

Рис. 2. Динаміка мінімального і максимального значень валового регіонального продукту грн. на одного пайовика у 2004 і 2014 рр. (на рівні споживчої кооперації)

На наш погляд, методика оцінки надійності споживчої кооперації України як соціально-економічної системи в структурі національної економіки повинна включати наступні етапи.

Перший етап – обґрунтування складу показників. Індикатори надійності розвитку не є незмінними, раз і назавжди встановленими. Вони визначаються виходячи з внутрішніх чинників, що характеризують економічний, соціальний і екологічний розвиток окремих регіонів України (табл. 2).

Таблиця 2

Перелік індикаторів для розрахунку інтегрального показника надійності розвитку регіонів на державному рівні (розроблено автором)

Економічні	Соціальні	Екологічні
А	Б	В
Валовий регіональний продукт, грн. на душу населення	Співвідношення доходів населення, грн. на душу населення і величини	Частка у загальному обсязі скидання забруднених зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти, млн. м. куб.
Індекс обсягу продукції промисловості, %	прожиткового мінімуму, разів	Рівень утворення відходів І-ІІІ класів небезпеки, тис. т.
Обсяг інвестицій в основний капітал, грн. на душу населення	Роздрібний товарообіг, гривень на душу населення	Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, що відходять від стаціонарних джерел, тис. т. на тис. осіб. нас.
Індекс споживчих цін, %	Рівень безробіття (за методикою МОП), %	Площа зелених масивів і насаджень, га з розрахунку на одного міського жителя
Прямі інвестиції, млн. дол. США		Лісовідновлення, га на тис. осіб. нас.
Загальний обсяг інноваційних витрат (тис. грн.)	Рівень економічної активності населення, %	
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.	Доля зайнятих в загальній чисельності зайнятих, %	
Загальна кількість інноваційно активних промислових	Коефіцієнт депопуляції населення, на 1 тис. населення	

Для розрахунку інтегрального показника оцінки надійності розвитку системи за регіонами на рівні споживчої кооперації можуть використовуватися показники, які відображають основні результати від господарсько-фінансової діяльності (табл. 3).

Таблиця 3

Перелік індикаторів для розрахунку інтегрального показника надійності розвитку регіонів на рівні споживчої кооперації України (розроблено автором)

Економічні	Соціальні
Сукупний обсяг обігу діяльності, млн. грн.	Кількість організацій
Обіг роздрібною торгівлі, млн. грн.	Пайовий капітал, тис. грн.
Обіг ресторанного господарства, млн. грн.	Середня чисельність робітників, осіб
Обіг оптової торгівлі, млн. грн.	Середньомісячні заробітна плата одного працівника (по всіх галузях), грн.
Обсяг заготівель сільськогосподарської продукції і сировини, млн. грн.	Чисельність пайовиків, осіб
Обсяг продукції (робіт, послуг) промислових підприємств, млн. грн.	
Обсяг платних послуг населенню,	

Другий етап – оцінка рівня розвитку системи за регіонами по кожному показнику. Для обліку вагомості показників і ступеню відмінностей в їх рівні по регіонах, а також для розрахунку єдиного комплексного індикатора рівня розвитку доцільно застосувати метод багатовимірної порівняльної аналізу, заснований на методі евклідових відстаней. Він дозволяє враховувати не лише абсолютні величини показників кожного регіону, але і ступінь їх близькості (далекості) до показника-еталону. У зв'язку з цим координати порівнюваних регіонів виражаються в долях відповідних координат еталону, узятото за одиницю:

k - оцінка рівня розвитку регіону і по кожному показнику:

$$k_i = \frac{x_i}{\max(x_i)} - \text{прямий показник};$$

$$k_i = \frac{\min(x_i)}{x_i} - \text{зворотній показник};$$

x_i - значення показника в регіоні i ;

$\max(x_i)$, $\min(x_i)$ - показник-еталон, як який може бути вибраний оптимальним (чи пороговим) значенням показників регіонального розвитку.

Третій етап є розрахунком комплексного показника надійності по блоках. Кожен показник зводиться в квадрат (щоб уникнути негативних значень), потім знаходиться середня арифметична оцінка і витягається корінь квадратний (1):

$$I_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n k_i^2}{n}}, \quad (1)$$

де I_j - комплексний показник надійності по кожному блоку показників.

Четвертий етап – формування інтегрального показника.

При цьому важливим моментом є вибір форми побудови узагальнювального показника (інтегрованого індексу) надійності споживчої кооперації як соціально-економічної системи в структурі національної економіки.

Найчастіше індикатори надійного розвитку виражаються у формі середньоарифметичного приватних індикаторів (наприклад, індекс розвитку людського потенціалу).

Проте, на наш погляд, для віддзеркалення значущості кожного з врахованих компонентів соціально-економічної і екологічної системи, їх пропорційності більшою мірою відповідає середньгеометрична величина.

Виходячи з цього, інтегральний індекс надійності розвитку регіонів на державному рівні можна розрахувати по наступній формулі:

$$I_{\text{над.}} = \sqrt[3]{I_{\text{екон.}} \cdot I_{\text{соц.}} \cdot I_{\text{екол.}}}, \quad (2)$$

де $I_{\text{екон.}}$ - економічна надійність;

$I_{\text{соц.}}$ – соціальна надійність;

$I_{\text{екол.}}$ – екологічна надійність.

Аналогічно розраховується індекс надійності розвитку регіонів на рівні споживчої кооперації, але з урахуванням лише економічних і соціальних індикаторів груп показників.

Така побудова показника дозволяє відобразити значимість кожного із врахованих компонентів соціально-економічної та екологічної системи. Зміна будь-якого з приватних індикаторів призводить до зміни значення узагальнюючого показника і фіксує зміну стану надійності регіону.

П'ятий етап - інтерпретація інтегральної оцінки надійності споживчої кооперації України як соціально-економічної системи в структурі національної економіки.

Для цих цілей слід встановити граничні значення індексу надійності. Інтегральний індекс надійності може знаходитися в межах від 0 до 1. Отже, можна виділити шість рівнів надійності системи, які об'єднані в чотири зони надійності (табл. 4).

Таблиця 4

Інтерпретація граничних значень інтегрального індексу надійності системи [7, 8]

Зона надійності	Межі інтервалу індексу	Міра надійності системи
1	$0,9 < I_{\text{над.}}$ 1,0	Високий рівень надійності
2	$0,75 < I_{\text{над.}}$ 0,9	Надійний розвиток
	$0,5 < I_{\text{над.}}$ 0,75	Розвиток, близький до надійного
3	$0,25 < I_{\text{над.}}$ 0,5	Розвиток з ознаками ненадійності
	$0,1 < I_{\text{над.}}$ 0,25	Ненадійний, передкризовий розвиток
4	$0 < I_{\text{над.}}$ 0,1	Абсолютно ненадійний розвиток, криза

Зона 1 характеризує дуже високий ступінь надійності системи. Знаходження системи в цій зоні не вимагає

яких-небудь коригуючих дій з боку суб'єкта управління.

Зона 2 відповідає надійному розвитку або близькому до нього. Проте в цій зоні можуть накопичуватися чинники, що знижують надійність системи. Дії суб'єкта управління мають бути спрямовані на зниження впливу цих чинників.

Зона 3 значень інтегрального індексу відбиває наявність негативних тенденцій процесів, які порушують рівновагу системи, і свідчить про погрози безпеки системи. Від суб'єкта управління вимагається прийняття комплексу заходів, спрямованих передусім на усунення погроз, забезпечення надійного розвитку системи в довгостроковій перспективі.

Зона 4 значень інтегрального індексу є зоною кризи, де починаються якісно нові процеси, що ведуть до повного краху системи. Дії суб'єкта управління мають бути спрямовані на вживання термінових антикризових заходів.

Аналіз індикаторів соціально-економічного розвитку, показників, обраних для розрахунку інтегрального показника оцінки надійності розвитку національної економіки, дозволяє констатувати, що за період з 2004 по 2014 рр. їх значення змінювалися (табл. 5).

Таблиця 5

Динаміка відмінностей в соціально-економічному розвитку суб'єктів національної економіки України за 2004 і 2014 рр.
(сформовано автором за даними Держкомстату за період з 2004 по 2014 рр.)

Показник	2004 р.				2014 р.			
	Мін.	Макс.	Серед не по країні	Перев и- щення макс. над мін.	Мін.	Макс.	Серед не по країні	Перев и- щення макс. над мін.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Економічні								
Валовий регіональний продукт, грн. на душу населення	3516,0	23130,0	6383,4	19614,0	12158,9	110496,0	27794,1	98337,1
Індекс обсягу продукції промисловості, %	97,0	185,0	116,6	88,0	58,0	117,0	96,0	59,0
Обсяг інвестицій в основний капітал, грн. на душу населення	564,3	5307,0	1431,0	4742,7	58,7	2101,4	403,1	2042,7

Продовж. табл. 5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Індекс споживчих цін, %	107,8	115,5	112,2	7,7	122,0	127,2	125,0	5,2
Прямі інвестиції, млн. дол. США	24,4	2684,1	309,4	2659,7	68,9	28693	2282,3	28624,1
Загальний обсяг інноваційних витрат (тис. грн.)	167,9	167,9	167,9	-	11404,5	130682,4	307835,7	1295419,5
Обсяг реалізованої інноваційної продукції, млн. грн.	860,9	860,9	860,9	-	17,7	155654,3	294429,2	155652,5,3
Загальна кількість інноваційно активних промислових підприємств	14,6	14,6	14,6	-	16,0	191,0	64,4	175
Кількість малих підприємств, на 10 тис. наявного населення	38,0	180,0	56,1	142,0	13,0	290,0	69,0	277,0
Соціальні								
Співвідношення доходів населення, грн. на душу населення і величини прожиткового мінімуму, разів	8,1	18,0	10,17	9,9	15,1	55,8	21,8	40,7
Роздрібний товарообіг, гривень на душу населення	793,0	4216,0	1324,6	3423,0	990,0	4361,0	2002,0	3371,0
Рівень безробіття (за методикою МОП), %	4,8	12,5	9,2	7,7	6,7	11,5	9,5	4,8
Рівень економічної активності населення, %	54,3	67,4	61,9	13,1	58,6	67,1	62,2	8,5
Доля зайнятих в загальній чисельності зайнятих, %	47,9	64,2	56,2	16,3	57,0	70,1	63,7	13,1
Коефіцієнт депопуляції населення, на 1 тис. населення	-13,2	0,0	-6,7	13,2	-10,2	2,8	-3,7	13,0
Житловий фонд, тис. м. кв. на душу населення	19,1	27,3	22,1	8,2	8,0	34,3	23,7	26,3
Число зареєстрованих злочинів на тис. осіб. нас.	0,01	0,02	0,01	0,01	5,28	19,32	11,17	14,04
Екологічні								
Частка у загальному обсязі скидання забруднених зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти, млн. м. куб.	2,0	75,0	30,2	73,0	1,9	68,1	28,0	66,2
Рівень утворення відходів І-ІІІ класів небезпеки, тис. т.	0,1	1025,6	89,6	1025,5	96,0	259353,9	13741,1	-87,0

Продовж. табл. 5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, що відходять від стаціонарних джерел, тис. т. на тис. осіб. нас.	0,01	0,34	0,06	0,33	0,00	0,26	0,05	0,26
Площа зелених масивів і насаджень, га з розрахунку на одного міського жителя	0,00	8,66	2,5	8,66	0,1	0,89	0,30	0,79
Лісовідновлення, га на тис. осіб. нас.	0,00	4,96	1,39	4,96	0,07	6,53	1,77	6,46

Отже, показники, обрані для розрахунку інтегрального показника оцінки надійності розвитку споживчої кооперації за даними основних показників господарсько-фінансової діяльності підприємство і організацій системи Укоопспілки за період з 2004 по 2014 рр. показали, що зміни сталися і в ступеню надійності споживчої кооперації України (табл. 6).

Таблиця 6

Динаміка відмінностей в соціально-економічному розвитку суб'єктів споживчої кооперації України за 2004 і 2014 рр. (сформовано автором на основі показників господарсько-фінансової діяльності підприємство і організацій системи Укоопспілки за період з 2004 по 2014 рр.)

Показник	2004 р.				2014 р.			
	Мін.	Макс.	Середнє по країні	Перевищення макс. над мін.	Мін.	Макс.	Середнє по країні	Перевищення макс. над мін.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Економічні								
Сукупний обсяг обігу діяльності, млн. грн.	28,2	125,8	71,31	97,6	50	576,9	152,12	526,9
Обіг роздрібною торгівлю, млн. грн.	109,0	707,0	335,9	598,0	28,2	125,8	74,0	97,6
Обіг ресторанного господарства, млн. грн.	4,5	76,1	19,3	71,6	4,5	76,1	19,3	71,6
Обіг оптової торгівлі, млн. грн.	0,4	43,9	9,6	43,5	0,4	43,9	9,6	43,5
Обсяг заготівель сільськогосподарської продукції і сировини, млн. грн.	6,0	59,1	21,7	53,1	6	59,1	21,67	53,1

Продовж. табл. 6

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Обсяг продукції (робіт, послуг) промислових підприємств, млн. грн.	3,8	43,6	17,22	39,8	3,8	43,6	17,22	39,8
Обсяг платних послуг населенню, млн. грн.	2,5	22,6	10,34	20,1	2,5	22,6	10,34	20,1
Прибуток, млн. грн.	0,123	4,015	0,67	3,892	0,023	4,015	0,67	3,992
Статутний капітал, млн. грн.	3,7	42,9	16,6	39,2	47,0	146,8	80,0	99,8
Витрати на виробництво і продаж продукції (товарів, робіт, послуг), тис. грн.	47,0	146,8	80,0	99,8	3,7	42,9	16,61	39,2
Кількість підприємств	50,0	276,9	152,1	226,9	109,0	707,0	355,9	598,0
Соціальні								
Кількість організацій	20,0	477,0	110,6	457,0	20,0	477,0	110,6	457,0
Пайовий капітал, тис. грн.	8700,0	84700,0	38882,6	76000,0	1644,0	11480,0	3846,7	9836,0
Середня чисельність робітників, осіб	2366,0	6932,0	4442,4	4566,0	2366,0	6932,0	4442,4	4566,0
Середньомісячні заробітні плати одного працівника (по всіх галузях), грн.	1644,0	11480,0	3846,7	9836,0	283,0	724,0	339,5	441,0
Чисельність пайовиків, осіб	283,0	724,0	339,5	441,0	8700,0	84700,0	74525,0	76000,0

Апробуємо методику оцінки надійності розвитку споживчої кооперації як соціально-економічної системи в структурі національної економіки України. Внаслідок відсутності оптимальних (граничних) значень показників, використовуваних для розрахунку індексів надійності, виберемо найкращі їх значення по країні.

Аналіз динаміки індексу економічної надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації за період з 2004 по 2014 р. показує, що в більшості регіонів їх надійність економіки збільшилась (табл. 7).

Лише шість регіонів – Дніпропетровська, Житомирська, Рівненська, Тернопільська та Чернігівська області забезпечили найбільше зростання економічної надійності. Найбільше збільшення індексу економічної надійності сприяли чинники, пов'язані з обсягом реалізованої інноваційної продукції.

Таблиця 7

Індекс економічної надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації України за 2004 і 2014 рр. (сформовано автором за даними Держкомстату та на основі показників господарсько-фінансової діяльності підприємство і організацій системи Укоопспілки за період з 2004 по 2014 рр.)

Регіон	2004 рік		2014 рік		Зростання ↑, зниження ↓	
	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація
1	2	3	4	5	6	7
АР Крим	0,440	1,900	x	x	x	↓1,900
Вінницька область	0,464	4,072	0,535	2,025	↑0,071	↓2,047
Волинська область	0,540	4,054	0,578	3,235	↑0,038	↓0,819
Дніпропетровська область	0,412	3,696	4,567	1,227	↑4,155	↓2,469
Донецька область	0,414	x	1,022	1,041	↑0,608	↑1,041
Житомирська область	0,482	3,405	1,501	2,518	↑1,019	↓0,887
Закарпатська область	0,524	4,029	0,53	3,213	↑0,006	↓0,816
Запорізька область	0,445	x	0,735	1,931	↑0,290	↑1,931
Івано-Франківська область	0,476	5,337	0,652	4,272	↑0,176	↓1,065
Київська область	0,464	2,580	0,72	2,244	↑0,256	↓0,336
Кіровоградська область	0,511	6,434	0,937	4,813	↑0,426	↓1,621
Луганська область	0,434	3,550	0,693	x	↑0,259	↓3,550
Львівська область	0,433	4,781	1,079	2,756	↑0,646	↓2,025
Миколаївська область	0,500	3,437	0,545	2,120	↑0,045	↓1,317
Одеська область	0,445	5,554	0,839	2,887	↑0,394	↓2,667
Полтавська область	0,460	3,549	1,434	4,362	↑0,974	↑0,813
Рівненська область	0,519	1,732	1,688	1,361	↑1,169	↓0,371
Сумська область	0,470	4,873	0,696	1,642	↑0,226	↓3,231
Тернопільська	0,502	2,982	1,665	1,490	↑1,163	↓1,492
Харківська область	0,427	3,250	1,072	x	↑0,645	↓3,250

Продовж табл. 7

1	2	3	4	5	6	7
Херсонська область	0,499	2,611	0,764	2,507	↑0,265	↓0,104
Хмельницька область	0,485	4,139	0,585	4,235	↑0,100	↑0,096
Черкаська область	0,495	1,594	1,049	1,555	↑0,554	↓0,039
Чернівецька область	0,518	2,650	0,61	2,867	↑0,092	↑0,217
Чернігівська область	0,470	3,678	2,172	2,803	↑1,702	↓0,875

Стосовно темпів зростання або зниження економічної надійності споживчої кооперації за регіонами, то лише Полтавська, Хмельницька та Чернівецька області забезпечили найбільше зростання. Найбільше збільшення індексу економічної надійності забезпечили чинники, пов'язані з кількістю підприємств споживчої кооперації та їх ефективністю діяльності. Донецька та Запорізька області забезпечили сові підвищення індексу економічної надійності завдяки поверненню їх до складу споживчої кооперації.

Що стосується індексу соціальної надійності, то краще його значення відмічене в Закарпатській, Луганській та Львівській областях, який зміцнив свої позиції, забезпечивши зростання показника за рахунок роздрібного товарообігу на душу населення (табл. 8).

Таблиця 8

Індекс соціальної надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації України за 2004 і 2014 рр. (сформовано автором за даними Держкомстату та на основі показників господарсько-фінансової діяльності підприємство і організацій системи Укоопспілки за період з 2004 по 2014 рр.)

Регіон	2004 рік		2014 рік		Зростання ↑, зниження ↓	
	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація
АР Крим	0,397	0,632	x	0	x	↓0,632
Вінницька область	0,41	0,729	0,85	0,738	↑0,440	↑0,009
Волинська область	0,405	0,614	0,853	0,861	↑0,448	↑0,247
Дніпропетровська	0,384	0,571	0,844	0,612	↑0,460	↑0,041
Донецька область	0,398	0	0,856	0	↑0,458	↑0,000

Продовж. табл. 8

1	2	3	4	5	6	7
Житомирська область	0,409	0,605	0,851	0,714	↑0,442	↑0,109
Закарпатська область	0,388	0,604	0,855	0,601	↑0,467	↓0,003
Запорізька область	0,389	0	0,843	1,064	↑0,454	↑1,064
Івано-Франківська область	0,418	0,558	0,846	0,571	↑0,428	↑0,013
Київська область	0,399	0,604	0,843	1,071	↑0,444	↑0,467
Кіровоградська область	0,405	0,602	0,851	0,704	↑0,446	↑0,102
Луганська область	0,413	0,755	0,875	0	↑0,462	↓0,755
Львівська область	0,389	0,606	0,851	0,625	↑0,462	↑0,019
Миколаївська область	0,405	0,766	0,847	0,677	↑0,442	↓0,089
Одеська область	0,388	0,731	0,84	0,72	↑0,452	↓0,011
Полтавська область	0,397	0,594	0,852	0,76	↑0,455	↑0,166
Рівненська область	0,403	0,629	0,854	0,658	↑0,451	↑0,029
Сумська область	0,404	0,596	0,853	1,254	↑0,449	↑0,658
Тернопільська область	0,411	0,549	0,853	0,76	↑0,442	↑0,211
Харківська область	0,386	0,634	0,841	0	↑0,455	↓0,634
Херсонська область	0,397	0,65	0,847	0,671	↑0,450	↑0,021
Хмельницька область	0,412	0,559	0,851	1,166	↑0,439	↑0,607
Черкаська область	0,407	0,79	0,849	0,696	↑0,442	↓0,094
Чернівецька область	0,398	0,586	0,852	1,007	↑0,454	↑0,421
Чернігівська область	0,405	0,611	0,852	0,595	↑0,447	↓0,016

Івано-Франківська область в рейтингу регіонів перемістилася з 1 на 19 місце. Негативний вплив на індекс соціальної надійності у Івано-Франківській області зробили такі чинники, як: рівень

безробіття та депопуляція населення, яка значно нижча в порівнянні з Закарпатською областю.

У споживчій кооперації темпи найбільшого зростання індексу соціальної надійності спостерігались у Запорізькій, Сумській та Хмельницькій областях. Причиною збільшення індексу соціальної надійності у Запорізькій області є повернення її до складу споживчої кооперації. Найбільше збільшення індексу по інших областях забезпечили такі чинники, як загальна чисельність пайовиків та середня чисельність робітників.

Екологічна ситуація найбільш надійна в Закарпатській області, яка з 18 місця піднялась на 1 місце. (табл. 9).

Таблиця 9

Індекс екологічної надійності розвитку регіонів на рівні держави за 2004 і 2014 рр. (розраховано автором за (сформовано автором за даними Держкомстату за період з 2004 по 2014 рр.)

<u>Регіон</u>	<u>2004 р.</u>	<u>2014 р.</u>	<u>Зростання ↑, зниження ↓</u>
<u>АР Крим</u>	<u>0,535</u>	<u>x</u>	<u>x</u>
<u>Вінницька область</u>	<u>0,532</u>	<u>0,501</u>	<u>↓0,031</u>
<u>Волинська область</u>	<u>1,467</u>	<u>0,512</u>	<u>↓0,955</u>
<u>Дніпропетровська область</u>	<u>0,514</u>	<u>0,5</u>	<u>↓0,014</u>
<u>Донецька область</u>	<u>0,467</u>	<u>0,503</u>	<u>↑0,036</u>
<u>Житомирська область</u>	<u>0,492</u>	<u>0,509</u>	<u>↑0,017</u>
<u>Закарпатська область</u>	<u>0,512</u>	<u>0,605</u>	<u>↑0,093</u>
<u>Запорізька область</u>	<u>0,5</u>	<u>0,501</u>	<u>↑0,001</u>
<u>Івано-Франківська область</u>	<u>0,696</u>	<u>0,505</u>	<u>↓0,191</u>
<u>Київська область</u>	<u>0,61</u>	<u>0,502</u>	<u>↓0,108</u>
<u>Кіровоградська область</u>	<u>0,53</u>	<u>0,501</u>	<u>↓0,029</u>
<u>Луганська область</u>	<u>0,73</u>	<u>0,505</u>	<u>↓0,225</u>
<u>Львівська область</u>	<u>0,492</u>	<u>0,504</u>	<u>↑0,012</u>
<u>Миколаївська область</u>	<u>0,548</u>	<u>0,507</u>	<u>↓0,041</u>
<u>Одеська область</u>	<u>0,55</u>	<u>0,531</u>	<u>↓0,019</u>
<u>Полтавська область</u>	<u>0,638</u>	<u>0,5</u>	<u>↓0,138</u>
<u>Рівненська область</u>	<u>0,63</u>	<u>0,506</u>	<u>↓0,124</u>
<u>Сумська область</u>	<u>0,501</u>	<u>0,538</u>	<u>↑0,037</u>

Продовж. табл. 9

1	2	3	4
Тернопільська область	0,78	0,531	↓0,249
Харківська область	0,745	0,512	↓0,233
Херсонська область	1,132	0,556	↓0,576
Хмельницька область	0,491	0,521	↑0,030
Черкаська область	1,011	0,503	↓0,508
Чернівецька область	0,508	0,522	↑0,014
Чернігівська область	0,62	0,512	↓0,108
Київ	0,55	0,515	↓0,035
Севастополь	0,45	x	x

Отже, з таблиці 9 видно, що екологічна ситуація в регіонах України залишається дуже складною.

Незважаючи на загальне зниження індексу екологічної надійності, незначне поліпшення цього показника спостерігається у Донецькій, Житомирській, Закарпатській, Запорізькій, Львівській, Сумській, Хмельницькій та Чернівецькій областях. Низькі значення індексу екологічної надійності обумовлені, передусім, високою питомою вагою досліджених проб води, не відповідним гігієнічним нормативам як по санітарно-хімічних, так і мікробіологічним показникам, значними викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря, а також дуже скромними площами зелених масивів і насаджень в містах з розрахунку на одного міського жителя (у Донецькій області в 2014 р. – 0,05 кв. м., в порівнянні з Житомирською, Рівненською та Волинською областями, де цей показник має найбільше значення - 0,89 кв. м., 0,69 кв. м. та 0,67 кв. м. відповідно).

Динаміка інтегрального індексу надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації (табл. 10) дозволяє зробити наступні висновки.

По-перше, надійність більшості регіонів України за досліджуваний період знизилася лише у АР Крим та Волинській області. Пояснення таких змін полягає у тимчасовій анексії АР Крим та зниженні економічної ефективності у Волинській області.

По-друге, в 2014 р. в зону надійного розвитку потрапили такі області як Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Черкаська та Чернігівська . У 2004 р. в цю зону не входила жодна область (індекс вищий за 0,75).

Таблиця 10

Інтегральний індекс надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації України за 2004 і 2014 рр.

Регіон	2004 рік		2014 рік		Зростання ↑, зниження ↓	
	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація	Національна економіка	Споживча кооперація
1	2	3	4	5	6	+
АР Крим	0,454	1,096	x	0	↓0,454	↓1,096
Вінницька область	0,466	1,723	0,611	1,222	↑0,145	↓0,501
Волинська область	0,685	1,578	0,632	1,669	↓0,053	↑0,091
Дніпропетровська область	0,433	1,453	1,244	0,867	↑0,811	↓0,586
Донецька область	0,425	x	0,761	x	↑0,336	x
Житомирська область	0,459	1,435	0,866	1,341	↑0,407	↓0,094
Закарпатська область	0,47	1,560	0,650	1,39	↑0,180	↓0,170
Запорізька область	0,442	x	0,677	1,747	↑0,235	↑0,747
Івано-Франківська	0,517	1,726	0,653	1,562	↑0,136	↓0,164
Київська область	0,483	1,248	0,673	1,55	↑0,190	↑0,302
Кіровоградська область	0,479	1,968	0,736	1,841	↑0,257	↓0,127
Луганська область	0,508	1,637	0,674	0,884	↑0,166	↓0,753
Львівська область	0,436	1,702	0,774	1,312	↑0,338	↓0,319
Миколаївська область	0,481	1,623	0,616	1,198	↑0,135	↓0,425
Одеська область	0,456	2,015	0,721	1,442	↑0,265	↓0,573
Полтавська область	0,488	1,452	0,849	1,821	↑0,361	↑0,369
Рівненська область	0,509	1,091	0,900	0,946	↑0,391	↓0,098
Сумська область	0,456	1,704	0,684	1,435	↑0,228	↓0,269
Тернопільська	0,544	1,279	0,910	1,064	↑0,366	↓0,215

Продовж. табл. 10

1	2	3	4	5	6	7
Харківська область	0,497	1,435	0,773	0	↑0,276	↓1,435
Херсонська область	0,608	1,303	0,711	0,819	↑0,103	↓0,484
Хмельницька область	0,461	1,521	0,638	2,222	↑0,177	↑0,701
Черкаська область	0,588	1,498	0,765	1,04	↑0,177	↓0,082
Чернівецька область	0,471	1,246	0,647	1,699	↑0,176	↑0,453
Чернігівська область	0,491	1,499	0,982	1,291	↑0,491	↓0,208

По-третє, більшість регіонів країни знаходилися в зоні розвитку, близького до надійного (індекс від 0,5 до 0,75).

По-четверте, жодна з областей у 2004 та 2014 рр. не продемонструвала розвиток з ознаками ненадійності (індекс від 0 до 0,1).

Динаміка інтегрального індексу надійності розвитку регіонів на рівні споживчої кооперації дозволяє зробити наступні висновки:

По-перше, інтегральний індекс надійності споживчої кооперації за досліджуваний період знизився майже по всіх областях за винятком Волинської, Запорізької, Київської, Полтавської, Хмельницької та Чернівецької областей. Покращення інтегрального індексу надійності в цих областях свідчить про їх ефективну діяльність.

По-друге, в 2014 р. в зону надійного розвитку ввійшли Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька область за рахунок її повернення до складу споживчої кооперації. У 2004 р. в цю зону також не входила жодна область (індекс вищий за 0,75).

По-третє, лише Хмельницька область знаходилися в зоні розвитку, близького до надійного (індекс від 0,5 до 0,75).

По-четверте, такі області як Київська, Полтавська та Чернівецька опинились в зону розвитку з ознаками ненадійності (індекс від 0,25 до 0,5).

І по-п'яте, жодна з областей у 2004 і 2014 рр. не продемонструвала розвиток з ознаками ненадійності (індекс від 0 до

0,1).

Зміна інтегрального індексу надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації України за 2004 і 2014 рр. представлена на рис. 3.

Рис. 3. Зміна інтегрального індексу надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації України за 2004 і 2014 рр.

З рисунку 3 можна побачити, що лише такі області, як Донецька, Запорізька, Київська, Полтавська, Хмельницька та Чернігівська показують ступінь розвитку регіонів відносно до національної економіки і можуть забезпечити стабільний розвиток системи, твердо тримати курс на збереження, становлення і утвердження споживчої кооперації як соціально-економічної системи, зростання її ролі в соціально-економічному житті держави.

Таким чином, збільшення рівня надійності регіонів України вимагає коригування національної економіки, що проводиться суб'єктами, вироблення заходів, спрямованих на зниження негативного впливу чинників зовнішнього і внутрішнього середовища, а також сприяє пошуку механізмів підвищення надійності споживчої кооперації України як соціально-економічної системи, надійність споживчої кооперації як соціально-економічної системи можлива лише у тому випадку, якщо буде забезпечена надійність регіональних систем, якими виступають суб'єкти господарювання споживчої кооперації та збалансованість з показниками в розвитку регіонів на державному рівні.

Висновки і перспективи подальших розробок. Підводячи попередні підсумки, можна стверджувати, що розроблена в ході дослідження методика дозволяє отримати відносну оцінку надійності

окремих регіонів на рівні споживчої кооперації та відбити їх місце в розвитку національної економіки. При невеликому обсязі інформації, необхідної для розрахунку, інтегральний показник має певну чутливість і інформативність. З його допомогою можна:

- провести порівняльну оцінку надійності різних територій;
- виміряти фактичну величину економічної, соціальної і екологічної надійності розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації України;
- виявити чинники, що негативно впливають на надійність підсистем споживчої кооперації і держави в цілому;
- більш обґрунтовано оцінити перспективи розвитку регіонів на рівні держави та споживчої кооперації України;
- визначити ефективність використання ресурсів території;
- виявити напрями соціально-економічної і екологічної діяльності, найбільш відповідні цілям розвитку споживчої кооперації України і держави в цілому;
- об'єктивно оцінити ефективність роботи органів державної влади регіону і органів управління споживчої кооперації.

Перелік соціально-економічних індикаторів, використовуваний при розрахунку інтегрального індексу дає можливість з достатньою мірою достовірності визначити міру надійності розвитку споживчої кооперації України як соціально-економічної системи в структурі національної економіки. Важливим є той факт, що інформаційну базу дослідження складають офіційні дані органів державної статистики і Укоопспілки, що забезпечує їх доступність і порівнянність.

Проведенні дослідження та запропонована методика оцінки

надійності споживчої кооперації як соціально-економічної системи в структурі національної економіки на основі розрахунку інтегрального індексу надійності дає підґрунтя до створення комплексу сценаріїв ефективного функціонування споживчої кооперації України в структурі національної економіки з урахуванням теоретико-методологічних особливостей, які будуть розглянуті у подальших дослідженнях з даної проблематики.

Література

1. Бабенко С. Г. Стратегія розвитку кооперативного сектора економіки України / С.Г. Бабенко // Економіка і прогнозування. – 2003. – №4. – С. 38-49.
2. Бабенко С. Г. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці: монографія / С.Г. Бабенко – К. : Наукова думка, 2003. – 332 с.
3. Гончаренко В. В. Теоретико-методологічні підходи до відродження національного кооперативного руху / В. В. Гончаренко // Вісник Полтавського державного сільськогосподарського інституту. – 2001. – № 5-6 (18-19). – С. 10-15.
4. Губин В. В., Степанов А. А., Степанов И. А. Проблемы социально-экономического развития системы потребительской кооперации в условиях рынка / В. В. Губин, А. А. Степанов, И. А. Степанов. – М. : ООО «Издательский дом Центросоюза», 2012. – 196 с.
5. Маркіна І.А. Управління споживчою кооперацією як соціально-економічною системою: монографія / І.А. Маркіна – Полтава : ПУСКУ, 2008. – 255 с.
6. Окландер М. А. Стратегії розвитку підприємств споживчої кооперації України: монографія / М. А. Окландер, О. П. Чукурна, В. В. Гончаренко – Одеса : Екологія, 2007. – 324 с.
7. Теплов В.И. Социально-экономическая деятельность потребительской кооперации: монографія / В. И. Теплов. – Белгород: Изд-во Белгородского университета потребительской

кооперации, 1999. – 206 с.

8. Теплов В.И. Управление социально-экономическим развитием системы потребительской кооперации / В.И. Теплов. – Белгород: Издательство Белгородского университета потребительской кооперации, 1999. – 295 с.

1. Babenko S. H. Stratehiya rozvytku kooperatyvnoho sektora ekonomiky Ukrayiny / S.H. Babenko // Ekonomika i prohnozuvannya. – 2003. – #4. – S. 38-49.

2. Babenko S. H. Transformatsiya kooperatyvnykh system u perekhidniy ekonomitsi: monohrafiya / S.H. Babenko – K. : Naukova dumka, 2003. – 332 s.

3. Honcharenko V. V. Teoretyko-metodolohichni pidkhody do vidrodzhennya natsional'noho kooperatyvnoho rukhu / V. V. Honcharenko // Visnyk Poltavs'koho derzhavnoho sil's'kohospodars'koho instytutu. – 2001. – # 5-6 (18-19). – S. 10-15.

4. Hubyn V. V., Stepanov A. A., Stepanov Y. A. Problemy sotsyal'no-ekonomycheskoho rozvytyya systemy potrebytel'skoy kooperatsyy v uslovyakh rynka / V. V. Hubyn, A. A. Stepanov, Y. A. Stepanov. – M. : ООО «Yzdatel'sky dom Tsentrosoyuz», 2012. – 196 s.

5. Markina I.A. Upravlinnya spozhyvchoyu kooperatsiyeyu yak sotsial'no-ekonomichnoyu systemoyu: monohrafiya / I.A. Markina – Poltava : PUSKU, 2008. – 255 s.

6. Oklander M. A. Stratehiyi rozvytku pidpryyemstv spozhyvchoyi kooperatsiyi Ukrayiny: monohrafiya / M. A. Oklander, O. P. Chukurna, V. V. Honcharenko – Odesa : Ekolohiya, 2007. – 324 s.

7. Teplov V.Y. Sotsyal'no-ekonomycheskaya deyatel'nost' potrebytel'skoy kooperatsyy: monohrafiya / V. Y. Teplov. – Belhorod: Yzdvo Belhorodskoho unyversyteta potrebytel'skoy kooperatsyy, 1999. – 206 s.

8. Teplov V.Y. Upravlenye sotsyal'no-ekonomycheskym razvytyem systemy potrebytel'skoy kooperatsyy / V.Y. Teplov. – Belhorod: Yzdatel'stvo Belhorodskoho unyversyteta potrebytel'skoy kooperatsyy, 1999. – 295 s.

Рецензент: Шимановська-Діанич Л. М. д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

4.05.2016

ОБЛІКОВА ОЦІНКА АКТИВІВ ПРИ ВІДОБРАЖЕННІ ПРОЦЕСІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті автором розглянуто сучасну вітчизняну і міжнародну нормативну базу, яка формує правила оцінки активів в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в Україні. Визначено наявність нерозривного зв'язку активів і процесів господарської діяльності на підприємствах. Активи впродовж життя на підприємстві змінюють свою вартість при переході з однієї форми в іншу. Доведена необхідність теоретичного обґрунтування справедливої вартості як однієї з можливих і фактично застосовуваних видів оцінки вартості активів в процесі їх кругообігу на підприємствах, не зважаючи на пріоритетність оцінки за історичною собівартістю. В роботі приведені особливості використання нових термінів «ціна входження», «ціна виходу» у зв'язку з прийняттям Міжнародного стандарту фінансової звітності 13 «Справедлива вартість».

Ключові слова: активи, оцінка, справедлива вартість, історична вартість, вартість активів, міжнародні стандарти фінансової звітності.

Тимощенко Юлія

УЧЕТНАЯ ОЦЕНКА АКТИВОВ ПРИ ОТОБРАЖЕНИИ ПРОЦЕССОВ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье автором рассмотрена современная отечественная и международная нормативная база, которая формирует правила оценки активов в бухгалтерском учете и финансовой отчетности в Украине. Определено наличие неразрывной связи активов и процессов хозяйственной деятельности на предприятиях. Активы в течение жизни на предприятии меняют свою стоимость при переходе из одной формы в другую. Доказана необходимость теоретического обоснования справедливой стоимости как одной из возможных и фактически применяемых видов оценки стоимости активов в процессе их кругооборота на предприятиях, несмотря на приоритетность оценки исторической себестоимости. В работе приведены особенности

использования новых терминов «цена вхождения», «цена выхода» в связи с принятием Международного стандарта финансовой отчетности 13 «Справедливая стоимость».

Ключевые слова: активы, оценка, справедливая стоимость, историческая стоимость, стоимость активов, международные стандарты финансовой отчетности.

Timoshchenko Yuliya

ACCOUNTING ESTIMATES OF ASSETS OF TO DISCRAB PROCESSES OF ENTERPRISE

In the article author examined current national and international regulatory framework, which forms the rules of valuation of assets in accounting and financial reporting in Ukraine. Determined existence indissoluble connection assets with processes of economic activity in the enterprise. Assets of the company changes its value during when moving from one form to another. The necessity of a theoretical study of fair value as one of the possible and actually used types of valuation in their circulation enterprises, regardless of the priority evaluation at historical cost. At this work the features of the new use of the terms «price of entry», «exit price» in connection with the adoption of International Financial Reporting Standard 13 «Fair value».

Keywords: asset valuation, fair value, historical value, assets, international financial reporting standards.

Постановка проблеми. Функціонування підприємств України останні роки здійснюється у вкрай ризикованому середовищі, яке так характеризується у зв'язку з нестабільним фінансовим та політичним станом як в країни, так і в світі. Керування бізнесом в таких умовах потребує особливих вмінь і зусиль. Прийняття ефективних рішень можливе лише за наявності оперативної та достовірної інформації про стан справ на власному підприємстві, у конкурентів, у потенційних інвесторів тощо. Особливої уваги заслуговує інформації про вартість активів, оскільки вона формується під впливом професійного судження людини, яка визначає їх вартість на дату складання балансу. Такі судження можуть стосуватись, наприклад, методів оцінки вибуття запасів, нарахування резерву сумнівних боргів, нарахування

амортизації, прийняття рішень щодо здійснення переоцінки основних засобів, нематеріальних активів та інш. Тому теоретичні аспекти облікової оцінки активів підприємств при відображенні процесів їх господарської діяльності потребують подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З початку реформування національної системи бухгалтерського обліку відмічається активізація наукових публікацій, дисертаційних досліджень з проблем оцінки як елементу методу бухгалтерського обліку. Теоретичні та практичні аспекти облікової оцінки були висвітлені в публікаціях як вітчизняних так і зарубіжних вчених, таких як Бернстайн Л., Бланк І., Богата І., Голов С., Ісаєв Д., Малюга М., Нідлз Б., Качалін В., Ковальов В., Коршикова Р., Ловінська Л., Супрунова І., Соколов Я., Сопко В., Урбан Н., Шорт Д., Яремко І. та іншими авторами.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на актуальність і достатньо широке вивчення питань оцінки, зміна умов господарювання та оновлення нормативної бази потребують детального розгляду проблем та дискусійних аспектів облікової оцінки вартості активів при відображенні процесів господарської діяльності підприємств.

Цілі статті. Метою даного дослідження є систематизація нормативної бази, обґрунтування теоретичних засад облікової оцінки вартості активів при відображенні процесів господарської діяльності, визначення стану та перспективи практичного застосування МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості».

Основний матеріал дослідження. Відомо, що господарська діяльність підприємств реалізується у процесах постачання, виробництва та реалізації з метою отримання прибутку. Неможливо сформувати підприємство, яке б не володіло активами. Оскільки, відповідно до чинного законодавства з обліку, саме вони є ресурсами використання яких має привести, до отримання економічних вигод.

Предметом бухгалтерського обліку є господарська діяльність підприємств з фінансової точки зору, тобто не сама господарська діяльність та її окремі господарські операції у фізичному розумінні, а вартісна оцінка змін структури та розмірів господарських засобів, прибутку, статутного капіталу, заборгованості тощо в результаті господарської операції. Серед об'єктів бухгалтерського обліку

вирізняти такі, що забезпечують та складають господарську діяльність підприємства. До об'єктів, що забезпечують господарську діяльність підприємства, відносяться його господарські засоби – активи, а також джерела їх утворення. До об'єктів, що складають господарську діяльність підприємства, відносяться господарські процеси та результати від їх здійснення [1, с. 38-39, 42].

Одним з напрямків державного контролю та нагляду за господарською діяльністю суб'єктів господарювання, з визначених Господарським Кодексом України, є «збереження та витрачання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин – за станом і достовірністю бухгалтерського обліку та звітності» [2]. Це дає підстави стверджувати про загальнодержавне значення якості інформації про активи, яка формується на підприємствах і відображається не лише у фінансовій звітності, а й у поточному обліковому процесі. Виконання даного завдання досягається шляхом встановлення вимог щодо суб'єктів господарювання «вести первинний (оперативний) облік результатів своєї роботи, складати та подавати відповідно до вимог закону статистичну інформацію та інші дані, визначені законом, а також вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність згідно із законодавством» [2].

Дані про активи, що наводяться у фінансовій звітності та у регістрах оперативного обліку представляються, здебільшого, у вартісному вираженні. Крім того, важливо відмітити, що відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» одним з інструментів забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємств є інвентаризація активів, під час якої перевіряються і документально підтверджуються їх наявність, стан і оцінка [3].

Ловінською Л. визначено, що функція оцінки впливає із її сутності і полягає у вимірюванні вартості об'єктів бухгалтерського обліку. Оцінка виступає як передумова обліку і як його мета, результат. Як передумова обліку оцінка забезпечує можливість узагальнювати різномірні об'єкти при їх відображенні в синтетичному обліку і фінансовій звітності [3].

Оцінка, на думку Маренича Т., в бухгалтерському обліку є:

- загальним вимірником всіх господарських засобів, джерел, процесів;

- складовою методу бухгалтерського обліку;
- базовим принципом бухгалтерського обліку і фінансової звітності;
- передумовою функціонування інших елементів методу бухгалтерського обліку;
- вираженням інституціональних інтересів інституціональних груп національного й глобального масштабу [4].

На наш погляд, саме оцінка займає важливе місце в визначенні достовірної інформації, щодо неї згаданий Закон має ряд застережень, які викладені у формі основних принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності:

- обачність – застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань та витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства;
- безперервність – оцінка активів та зобов'язань підприємства здійснюється виходячи з припущення, що його діяльність буде тривати далі;
- історична (фактична) собівартість – пріоритетною є оцінка активів підприємства, виходячи з витрат на їх виробництво та придбання [3].

Зазначені принципи прямо встановлюють правила формування вартості об'єкту обліку. Разом з тим, ще наявні принципи, які опосередковано впливають на облікову оцінку вартості активів. Один з них – принцип «єдиного грошового вимірника – вимірювання та узагальнення всіх господарських операцій підприємства у його фінансовій звітності здійснюються в єдиній грошовій одиниці» [№996]. Це означає, що в вітчизняному бухгалтерському обліку і фінансовій звітності вся інформація обов'язково відображається у національній валюті – гривні.

Крім того, принцип послідовності також суттєво впливає на застосовувані облікові оцінки оскільки його зміст полягає в тому, що передбачається «постійне (із року в рік) застосування підприємством обраної облікової політики. Зміна облікової політики можлива лише у випадках, передбачених національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, і повинна бути обґрунтована та розкрита у фінансовій звітності». Оскільки облікова політика це – «сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством

для складання та подання фінансової звітності», а ми довели, що чотири з десяти принципів прямо по'язані з обліковою оцінкою, а отже і даний принцип також має суттєвий вплив на облікову оцінку активів. Тому можемо стверджувати, що п'ять принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності впливають на облікову оцінку вартості активів.

Активи суб'єктів господарювання знаходяться у постійному кругообігу, переходять з однієї форми в іншу, тобто беруть безпосередню участь у господарських процесах підприємства: придбанні, виробництві, реалізації. На кожному етапі одним з завдань бухгалтерського обліку є визначення вартості придбаних, внесених у статутний капітал, створених, виготовлених, обмінаних, виявлених при інвентаризації, отриманих у подарунок чи іншим шляхом активів.

В Україні, як зазначалось вище, визначена пріоритетною оцінка за історичною (фактичною) собівартістю. Разом з цим в практиці вітчизняних підприємств достатньо широко застосовуються й інші види вартості – теперішня, справедлива, ліквідаційна тощо. Як правило, за цими видами вартості оцінка здійснюється на дату балансу.

Гармонізація національних стандартів бухгалтерського обліку з Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ) та прийняття у липні 2012 р. МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» надають справедливій вартості ще більшого значення. Слід зазначити, що й саме значення терміну змінено. Так, раніше МСФЗ та МСБО визначали справедливу вартість як суму, за якою можна обміняти актив або погасити заборгованість в операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами [6]. З набуттям чинності МСФЗ 13 справедлива вартість – це ціна, яка була б отримана за продаж актива чи сплачена за передачу зобов'язання у звичайній операції між учасниками ринку на дату оцінки [7].

Даний стандарт описує порядок визначення справедливої вартості при первісному визнанні. Зазначається, що коли придбано актив в операції обміну такого актива, ціна операції – це ціна, сплачена за придбання актива (тобто ціна входження). З протилежного боку, справедлива вартість актива – це ціна, яка була б отримана за продаж актива (тобто ціна виходу).

Підприємства не обов'язково продають активи за цінами,

сплаченими при їх придбанні. У багатьох випадках ціна операції дорівнюватиме справедливій вартості. Наприклад, це може бути у випадку, коли на дату операції операція придбання актива відбувається на ринку, на якому актив був би проданий.

Визначаючи чи дорівнює справедлива вартість при первісному визнанні ціні операції, згідно з МСФЗ 13, суб'єкт господарювання має врахувати всі чинники, характерні для даної операції та актива. Наприклад, чи не відбувається дана операція під тиском, або чи не вимушений продавець прийняти ціну в операції, зазнаючи фінансових труднощів [7].

Крім того щодо первісного визнання об'єктів за справедливою вартістю слід пам'ятати, що якщо інший МСФЗ вимагає або дозволяє суб'єктові господарювання оцінювати актив за справедливою вартістю, і ціна операції відрізняється від справедливої вартості, то суб'єкт господарювання визнає отриманий в результаті прибуток або збиток у прибутку або збитку, окрім випадків, коли такий МСФЗ передбачає інше.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, справедлива вартість стає видом вартості, яка застосовується при придбанні, реалізації та й далі використовується при формуванні інформації про активи на дату балансу. Оперувати виключно історичною (фактичною) собівартістю залишається можливим, на нашу думку, лише на етапі виробництва.

Отже, набуття чинності МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» має вплинути не лише на практику діяльності суб'єктів господарювання при формуванні інформації про вартість активів на всіх етапах їх кругообігу, а й спонукає наукові кола до досліджень стосовно співвідношення історичної і справедливої вартості, а також набуття широкого вжитку в бухгалтерському обліку нових термінів щодо справедливої вартості – «ціна входження», «ціна виходу».

Література

1. Ждан В. І. Теорія бухгалтерського обліку: навч. посіб. / В. І. Ждан, Є. Б. Хаустова, І. В. Колос, О. С. Бондаренко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 384 с.
2. Господарський Кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV [Електронний ресурс] / Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1448174314710527> – (18 квітня 2016р.)

3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 року № 996-XIV [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14/print1447915476796801> – (18 квітня 2016р.)

4. Ловінська Л. Оцінка в сучасній системі бухгалтерського обліку підприємств України : автореф. дис ... д-ра екон. наук: 08.00.09 / [Людмила Геннадіївна Ловінська](#) . – Київ : 2007 . – 29 с.

5. Маренич Т. Г. Оцінка в бухгалтерському обліку / Т. Г. Маренич // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2014. – Вип. 150. – С. 19-25

6. МСБО 16 «Основні засоби» [Електронний ресурс] // сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_014 – (18 квітня 2016р.)

7. МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» // [Електронний ресурс] // сайт Міністерства фінансів України. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_068/print1454672747016258 – (18 квітня 2016р.)

1. Zhdan V. I. Teoriya bukhgalters'koho obliku: navch. posib. / V. I. Zhdan, Ye. B. Khaustova, I. V. Kolos, O. S. Bondarenko. – K.: Tsentr navchal'noyi literatury, 2006. — 384 s.

2. Hospodars'kyi Kodeks Ukrayiny vid 16 sichnya 2003 roku # 436-IV [Elektronnyy resurs] / Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/print1448174314710527> – (18 kvitnya 2016r.)

3. Pro bukhgalters'kyi oblik ta finansovu zvitnst' v Ukrayini : Zakon Ukrayiny vid 16 lypnya 1999 roku # 996-XIV [Elektronnyy resurs] / Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/996-14/print1447915476796801> – (18 kvitnya 2016r.)

4. Lovins'ka L. Otsinka v suchasniy systemi bukhgalters'koho obliku pidpryyemstv Ukrayiny : avtoref. dys ... d-ra ekon. nauk: 08.00.09 / Lyudmyla Hennadiyivna Lovins'ka . – Kyiv : 2007 . – 29 s.

5. Marenych T. H. Otsinka v bukhgalters'komu obliku / T. H. Marenych // Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho

universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka. – 2014. – Vyp. 150. – S. 19-25

6. MSBO 16 «Osnovni zasoby» [Elektronnyy resurs] // sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – Rezhym dostupu: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_014 – (18 kvitnya 2016r.)

7. MSFZ 13 «Otsinka spravedlyvoyi vartosti» // [Elektronnyy resurs] // sayt Ministerstva finansiv Ukrayiny. – Rezhym dostupu: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_068/print1454672747016258 – (18 kvitnya 2016r.)

***Рецензент:** Слободяник Ю.Б., д.е.н., професор кафедри бухгалтерського обліку і аудиту, Одеський національний економічний університет*

11.05.2016

УДК 336.242

Чумак Надія

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТОВАРНИХ РИНКІВ У ВІДКРИТІЙ ЕКОНОМІЦІ

Стаття присвячена інституційним засадам антимонопольного регулювання товарних ринків у відкритій економіці. Здійснено оцінку стану конкурентного середовища в Україні. Визначено роль антимонопольного регулювання як елементу системи економічної безпеки держави. Досліджено зниження порогу монополізації товарних ринків. Встановлено, що антимонопольне регулювання є цілеспрямованою діяльністю здійсненою на підставі та в межах, що допускаються чинним законодавством, щодо встановлення та реалізації правил ведення економічної діяльності на товарних ринках з метою захисту добросовісної конкуренції та забезпечення ефективності ринкових відносин. Обґрунтовано заходи інституціональних перетворень в сфері антимонопольного

регулювання та формування суспільних інститутів для протидії монополізму. Проаналізовано стан антимонопольного регулювання, що свідчить про необхідність вдосконалення антимонопольних органів і відповідного законодавства. Запропоновано напрями вдосконалення правових норм, що регулюють захист конкуренції та механізм його здійснення.

Ключові слова: антимонопольне регулювання, монополія, конкурентне середовище, товарні ринки

Чумак Надежда

ИНСТИТУЦИОННЫЕ ОСНОВЫ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ТОВАРНЫХ РЫНКОВ В ОТКРЫТОЙ ЭКОНОМИКЕ

Статья посвящена институциональным основам антимонопольного регулирования товарных рынков в открытой экономике. Осуществлена оценка состояния конкурентной среды в Украине. Определена роль антимонопольного регулирования как элемента системы экономической безопасности государства. Исследовано снижение порога монополизации товарных рынков. Установлено, что антимонопольное регулирование является целенаправленной деятельностью, осуществляемой на основании и в пределах, допускаемых действующим законодательством, по установлению и реализации правил ведения экономической деятельности на товарных рынках с целью защиты добросовестной конкуренции и обеспечения эффективности рыночных отношений. Обоснованы мероприятия по институциональным преобразованиям в сфере антимонопольного регулирования и формирования общественных институтов для противодействия монополизму. Проанализировано состояние антимонопольного регулирования, что свидетельствует о необходимости совершенствования антимонопольных органов и соответствующего законодательства. Предложены направления совершенствования правовых норм, регулирующих защиту конкуренции и механизм его осуществления.

Ключевые слова: антимонопольное регулирование, монополия, конкурентная среда, товарные рынки

THE INSTITUTION FRAMEWORK OF ANTIMONOPOLY REGULATION COMMODITY MARKETS IN AN OPEN ECONOMY

The article is devoted to the institutional framework of Antimonopoly regulation of commodity markets in an open economy. Conducted assessment of competitive environment in Ukraine. Defines the role of Antimonopoly regulation as part of the system of economic security of the state. Investigated a reduction in the threshold of monopolization of commodity markets. It is established that antitrust regulation is a purposeful activity carried out on the basis and to the extent permitted by applicable law, for the establishment and implementation of rules of conducting economic activity in the commodity markets to protect fair competition and ensuring the effectiveness of market relations. We prove that for institutional reforms in the sphere of Antimonopoly regulation and formation of public institutions to counteract the monopoly. It analyses the state of antitrust regulation, indicating the need for improvement of the Antimonopoly bodies and the relevant legislation. The directions of improvement of legal norms regulating the protection of competition and the mechanism of its implementation.

Keywords: antitrust regulation, monopoly, competitive environment, commodity markets

Постановка проблеми. Основними орієнтирами розвитку України є створення ефективної конкурентоспроможної економіки, здатної забезпечити стабільне економічне зростання і високий рівень життя населення. І головним завданням на шляху реалізації поставленої мети виступає розбудова конкурентного середовища як вагомій запоруки розвитку підприємництва, підвищення ефективності функціонування економіки країни, зростання її економічного потенціалу. Формування та розвиток в Україні конкурентного середовища потребує розширеного трактування ролі антимонопольного регулювання, як чинника забезпечення стабільного економічного зростання та економічної безпеки держави. Застосування антимонопольного регулювання поряд із дієвим

контролем за дотриманням конкурентного законодавства зарубіжними компаніями на вітчизняних ринках, може сприяти більш швидким темпам підвищення якості товарів вітчизняних підприємств.

Для кваліфікованого вирішення вказаних недоречностей необхідна співпраця державних органів, які створені для регулювання конкурентних відносин, з одного боку, і незалежних, як правило недержавних, експертних компаній, які крім вирішення безпосереднього завдання по дослідженню товарних ринків, будуть паралельно виступати і в якості організацій по суспільному контролю з питань конкуренції. Подібні незалежні органи повинні бути наділені досить дієвими повноваженнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню інституційних засад антимонопольного регулювання товарних ринків у відкритій економіці присвячені праці таких науковців як О.В. Безух [1], З.М. Борисенко [2], В.В. Гаркуш [3], В.В. Качалін [4], В.І. Кравченко [5], Н.М. Корчак [6], С.Б. Мельник [7] та ін. Але, враховуючи наукову і практичну цінність опублікованих праць, ряд питань залишаються дискусійними, що й обумовило вибір теми дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Еволюція економіки супроводжується адекватними інституційними змінами, які не обмежуються тільки формами державного впливу. Існуючі інститути, разом із стандартними обмеженнями, прийнятими у відкритій економіці, визначають набір альтернатив, витрати виробництва та обміну і, відповідно, прибутковість і вірогідність ведення економічної діяльності. Вони є кумулятивним набутком відповідної економічної системи в цілому, а їх характер впливу на соціально-економічні процеси визначаються тим середовищем, у якому вони змінюються. Для формування конкурентоспроможної національної економіки необхідний захист економічної конкуренції за допомогою антимонопольного регулювання.

Внутрішній і зовнішній аспекти цієї проблеми взаємопов'язані: з одного боку, конкуренція є рушійною силою економічного зростання та опанування внутрішнього ринку, з іншого боку – конкурентоспроможність вітчизняної економіки має забезпечувати країні гідне місце на зовнішніх ринках. Актуальність зазначеної

проблеми зростає у зв'язку з входженням на внутрішній ринок іноземних інвесторів та виробників, необхідністю вдосконалення механізму державного регулювання конкурентного середовища.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження інституційних засад антимонопольного регулювання товарних ринків у відкритій економіці, виокремлення основних проблем та напрямів інституціональних перетворень, що регулюють захист конкуренції.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В Україні з перших кроків незалежності державна підтримка та захист добросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності були віднесені до пріоритетних напрямів ринкової трансформації економіки. Враховуючи, що на початку 1990-х років в українській економіці панував монополізм, наголос у законах, які розроблялися та приймалися у той час, був поставлений на його подолання і обмеження. Відтак законодавство, що регулює економічну конкуренцію, було започатковано, насамперед, як антимонопольне законодавство.

Антимонопольне регулювання – це цілеспрямована державна діяльність, що здійснюється на підставі та в межах, що допускаються чинним законодавством, щодо встановлення та реалізації правил ведення економічної діяльності на товарних ринках з метою захисту добросовісної конкуренції та забезпечення ефективності ринкових відносин [6, с. 51].

Значення місця державного захисту конкуренції впливає з її місця в системі ринкової економіки. Нині не викликає сумнів, що добросовісна конкуренція – це двигун економіки. В одному з американських судових рішень конкурентне законодавство характеризується як «всеосяжна хартія економічної свободи», спрямована на збереження вільної і безперешкодної конкуренції як правила торгівлі. Вона ґрунтується на тому, що нічим не стримувана взаємодія конкуруючих сил призведе до оптимального розподілу економічних ресурсів, максимально низьких цін, високої якості та матеріального прогресу, і, в той самий час, створить умови, що сприятимуть збереженню демократичних і соціальних інституцій [2, с. 29].

У вітчизняній економіці залишається частка формувань

монопольних структур, які створені не в результаті природних процесів концентрації капіталів, вільного їх переливу в умовах конкуренції на ринках цінних паперів. Збереження монополізму, низька ефективність антимонопольного регулювання перешкоджають формуванню конкурентного середовища господарювання. Необхідні інституційні механізми становлення, підтримки і регулювання конкуренції.

Інституціоналізація (від лат. *institutum* – устрій, установа) – процес визначення і оформлення організаційних, правових та інших структур для задоволення суспільних потреб [1]. Феномен інституціоналізації досліджували С. Ліпсет, Дж. Е. Ландберг, Р. Бенедикс, П. Блау, Б. Мур, М. Дюверже, Р. Мілс та ін. Американський політолог А. Бентлі у книзі «Процес правління» (1908) одним з перших показав значення інституціонального підходу для формування організаційних і правових структур та прийняття рішень у контексті здійснення державної влади.

Інституціоналізація є засобом формування державно-правових інститутів. Останні є символами порядку та організованості в суспільстві і державі. Процес інституціоналізації складається з таких етапів: виникнення потреб, задоволення яких вимагає виконання спільних дій; формування загальних цілей, суспільних норм, зокрема правових, для забезпечення взаємодії відповідних суб'єктів; встановлення системи санкцій для забезпечення реалізації норм і правил поведінки. Головними державно-правовими інститутами традиційно є: парламент, президент, уряд, суди, політичні партії, територіальне представництво і місцеве самоврядування. Підвалина інституціоналізації – нормативність, яка є обов'язковим компонентом будь-якого інституту. Інститути забезпечують визначеність у діяльності держави, надають сталості відповідним суспільним зв'язкам. Тому вони розглядаються як різновид соціальних зв'язків, що забезпечують цілісність у сфері суспільної і державної діяльності. Поряд з цим інституціоналізації властиві й негативні моменти. Інституційні форми нерідко є консервативними і можуть бути перешкодою для розвитку інноваційних процесів. Суспільство дістає від минулого усталені інституційні форми і зазнає їх впливу, який не завжди враховує нові вимоги.

Перехід до нової якості потребує подолання цього впливу.

Негативним є також певне знеосіблення, деіндивідуалізація, формалізація зв'язків, що встановлюються внаслідок стандартизації суспільного життя. На думку Е. Дюркгейма, призначення інститутів полягає в налагодженні відповідності між інституційними формами та новими потребами, що виникають у суспільстві. Інституційні норми пов'язані із системою звичаїв і моральних норм, вони повинні слугувати регуляції процесів задоволення постійно виникаючих і найбільш значущих потреб суспільства, досягненню справедливості й рівності всіх його суб'єктів. Демократія сприяє формуванню інституційного режиму у вигляді політичних і правових установ, що забезпечують громадянам належну організовану участь в управлінні і контроль над владою.

Науковець А. Кравченко стверджує, що інституція – «ціле, менше, ніж інститут». Воно не обов'язково є складовою державної інституції, тобто інститут може виступати як відокремлений вид діяльності в державі з реалізації комплексу окремих функцій [5].

На нашу думку, інституціональні засади – це сукупність науково-обґрунтованих (закріплених) положень, згідно з якими здійснюється процес інституціоналізації суспільних явищ, тобто перетворення їх на певні упорядковані структури, системи дій. Поряд із методами, спрямованими проти порушень правил конкуренції (антимонопольне законодавство), важливу роль відіграють державні заходи, спрямовані на створення конкурентних відносин, їх підтримку та розвиток. Такі заходи полегшують суб'єктам господарювання проникнення в монополізовані сфери економіки шляхом спрощення реєстраційно-дозвільних процедур (реєстрації, ліцензування, квотування), надання податкових, митних і інших пільг.

Залежно від економічної ситуації в державі здійснюється обмежувальних заходів (антимонопольне законодавство) та розробку норм, спрямованих на регулювання конкурентних відносин (конкурентне законодавство) [7, с. 167].

При аналізі еволюції вітчизняної практики боротьби з монополістичними тенденціями виділимо два основних етапи демонополізації економіки України, які відрізняються один від одного цілим рядом принципових моментів.

На першому етапі демонополізації (1991-1999 рр.) в Україні домінувала структурна антимонопольна політика. В ході її реалізації

було:

- визначено основні принципи і зміст антимонопольної політики, який полягає у протидії (ліквідації) монополії як структурної одиниці;
- закладені основи антимонопольного законодавства України, яке складалося із правових актів різної юридичної сили;
- створено систему органів Антимонопольного комітету України з визначеними структурою, компетенцією, організацією діяльності, та встановлено коло державних органів, відповідальних за протидію монополізму, захист конкуренції, координацію процесу демонополізації економіки з програмами соціально-економічного розвитку нашої країни.

Основною метою другого етапу демонополізації економіки України – етапу реалізації регулятивної конкурентної політики, стає вдосконалення і розвиток конкурентного середовища. Для досягнення цієї мети зусилля всіх основних суб'єктів демонополізації економіки мають бути зосереджені на контролі та регулюванні рівнів концентрації виробництва, запобіганні монополізації товарних ринків, протидії негативним проявам монопольної влади з боку окремих суб'єктів господарювання, сприянні конкуренції тощо.

Державна політика у сфері конкуренції на сучасному етапі повинна розвиватися за двома основними напрямками [3, с. 114]:

по-перше, посилення рівня конкуренції на монополізованих ринках шляхом розвитку малого та середнього бізнесу і виваженої зовнішньоекономічної політики;

по-друге, дієвого регулювання вже існуючих монополістичних утворень і недопущення створення нових.

Основний акцент державної підтримки малого та середнього підприємництва повинен бути зосереджений на регіональному рівні, насамперед у фінансовій сфері. Підвищення можливостей малих форм бізнесу для залучення та використання фінансових ресурсів, придбання сучасного обладнання і технічних засобів може надати досить суттєвий імпульс до їх розвитку на різних товарних ринках і, зокрема, на монополізованих.

Поряд з заходами по стимулюванню діяльності малого та середнього бізнесу дієвим важелем підвищення рівня конкуренції на товарних ринках може стати політика по полегшенню доступу на

монополізовані ринки зарубіжних конкурентів. Така політика має бути виваженою та збалансованою, зважаючи на низький рівень конкурентноздатності більшості товарів вітчизняного виробництва.

Зазначимо, що ефективність кількісного аналізу динаміки концентраційних чи зворотних тенденцій на відповідних ринках багато в чому залежить від достовірності статистичної інформації, можливості її отримання антимонопольними органами та науковцями в повному обсязі та необхідний термін. У цьому відношенні в Україні існують перешкоди пов'язані з особливостями вітчизняного законодавства щодо збереження комерційної таємниці, що дозволяє економічним суб'єктам інколи ухилятися від виконання обов'язків. Зважаючи на це, нагальною необхідністю є внесення відповідних змін у відповідні правові акти щодо сутності комерційної таємниці і порядку її надання органам державної влади.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Результати застосування антимонопольного законодавства в Україні можна охарактеризувати в такий спосіб. Мети створення і розвитку конкуренції на товарних ринках України антимонопольне законодавство не досягло, хоч в окремих галузях намітилася тенденція до формування конкурентного середовища. Не вдалося послабити дію деяких монопольних структур, що залишилися від радянського періоду, і має місце поступове формування нових монопольних структур. Такі результати обумовлені, головним чином, тим, що антимонопольне законодавство із самого початку розглядалось як спрямоване проти монополістичної діяльності. При розробці законодавства не взято до уваги мету розвитку конкурентних відносин, а також особливості національних умов, що полягають у повній відсутності конкурентних відносин та потребують розробки жорстких заходів конкурентного регулювання, визначають створення стимулюючих норм як першочергове завдання. Саме тому постала потреба доопрацювання антимонопольного законодавства з метою стимулювання створення конкурентних відносин.

Рівень концентрації ринків України є досить високим, що зумовлює необхідність розробки комплексної системи заходів, спрямованих на:

- удосконалення існуючої законодавчої та методичної бази

регулювання монополії;

- підвищення конкурентного рівня вітчизняної економіки через застосування економічних важелів;

- створення необхідних умов для дієвої участі в процесах впливу на монополістичні структури суспільних інститутів.

Для подальшого розвитку антимонопольного регулювання необхідне впорядкування взаємовідносин антимонопольних органів з іншими органами виконавчої влади. Можна стверджувати, що антимонопольне законодавство є найважливішою складовою сучасної економіки. Сфера його функціонування зачіпає інтереси не тільки виробників, але і споживачів, забезпечуючи одним можливість реалізувати свій товар на ринку в умовах конкурентної боротьби, а іншим - оптимальні ціни на товари і послуги.

Література

1. Безух О. В. Теоретичні проблеми правового регулювання відносин економічної конкуренції в Україні : [монографія] / О. В. Безух; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і п-ва. – К., 2013. – 269 с.
2. Борисенко З. М. Конкурентна політика як передумова ефективності ринку / З. М. Борисенко // Економіка України. – 2006. – № 5. – С. 28–33.
3. Гаркуш В. В. Проблеми державного регулювання діяльності монополій в Україні // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 188: В 4 т. – Т.4. – Дніпропетровськ, ДНУ, 2014. – С. 108-116.
4. Качалін В.В. Міжнародні аспекти антимонопольного регулювання / В. В. Качалін // Світова економіка і міжнародні відносини. – 2014. – №2. – С. 49-56.
5. Кравченко В. І. Глобальні процеси та тенденції розвитку економіки та фінансів України / В. І. Кравченко – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy. nauka.com.ua/ ?op=1&z=1850>
6. Корчак Н. М. Інститут антимонопольного регулювання як засіб державного впливу в умовах змішаної економіки // Науковий вісник ЧДУ. Вип. 147. Правознавство. Чернівці.«Рута», 2015. – С. 49-52.

7. Мельник С.Б. Відповідальність за порушення законодавства про природні монополії // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. – Вип. 15. – Одеса: Юридична література, 2012. – С. 166-170.

1. Bezukh O. V. Teoretychni problemy pravovoho rehulyuvannya vidnosyn ekonomichnoyi konkurentsii v Ukraini : [monohrafiya] / O. V. Bezukh; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy, NDI pryvat. prava i p-va. – K., 2013. – 269 с.

2. Borysenko Z. M. Konkurentna polityka yak peredumova efektyvnosti rynku / Z. M. Borysenko // Ekonomika Ukrainy. – 2006. – № 5. – С. 28–33.

3. Harkush V. V. Problemy derzhavnoho rehulyuvannya diyal'nosti monopolii v Ukraini // Ekonomika: problemy teorii ta praktyky. Zbirnyk naukovykh prats'. Vypusk 188: V 4 t. – T.4. – Dnipropetrovs'k, DNU, 2014. – S. 108-116.

4. Kachalin V.V. Mizhnarodni aspekty antymonopol'noho rehulyuvannya / V. V. Kachalin // Svitova ekonomika imizhnarodni vidnosyny. – 2014. – №2. – S. 49-56.

5. Kravchenko V. I. Hlobal'ni protsesy ta tendentsii rozvytku ekonomiky ta finansiv Ukrainy / V. I. Kravchenko – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1850>

6. Korchak N. M. Instytut antymonopol'noho rehulyuvannya yak zasib derzhavnoho vplyvu v umovakh zmishanoyi ekonomiky // Naukovyy visnyk ChDU. Vyp. 147. Pravoznavstvo. Chernivtsi.«Ruta», 2015. – S. 49-52.

7. Mel'nyk S.B. Vidpovidal'nist' za porushennya zakonodavstva pro pryrodni monopolii // Aktual'ni problemy derzhavy i prava. Zbirnyk naukovykh prats'. - Vyp. 15. – Odessa: Yurydychna literatura, 2012. – S. 166-170.

Рецензент: Ткачук О.М., д.е.н., професор, кафедра економіки підприємства та міжнародної економіки ВТЕІ КНТЕУ

11.05.2016

ДО ПРОБЛЕМАТИКИ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

У статті розглянуто теоретичні основи стратегічного обліку як однієї із складових системи управління підприємством. Проаналізовано підходи зарубіжних та вітчизняних науковців щодо тлумачення поняття «стратегічний управлінський облік». Узагальнено основні принципи та завдання стратегічного управлінського обліку. Обґрунтовано важливість, роль та значення стратегічного управлінського обліку для забезпечення ефективного функціонування економічного механізму господарювання в сучасних умовах ведення бізнесу. Проаналізовано існуючі концептуальні засади стратегічного управлінського обліку з точки зору його можливостей щодо інформаційного забезпечення системи стратегічного управління діяльністю підприємства. Окреслено актуальність процесу впровадження стратегічного управлінського обліку з метою планування, контролю та прийняття вдалих та раціональних управлінських рішень.

Ключові слова: стратегічний управлінський облік, стратегічне управління, управлінські рішення, служба управлінського обліку, моніторинг результативності.

Шматковская Татьяна

К ПРОБЛЕМАТИКЕ ВНЕДРЕНИЯ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА НА ПРЕДПРИЯТИИ

В статье рассмотрены теоретические основы стратегического учета как одной из составляющих системы управления предприятием. Проанализированы подходы зарубежных и отечественных ученых к определению понятия «стратегический управленческий учет». Обобщены основные принципы и задачи стратегического управленческого учета. Обоснованно важность, значение и роль стратегического управленческого учета для обеспечения

эффективного функционирования экономического механизма хозяйствования в современных условиях ведения бизнеса. Проанализированы существующие концептуальные основы стратегического управленческого учета с точки зрения его возможностей относительно информационного обеспечения системы стратегического управления деятельностью предприятия. Очерчено актуальность процесса внедрения стратегического управленческого учета с целью планирования, контроля и принятия удачных и рациональных управленческих решений.

Ключевые слова: стратегический управленческий учет, стратегическое управление, управленческие решения, служба управленческого учета, мониторинг результативности.

Shmatkovska Tatjana

TO THE PROBLEM OF IMPLEMENTATION OF THE STRATEGIC MANAGEMENT ACCOUNTING AT THE ENTERPRISE

The article discusses the theoretical foundations of strategic accounting as of one of the components of the control system of the enterprise. Analyzed the approaches of foreign and domestic scientists in the definition of «a strategic management accounting,». It is overview basic principles and objectives of the strategic management accounting. It is proved the importance of the role of management accounting for the effective functioning of the economic mechanism of management in modern conditions at the facility. The existing conceptual foundations of strategic management accounting in terms of its capacity information provision system of competitive enterprise. Actuality of internal accounting determined for the purpose of planning, control and decision and rational principles, methods and facilities management.

Keywords: strategic management accounting, strategic management, management decisions, services management accounting, the monitoring of the performance.

Постановка проблеми. Світова та вітчизняна практика засвідчує, що стратегічне управління надає змогу знизити вплив невизначеності на діяльність підприємства, підвищити його здатність

протистояти непередбаченим ситуаціям та визначати пріоритетні напрями діяльності. В зв'язку із цим особливої актуальності набувають питання, пов'язані з обліково-аналітичним забезпеченням процесу стратегічного управління діяльністю підприємства, зростає значення аналізу й обґрунтування стратегії розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У реаліях сучасності в економічних дослідженнях використовуються різні розробки, присвячені проблематиці стратегічного управлінського обліку як інструменту формування стратегічної мети функціонування та управління підприємством. Дослідженню сутності стратегічного управлінського обліку, визначенню його складових, методичних аспектів та принципів функціонування, а також розгляду проблематики щодо необхідності та значимості його організації на господарюючих суб'єктах приділяли суттєву увагу у своїх дослідженнях І. А. Бланк, М. Д. Білик, К. Уорд [10], І. В. Алексєєва, С. Ф. Голов [2], В. Р. Шевчук [12], П. Й. Атамас [1], Б. В. Засадний, Л. В. Джулій, О. О. Довжик, А. Романчук, О. І. Тимченко тощо [13]. Проте, в реаліях сьогодення, поряд із розробками щодо методики і організації стратегічного управлінського обліку все ще залишається невирішеною проблематика щодо його прикладного впровадження та вдалої реалізації у практиці господарювання.

Метою дослідження є обґрунтування необхідності вдалої реалізації процесу впровадження стратегічного управлінського обліку та основних принципів його побудови у суб'єктів господарювання з метою забезпечення зростання ефективності функціонування кожної окремої господарюючої одиниці на основі прийняття оптимальних стратегічних та тактичних управлінських рішень.

Основні результати дослідження. Обліково-аналітична система стратегічного типу визначається як інтегрована система обліку, планування, контролю й аналізу, що забезпечує систематизацію інформації для оперативних управлінських рішень і координацію майбутнього розвитку підприємства. Беззаперечно, що важливою складовою цієї системи є стратегічний облік [5].

Однак досі в достатній мірі не сформовано системного обґрунтування економічної сутності стратегічного управлінського обліку. Різні автори по-різному трактують сутність та напрями його розвитку, а є й такі, що не виділяють його в окремий напрям

досліджень, хоча і розкривають важливість стратегічного обліку в успішному досягненні стратегічних цілей діяльності підприємства. Сучасні підходи щодо трактування економічної сутності поняття «стратегічний управлінський облік» вітчизняними та зарубіжними науковцями систематизовано в табл. 1.

Таблиця 1

Трактування економічної сутності поняття «стратегічний управлінський облік» (узагальнено на основі джерел: [1, с.387; 2, с. 508; 4, с. 85; 6; 7, с. 282–283; 8; 10, с. 27])

№	Автор	Трактування сутності поняття
1.	П. Й. Атамас	Це облік, який зосереджується на зовнішніх факторах (таких, як прибутковість конкурентів, питома вага на ринку і т. ін.), тоді як для традиційного обліку характерна зосередженість на внутрішніх процесах і явищах.
2.	В.А. Терехова	Облікова система, адаптована до сучасного виробничого середовища, що включає багатомірну стратегію зв'язків за допомогою каналів поширення і визначення потреб споживачів.
3.	Б. Райан	Певне поєднання управлінського обліку з системами фінансової звітності, зорієнтоване на прийняття стратегічних рішень.
4.	Уорд Кит	Стратегічний управлінський облік повинен відображати відносні фінансові результати, досягнуті бізнесом щодо конкурентів, постачальників і, можливо, споживачів.
5.	С. Ф. Голов	Це система управлінського обліку, спрямована на прийняття стратегічних управлінських рішень.
6.	М. Бромвіч	Облік, що надає і аналізує фінансову інформацію про ринки (на яких фірма реалізує свої продукти), витрати конкурентів, структуру витрат і моніторинг стратегії підприємства та стратегій конкурентів на цих ринках.
7.	М. Пушкар	Стратегічний облік формує власні інформаційні ресурси прогнозного характеру. Інформаційні ресурси стратегічного обліку мають зв'язок з традиційним обліком, але ним не обмежуються. Зокрема, для стратегічного управління необхідні дані не лише про діяльність підприємства, а й про зовнішнє середовище, яке має надзвичайно важливе значення для передбачення траєкторії розвитку підприємства.

Стратегічний облік, як складова системи управління підприємством і обліково-аналітичного забезпечення процесу прийняття стратегічних управлінських рішень, призначений для планування майбутньої стратегії й тактики функціонування підприємства загалом та окремих стратегічних господарських центрів відповідальності; вимірювання й оцінки ефективності господарювання загалом та за окремими стратегічними господарськими центрами відповідальності, на різних фазах життєвого циклу; коригування

керуючих впливів на хід реалізації вибраної стратегії.

Необхідно зазначити, що до передумов ведення ефективного стратегічного управлінського обліку належать:

- розуміння та зацікавленість з боку власника бізнесу в необхідності застосування системи для прийняття управлінських рішень;
- узгодження з фінансовим і бухгалтерським (податковим) обліком;
- наявність кваліфікованих фахівців зі стратегічного управлінського обліку та узгодженість їх діяльності;
- формування своєчасного інформаційного забезпечення;
- визначення основних об'єктів управління та проблемних питань, які потребують прийняття управлінських рішень щодо їх розв'язання.

Найважливішою інформацією, яку необхідно використовувати в стратегічному управлінському обліку, є інформація, сформована у результаті моніторингу зовнішнього середовища підприємства. Водночас у стратегічному обліку здійснюється систематизація інформаційних ресурсів для здійснення моніторингу внутрішнього середовища. Проведено систематизацію основних завдань стратегічного управлінського обліку (рис. 1).

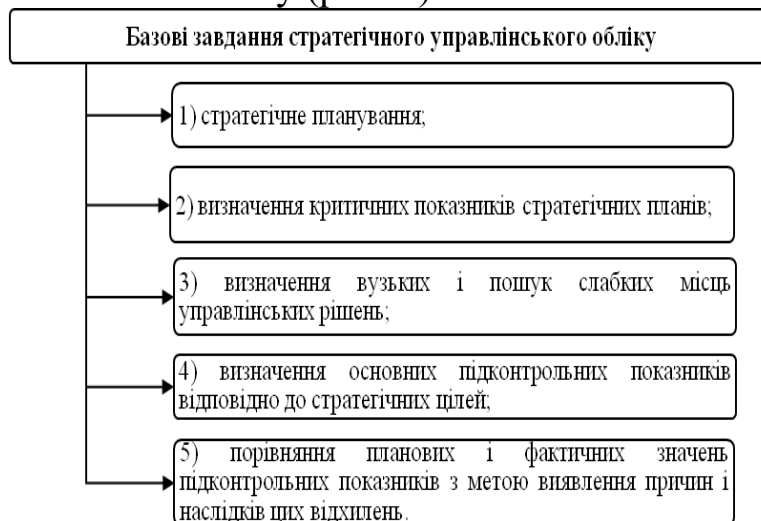

Рис. 1. Основні завдання стратегічного управлінського обліку

Важливо, що системи фінансового й стратегічного управлінського обліку повинні бути невід'ємними елементами діяльності кожного окремого суб'єкта господарювання. Вони є досить пов'язаними між собою, оскільки надають інформацію щодо результативності господарювання одного підприємства. Разом з тим, кожна така система має власні сфери застосування, свою мету, принципи, об'єкти обліку, структуру тощо. На відміну від фінансового обліку в системі управлінського стратегічного обліку дуже багато приблизних оцінок, об'єктом цього обліку може бути окремий вид продукції (робіт, послуг), або окремий центр відповідальності. На відміну від широкого кола внутрішніх та зовнішніх користувачів інформації фінансового обліку, користувачами інформаційних ресурсів для потреб стратегічного управлінського обліку є обмежене коло працівників управлінського персоналу підприємства. Використання складових стратегічного управлінського обліку надасть можливість розрахувати прибуток або маржинальний дохід як результат діяльності окремого центру відповідальності або окремого виду продукції.

Вдале функціонування системи стратегічного управлінського обліку сформоване та побудоване на основі застосування значної чисельності інструментарію та процедур, що в процесі діяльності підприємства можуть змінюватися в залежності від цілей управління або кінцевої мети господарювання. За таких умов домінантним принципом стратегічного управлінського обліку є те, що отримана інформація повинна бути корисною для прийняття як оперативних, так і стратегічних управлінських рішень керівництвом підприємства.

Разом з тим, ефективним управлінським рішенням керівництва підприємства повинні бути притаманні такі характерні особливості [4]:

- управлінські рішення пов'язані з фінансовими ресурсами, повинні носити комплексний характер, тобто кожне окремо прийняте рішення здійснює вплив на остаточний фінансовий результат діяльності підприємства в цілому;
- процес управління на підприємстві має носити динамічний характер, розвиватися і підлаштовуватися впливу зовнішніх факторів, оскільки одне ефективне рішення може не принести такого ж бажаного ефекту вдруге;

- керівництво підприємства повинно розробити та застосувати дієвий інструментарій, що надаватиме можливість забезпечення такої організації системи управління, щоб вона не суперечила, а сприяла досягненню поставлених стратегічних цілей.

Нами систематизовано основні методи стратегічного управлінського обліку, що виділено в економічній літературі (рис. 2) [3].

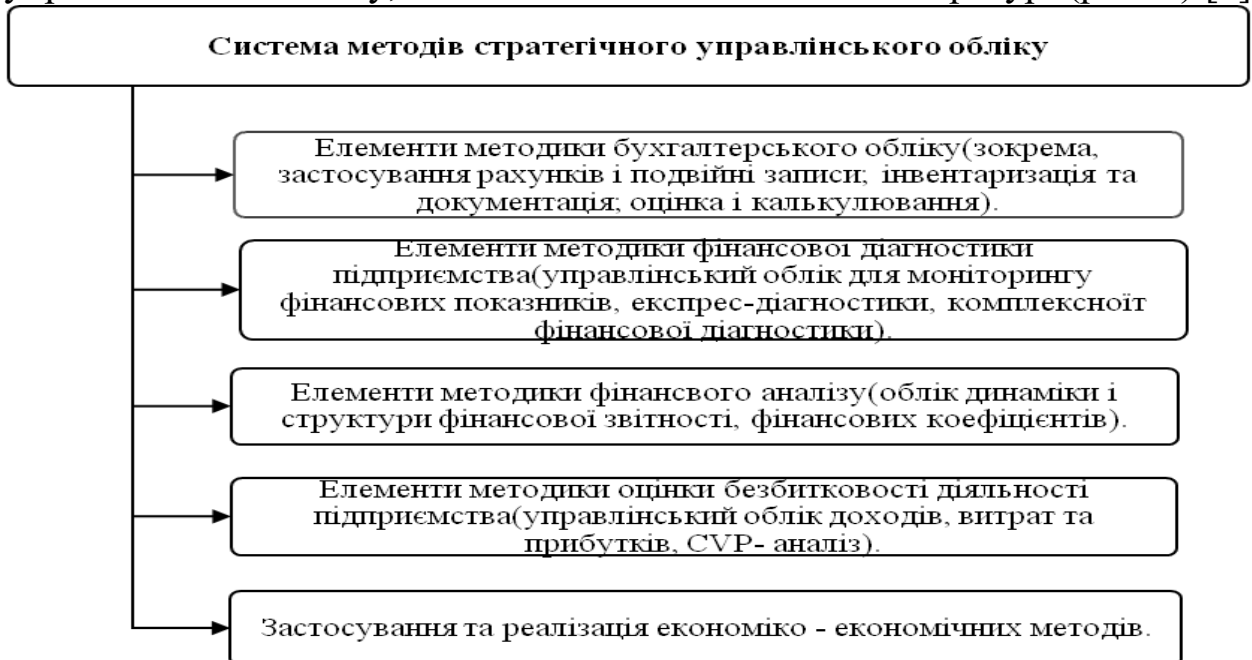

Рис. 2. Методи стратегічного управлінського обліку

Вважаємо за доцільне виділити три рівні організації системи стратегічного управлінського обліку на підприємстві: методичний, технічний та організаційний, кожен з яких передбачає реалізацію комплексу відповідних складових (елементів), направлених на реалізацію потреб облікового процесу.

Загальновідомо, що підвищення дієвості системи стратегічного управлінського обліку, яка функціонує на підприємстві, передбачає необхідність забезпечення перманентного оцінювання рівня її

результативності.

Виявлено, що загальна організаційна модель щодо оцінювання ефективності та результативності функціонування системи стратегічного управлінського обліку підприємства охоплює систему послідовних етапів [5].

Перший етап такої організаційної моделі включає процес моніторингу, що спрямований на визначення та оцінювання:

- якості управлінської інформації;
- наявності основних елементів системи стратегічного управлінського обліку і якості їхньої взаємодії і погодженості;
- оптимальності організаційної системи і доцільності обраного варіанта системи стратегічного управлінського обліку;
- ступеня сумісності діючої системи стратегічного управлінського обліку із сучасними вимогами рівня розвитку виробництва і конкуренції;
- ступінь залежності від фінансового обліку.

Другий етап – визначення ефективності та дієвості стратегічного управлінського обліку, що охоплює оцінювання: нормативної ефективності, яка дозволяє визначити ступінь реалізації цілей і завдань системи стратегічного управлінського обліку; рівня виконання стратегічного плану розвитку системи стратегічного управлінського обліку на підприємстві; а також відносної ефективності, визначеної на підставі співвідношення вигод і витрат, понесених при впровадженні системи стратегічного управлінського обліку на підприємстві.

На нашу думку, з метою здійснення контролю за реалізацією визначених завдань доцільно передбачити оцінювання результативності діяльності відповідального виконавця (або структурного підрозділу) за кожною складовою та етапом робіт щодо впровадження та моніторингу дієвості системи стратегічного управлінського обліку на підприємстві.

Висновки. Підсумовуючи, необхідно зауважити, що стратегічний управлінський облік, як складова системи управління підприємством в аспекті формування обліково-аналітичного забезпечення процесу прийняття стратегічних управлінських рішень, призначений для забезпечення процесу планування майбутньої стратегії функціонування господарюючого суб'єкта; вимірювання й

оцінювання рівня результативності його господарювання та коригування керуючих впливів на хід реалізації обраної керівництвом стратегії.

Стратегічний управлінський облік сконцентрований на зовнішніх факторах макросередовища функціонування підприємства, орієнтований на облік невизначеності та базується на обраних стратегіях діяльності даного господарюючого суб'єкта, які вже реалізуються або заплановані для реалізації. Найбільш ґрунтовним інформаційним ресурсом, застосовуваним для реалізації у стратегічному управлінському обліку, є інформація, отримана у результаті моніторингу зовнішнього середовища функціонування підприємства.

Визначення відносної ефективності щодо застосування системи стратегічного управлінського обліку базується на співставленні вигод та витрат, які підприємство спроможне отримати за результатами реалізації процесу його впровадження. При цьому, основна проблематика визначення відносної ефективності полягає у виявленні та ідентифікації ступеня участі системи стратегічного управлінського обліку в формуванні загальної величини прибутку, отриманого підприємством за визначений досліджуваний період.

Окрім того вважаємо, що особливу увагу при впровадженні стратегічного управлінського обліку і проведенні заходів, спрямованих на його покращення, слід приділяти внутрішній управлінській звітності, що виступає об'єктом управлінського обліку і систематизує інформацію, необхідну для забезпечення діяльності керуючої підсистеми підприємства [11]. Слід наголосити, що саме від вдалої організації документообігу для потреб стратегічного управлінського обліку залежить якість і обґрунтованість прийняття управлінських рішень менеджментом даного господарюючого суб'єкта. За реалій сучасності досить поширеною є безсистемність, а іноді і суперечливість звітності, наданої різними структурними підрозділами кожного окремого господарюючого суб'єкта щодо потреб його стратегічного управління, що в підсумку значно знижує результативність та ефективність функціонування системи стратегічного управлінського обліку підприємства в цілому. Щодо проблематики структури та змістовної наповненості внутрішньої звітності для потреб стратегічного управлінського облікового процесу,

то, на нашу думку, вона повинна відповідати операційному, тактичному та стратегічному рівням управління підприємством.

Література

1. Атамас П. Й. Управлінський облік : навч. посіб. / П. Й. Атамас – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 440 с.
2. Голов С. Ф. Управлінський облік : підручн. / С. Ф. Голов – К.: Лібра, 2003. – 704 с.
3. Довбуш А. В. Сутність та принципи стратегічного обліку та аналізу / А. В. Довбуш [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/iLvivPolytechnicNationalUniversityInstitutionalRepository <http://ena.lp.edu.ua> 245 nek/2010_5/106.pdf.
4. Кит У. Стратегический управленческий учёт / У. Кит ; [пер. с англ.]. – М. : Олимп-Бизнес, 2002. – 448 с.
5. Левик І. С. Обліково-аналітичне забезпечення стратегічного управління / І. С. Левик [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/5652/1/82.pdf>.
6. Плікус І. Й. Стратегічний облік як інструмент стратегічного управління підприємством / І. Й. Плікус [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/349/1/visnukuabs_12_2002_14.pdf.
7. Пушкар М. С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів): [монографія] / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-Бланш, 2006. – 334 с.
8. Райан Б. Стратегічний облік для керівників / Б. Райан. – М. : ЮНІТІ, 1998. – 616 с.
9. Терехова В.А. Стратегический управленческий учт : состояние и развитие в зарубежных странах / В. А. Терехова // Бухгалтерский учет в бюджетных и некоммерческих организациях. – 2000. – № 4. – С. 9–12.
10. Уорд К. Стратегический управленческий учет / К. Уорд [Пер. с англ.]. – М.: Олимп-Бизнес, 2002. – 448 с.
11. Шайкан А. В. Бухгалтерський облік з метою стратегічного управління як інструмент інтеграції вітчизняних підприємств у світове господарство / А. В. Шайкан [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1900/1/42.pdf>

12. Шевчук В. Р. Стратегічний управлінський облік як інформаційне підґрунтя стратегічного менеджменту підприємства / В. Р. Шевчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://VNULPM_2014_797_58.pdf

13. Шматковська Т. О. Концептуальні засади стратегічного управлінського обліку / Т. О. Шматковська, О. В. Мачулка // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки : економіка. – 2016. – № 4 (236). – 256 с. – Мови: укр., рос., англ. – С. 242–253. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://n-visnik.oneu.edu.ua/files/archive/nv_4_\(236\)_2016.pdf](http://n-visnik.oneu.edu.ua/files/archive/nv_4_(236)_2016.pdf)

1. Atamas P. J. Upravlins`ky`j oblik: navch. posib. / P. J. Atamas – K. : Centr navchal`noyi literatury`, 2006. – 440 s.

2. Golov S.F. Upravlins`ky`j oblik : pidruchn. / S. F. Golov – K.: Libra, 2003. – 704 s.

3. Dovbush A. V. Sutnist` ta pry`ncy`py` strategichnogo obliku ta analizu [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/iLvivPolytechnicNationalUniversityInstitutionalRepository <http://ena.lp.edu.ua> 245 nek/2010_5/106.pdf.

4. Ky`t U. Strategy`chesky`j upravlenchesky`j uchët / U. Ky`t ; [per. s angl.]. – M. : Oly`mp-By`znes, 2002. – 448 s.

5. Levy`k I. S. Oblikovo-anality`chne zabezpechennya strategichnogo upravlinnya [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/5652/1/82.pdf>.

6. Plikus I. J. Strategichny`j oblik yak instrument strategichnogo upravlinnya pidpry`yemstvom [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu : http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/349/1/visnukuabs_12_2002_14.pdf.

7. Pushkar M. S. Kreaty`vny`j oblik (stvorennya informaciyi dlya menedzheriv): [monografiya] / M. S. Pushkar. – Ternopil` : Kart-Blansh, 2006. – 334 s.

8. Rajan B. Strategichny`j oblik dlya kerivny`kiv / B. Rajan. – M. : YuNITI, 1998. – 616 s.

9. Terexova V.A. Strategy`chesky`j upravlenchesky`j uchët: sostoyany`e y` razvy`ty`e v zarubezhny`kh stranax / V. A. Terexova // Buxgaltersky`j uchët v byudzhety`kh y` nekommerchesky`x

organy`zacy`yax. – 2000. – # 4. – S. 9–12.

10. Uord K. Strategy`chesky`j upravlenchesky`j uchet / Per. s angl. – M.: Oly`mp-By`znes, 2002. – 448 s.

11. Shajkan A. V.Buxgalters`ky`j oblik z metoyu strategichnogo upravlinnya yak instrument integraciyi vitchy`znyany`x pidpry`yemstv u svitove gospodarstvo [Elektronny`j resurs] /A.V. Shajkan– Rezhy`m dostupu: <http://eztuir.ztu.edu.ua/1900/1/42.pdf>

12. Shevchuk V. R. Strategichny`j upravlins`ky`j oblik yak informacijne pidg`runtya strategichnogo menedzhmentu pidpry`yemstva [Elektronny`j resurs] / V. R. Shevchuk // Rezhy`m dostupu: http://VNULPM_2014_797_58.pdf

13. Shmatkovs'ka T. O. Kontseptual'ni zasady stratehichnoho upravlins'koho obliku / T. O. Shmatkovs'ka, O. V. Machulka // Naukovyj visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu. – Nauky : ekonomika. ISSN 2409-9260 – 2016. – № 4 (236). – 256 s. – Movy: ukr., ros., anhl. – S. 242–253. [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: [http://n-visnik.oneu.edu.ua/files/archive/nv_4_\(236\)_2016.pdf](http://n-visnik.oneu.edu.ua/files/archive/nv_4_(236)_2016.pdf)

Рецензент: *Стрішенець О.М., д.е.н., професор кафедри економічної теорії та природокористування, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)*

11.05.2016

УДК 329.055.3.008(470+571)

Майборода Андрей

**ВЫСТРАИВАНИЕ КОНСЕРВАТИВНОЙ ИДЕОЛОГИИ В
ПУТИНСКОЙ РОССИИ: КОНЦЕПТУАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ**

Качественные изменения общества и власти в первое десятилетие нового века подвели российское руководство к необходимости выстраивания официальной идеологии как на партийном, так и на государственном уровне. Предлагаемая статья посвящена анализу основных черт становления консервативной идеологии в России в период президентства В.В. Путина. На основе анализа официальных документов партии власти «Единая Россия», программных выступлений главы государства и лиц из его окружения автор показывает, как поэтапно наращивались усилия в этой сфере, создавались концепты и идеологемы, призванные ликвидировать революционный разрыв 90-х годов и выстроить историческую линию преемственности в контексте «примирения» трех эпох: Российской империи, СССР и Российской Федерации.

Ключевые слова: идеология, консерватизм, российский неоконсерватизм, суверенная демократия, русский мир, российская цивилизация.

Майборода Андрій

**ВИБУДОВУВАННЯ КОНСЕРВАТИВНОЇ ІДЕОЛОГІЇ В
ПУТІНСЬКІЙ РОСІЇ:
КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ**

Якісні зміни суспільства і влади в перше десятиріччя нового століття підвели російське керівництво до необхідності вибудовування офіційної ідеології як на партійному, так і на державному рівні. Пропонована стаття присвячена аналізу основних рис становлення консервативної ідеології в Росії в період президентства В.В. Путіна. На основі аналізу офіційних

документів партії влади «Єдина Росія», програмних виступів голови держави та осіб з його оточення автор показує, як поетапно нарощувалися зусилля в цій сфері, створювались концепти і ідеологеми, покликані ліквідувати революційний розрив 90-х років і вибудувати історичну лінію наступності в контексті «примирення» трьох епох: Російської імперії, СРСР і Російської Федерації.

Ключові слова: ідеологія, консерватизм, російський неоконсерватизм, суверенна демократія, руський мір, російська цивілізація.

Maiboroda Andrei

THE ALIGNMENT OF CONSERVATIVE IDEOLOGY IN PUTIN'S RUSSIA: CONCEPTUAL ANALYSIS

Qualitative changes in society and authorities in the first decade of the new century brought the Russian leadership to the necessity of building the official ideology of both the party and the state level. This article is devoted to the analysis of the main features of the formation of conservative ideology in Russia under President Vladimir Putin. On the basis of official documents of the ruling party "United Russia", the program of speeches the president and members of his entourage, the author shows how the efforts gradually increased in this field to create concepts and ideologies aimed to eliminate the revolutionary break 90s and build a historical continuity of the line in the context of "reconciliation" of three eras: the Russian Empire, the Soviet Union and the Russian Federation.

Keywords: ideology, conservatism, russian neoconservatism, sovereign democracy, the Russian world, the Russian civilization.

Постановка проблеми. После развала СССР Россия пережила в 90-е годы прошлого века сильнейшее увлечение западничеством на фоне отказа государства от официальной идеологии. Уже нулевые годы по «закону маятника» прошли под знаком глубокого разочарования широких слоев общества в либеральных «ценностях». В этом немалую роль сыграла

экономическая практика тех времен. «Рыночные реформы» сильно напоминали растаскивание государственной собственности в условиях управленческого хаоса на всех уровнях власти и криминализованной общественной среды. Формировались новые олигархические кланы, шло их сращивание с новой бюрократической элитой. К этой картине добавьте массовое обнищание людей, упадок культуры и общественной нравственности, и, конечно, *ресентимент*, чувство национального унижения некогда сверхдержавы со стороны западных государств.

Действительно, ради сотрудничества с Западом ельцинское правительство предало многое и многих и жалко выглядело в глазах собственного народа, не говоря уже о невиданном падении международного авторитета. Все это на рубеже нулевых годов породило *консервативный сдвиг*. Концентрация внимания власти и общества на построении "нормальной рыночной экономики" сменилась всепоглощающим интересом к российской государственности, ее приоритетам и возможностям.

Общий для власти и народа тренд выразил запрос на идеологию, которая обеспечила бы возвращение России к самой себе. Речь идет о проработке таких идеологических концептов, которые в большей степени соответствуют российской самобытности и не противоречат ее историческому опыту. Неудача в целом рыночных реформ младореформаторов была еще одним толчком власти в сторону консервативной критики сложившегося порядка с тем, чтобы его таким путем отладить и легитимизировать.

Укажем на особенность консерватизма путинского режима. Он сочетается с либеральными подходами в экономике (гайдаровский монетаризм, отказ от пересмотра результатов приватизации) и по справедливости может быть назван «*русским неоконсерватизмом*».

Консерватизм путинского режима контактирует с консерватизмом левых и национализмом правых; они питаются из общего источника — национальной консервативной традиции, созданной еще в царскую эпоху. Это создает

обманчивое впечатление «общенародного единства», что выгодно прежде всего власти, которая решает важнейшую на данном этапе задачу — стабилизацию сложившегося в стране государственно-олигархического капитализма. Отсюда — гибридный характер этой старо-новой идеологии; она имеет целью историческое примирение «белых» с «красными», а их, в свою очередь, — с нынешними «бело-красно-голубыми» — союзом высшего слоя госчиновников и олигархов.

На самом деле, как нам представляется, консерватизм путинского режима держит оборону на два фронта: на внутреннем фронте — от радикалов справа и слева и на внешнем — от глобального давления Запада во главе с США, суть которого — требование к побежденному в холодной войне отбросить всякие имперские амбиции и ужаться до положения послушного младшего союзника Запада. В этом заключается «тайна» консервативной риторики власти, ее сокровенный смысл. Но это — поистине сложнейшая задача, которая требует от власти и лично от Путина настоящего искусства лавирования в жестких рамках самого разного рода противоречий и оппозиций при колоссальном внешнем давлении и плохой мировой экономической конъюнктуре.

В силу вышесказанного исследование консервативного тренда в современной России представляется актуальной научной задачей. Поскольку идеологические трансформации находятся только на начальной стадии, их анализ и описание помогут выстроить прогностические модели политико-идеологической эволюции России на обозримый период.

Целью исследования является анализ основных идеологем и основных этапов становления новейшего российского консерватизма в «эпоху Путина». При этом исключительное внимание уделяется выстраиванию официальной консервативной идеологии российского государства.

Анализ научных публикаций по рассматриваемой проблеме. В качестве источников для написания статьи служат официальные документы и программные речи высшего руководства страны. Особая роль принадлежит Посланиям

Федеральному собранию президента РФ, а также программный документ Партии «Единая Россия» - «Сохранить и приумножить!» [22], где непосредственно излагаются консервативные постулаты текущего политического курса Российской Федерации.

В процессе работы над статьей, мы опирались на классические работы К. Манхейма «Консервативная мысль» [15] и С. Хантингтона «Консерватизм как идеология» [1], где комплексно описываются основные принципы консервативной идеологии. Среди публикаций последних лет, прямо или косвенно затрагивающих обозначенную тематику, стоит выделить работы Н.В. Поляковой, Э.А. Попова, В.Н. Шилова, Г.П. Хориной [20].

Изложение основных результатов исследования. Консерватизм весьма многолик. В политологической науке нет единого подхода к его определению. В этом смысле характерно ироническое высказывание помощника президента РФ В.Ю. Суркова: «Мы, безусловно, консерваторы, но пока не знаем, что это такое» [2, 55]. Отдавая дань остроумию Суркова, мы все же отметим, что консервативная мысль в России имеет свою двухвековую традицию, изучение которой, кстати, активизировалось в последние два десятилетия, весьма вероятно, в связи с политическим заказом. Имеются в виду многочисленные переиздания произведений классиков российского консерватизма И.А. Ильина, Л.А. Тихомирова, К.Н. Победоносцева, К.Н. Леонтьева, И. Солоневича и др. [13], а также исследовательские работы, посвященные консервативной традиции в России (Репников, Голикова, Мусихин и др.) [8].

Консервативный тренд в политике путинского руководства шел рука об руку с концептуальным оформлением заявленного дискурса. На первом этапе данного оформления, которое, в целом, совпало с первым президентским сроком В.В. Путина, основной задачей власти было стабилизировать ситуацию в стране. Уже в первый год своего президентства В.В. Путин, обращаясь в 2000 г. к Федеральному собранию, заявил, что «единство России скрепляют <...> патриотизм,

культурные традиции, общая историческая память» [21]. Тем самым были обозначены основные черты и ценности консервативной идеологии. Идея преемственности и исторической памяти была символично продемонстрирована обществу возвращением советского гимна, положенного на новый текст, написанный старым автором. Характерно, что либералы увидели в этом знак и подняли дискуссию, которая обнаружила существенную перемену в настроениях значительной части общества, определенную ностальгию по прошлому. Любопытно, что в дискуссию вмешался бывший президент Б.Н. Ельцин, который хотел «поправить» своего преемника, высказавшись в том духе, что «президент страны не должен слепо следовать за настроением людей» [3]. Путин, однако, не отступил и недвусмысленно дал понять, что ельцинизм как версия радикального либерализма не входит в понятие «преемственность». В стране наметился консервативный тренд,

Конкретным оформлением новой идеологической линии стало провозглашение в 2005 г. концепции «суверенной демократии». Авторство концепции принадлежит вышеупомянутому В.Ю. Суркову. Он определил «суверенную демократию» как «образ политической жизни общества, при котором власти, их органы и действия выбираются, формируются и направляются исключительно российской нацией во всём её многообразии и целостности ради достижения материального благосостояния, свободы и справедливости всеми гражданами, социальными группами и народами, её образующими» [2]. Главный посыл концепции сводился к тому, чтобы отказать кому бы то ни было в праве судить о демократичности политического и социального строя России с позиций универсальных критериев демократии. Нет таких критериев. Каждая демократия есть продукт национально-исторического развития.

Нетрудно убедиться, что данная концепция резонирует со знаменитой книгой Н.Я. Данилевского (1822-1885) «Россия и Европа» (1871). Ее главный посыл: Россия давно состоялась не просто как великая держава, но и как цивилизация, которая обладает своей

идентичностью и гравитационной силой. Россия должна быть противовесом Европы и притягивающим весь славянский мир центром, если она хочет сохраниться. Попытки некоторых российских реформаторов-западников игнорировать особую цивилизационную природу Российского государства неизбежно оборачиваются для России и ее народа огромными издержками и тяжелыми последствиями. Н.Я. Данилевский определяет западничество как «болезнь, которою страдает русское общественное тело» [9, с. 680].

Новая идеологема вызвала немало споров в политическом и экспертном сообществе. Консервативными силами она была оценена как противоядие от либеральной «чумы» [10], в либеральном же лагере ее оценили, как «реакционную» и «антидемократическую» [12]. Однако нельзя не признать, что ценность данной концепции в том, что с ее помощью власть смогла очертить реальную границу своего политического бытия (красную линию), за которую переходить не намерено ни при каких обстоятельствах. Эта граница - суверенитет и самостоятельность.

Концепция «суверенной демократии» не случайно родилась в недрах Кремля. С избранием Путина на второй президентский срок (май 2004г.) его власть значительно укрепилась, и путинский режим стал приобретать аутентичную законченность.

Как часто бывало ранее, смена курса России проявилась в первую очередь на международной арене. Своеобразной декларацией новых идеологических приоритетов российского государства стала знаменитая путинская речь в Мюнхене в 2007 г. Тогда лидер России в достаточно жесткой форме раскритиковал претензии Запада и особенно США на глобальное доминирование. «Считаю, - заявил он, - что для современного мира однополярная модель не только неприемлема, но и вообще невозможна... Но что еще важнее: сама модель является неработающей, так как в ее основе нет и не может быть морально-нравственной базы современной цивилизации...» [6]. Последнее указание на морально-нравственный фактор как критерий оценки международной политики указывает на консервативный дискурс. При этом В.В.

Путин подчеркнул особую миссию России. «Россия, - заявил он. — страна с более чем тысячелетней историей, и практически всегда она пользовалась привилегией проводить независимую внешнюю политику. Мы не собираемся изменять этой традиции и сегодня» [там же].

По сути, «мюнхенская речь» Путина продемонстрировала международным силам коренной поворот в российской политической стратегии. Здесь четко видно, что Россия преодолела период разброда и шатания, «сосредоточилась» и вновь ощутила в себе силы и желание играть ту геополитическую роль, которой в прошлом обладали Российская империя и Советский Союз. В практической плоскости это выразилось в очерчивании зоны особых интересов России, куда прежде всего вошло постсоветское пространство.

Еще одной знаковой приметой выстраивания консервативного идеологического курса на официальном уровне стала концепция «Русского мира». Данная идеологема, рожденная в славянофильских, почвеннических течениях XIX в., была реанимирована в современной политике России в том же 2007 г. Выступая в Доме Державина в Санкт-Петербурге (конец 2006 г.), В.В. Путин акцентировал внимание на вопросах популяризации русского языка и русской культуры. «Русский мир может и должен объединить всех, кому дорого русское слово и русская культура, где бы они ни жили, в России или за её пределами. Почаще употребляйте это словосочетание — "русский мир"» [23]. Практическим откликом на эти слова стало учреждение в 2007 г. фонда «Русский мир», призванного стать «мягкой силой» за рубежом. В учреждении фонда ключевую роль сыграл один из депутатов Госдумы, член Высшего совета «Единой России» Вячеслав Никонов, известный к тому же как идеолог консерватизма. Так, он является автором ряда публикаций по этой теме [8]. Он же стал исполнительным директором этого фонда.

Непосредственно анализируя данный концепт, стоит отметить, что «Русский мир» - это глобальный проект, который носит неоимперские черты и по аналогии с известными истории «*Rex Romana*» или «*Rex Americana*» ни много ни мало

анонсирует формирование своего «*Raх Russica*» [18].

В концепции «Русского мира» можно выделить следующие постулаты:

1. Особая роль русского языка и культуры как связующих элементов всех его пластов.
2. Сильная российская государственность с заявкой на роль глобальной силы.
3. Новая соборность как способ укрепления разнородных общественных слоев.

Параллельно официозу существенный вклад в развитие концепции «Русского мира» был сделан Русской православной церковью и лично патриархом Кириллом. Выступая на открытии III Ассамблеи Русского мира в 2009 г., патриарх обозначил границы «Русского мира» в тех пределах, где русское православие является доминирующей конфессией. Помимо России, Украины и Белоруссии к его ядру он отнес Молдову и Казахстан.

Раскрывая содержание концепции «Русского мира», патриарх выделил следующие ее составляющие:

1. Православие, как фундамент духовного единства перечисленных стран.
2. Русский язык и культура.
3. Общая историческая память и общие взгляды на общественное развитие [7].

Остановимся на последнем пункте. Вопрос исторической памяти и исторической преемственности составляет суть политики памяти, важнейшее значение которой российская власть вполне осознает. Это, в частности, выражается в том, что она стремится найти точки опоры как в царской эпохе, так и в советской истории. Мы уже отмечали эту символику в подходе к старому-новому гимну, в эклектичном сочетании символов этих двух эпох. В официальных речах руководства цитируются Н.А. Бердяев, И.А. Ильин и даже К.Н. Леонтьев. Особую роль играет миф о «великом консервативном реформаторе» П.А. Столыпине.

С другой стороны, из уст государственных и общественных деятелей первого ряда все чаще звучат слова признания достижений советской эпохи. Первый сигнал прозвучал в 2005

г., когда В.В. Путин заявил, что развал СССР был величайшей геополитической катастрофой XX века. Совсем недавно, в ноябре 2015 г., выступая в московском «Манеже» патриарх Кирилл озвучил подход к оценке советской эпохи: «Там, где проявлялась воля, сила, интеллект, политическая решимость, мы говорим: да, несомненные успехи, как и в случае с победой в Великой Отечественной войне, а там, где были кровь, несправедливость и страдания, мы говорим, что это неприемлемо для нас, людей XXI века. <...> Мы себя не отождествляем с этими кровавыми страницами, мы отдаем эти исторические персонажи на суд Божий, но никогда отрицательное не должно давать права исключать все то положительное, что было сделано» [19].

Следующий этап в трансформациях консервативного дискурса путинской России начался в 2009 г. Тогда на своем очередном съезде партия «Единая Россия» официально провозгласила свою идеологию, суть которой сводилась к формуле: *консерватизм плюс модернизация*. При этом консерватизм выражается в приверженности к патриотизму и державничеству – тем ценностям, которые в разные эпохи российской истории находили отклик в русском народе; лозунг модернизации нацеливает на стратегическую задачу преодоления технологической отсталости, дававшей о себе знать в последние десятилетия.

Девиз «Сохранить и приумножить!», которым был озаглавлен итоговый документ XI съезда «Единой России», целиком соответствует консервативному духу. В нем, в частности, сказано: «Это идеология успеха нашего народа, сохранения и модернизации России на основе собственной истории, культуры, духовности» [22].

Проводя исторические параллели, можно отметить, что к острой необходимости ответов на такие вызовы Россия подходила во времена Петра I, Александра II и И.В. Сталина. «Большевик на троне» Петр Великий и настоящие большевики проводили модернизацию революционными методами, путем ломки всей социально-экономической системы. Другое дело – александровские реформы 60-70-х годов XIX в., которые

осуществлялись в консервативно-либеральном ключе. Тогда известный правовед и земский деятель Б.Н. Чичерин выступил с формулой: *сильная власть и либеральные реформы*. По его мысли, монархия, если она находится в стадии самореформирования, должна быть поддержана и либералами, и консерваторами. И, действительно, можно утверждать, что определенный консервативно-либеральный консенсус во времена реформ Александра Второго сложился. Но мощная оппозиция общества и справа, и слева сводила на нет усилия правительства. Неудача и половинчатость александровских реформ обусловили переход инициативы на сторону революционного лагеря.

Последняя надежда самодержавного режима была связана с именем П.А. Столыпина. Не случайно ныне он, как говорится, в тренде, поскольку символизирует собой консервативного реформатора. Убийство Столыпина в 1911 г. лишь подчеркнуло неудачу столыпинского, консервативно-либерального проекта преобразования России. После его смерти большевики повеселели: революция стала в повестку дня.

Таким образом, поворот путинского режима в сторону традиционного консерватизма был обусловлен сознанием опасности и неустойчивости властного режима, созданной либеральной революцией 90-х годов в экономике, неэффективной связкой новой олигархии и бюрократии и колоссальным социальным расслоением. Эта попытка сочетать российский традиционализм с модернизацией, пока явно неудачная, выдает желание власти придать огромной стране импульс развития. Подстегивает жесткий императив глобальной конкуренции, в которой позиции России не выглядят выигрышными. Проблема заключается в том, что история против: до сих пор все попытки консервативно-либеральной модернизации были неудачными и заканчивались революцией.

Следующий этап в трансформациях консервативной политики России был вызван событиями в Украине в 2013-2014 годах, приведшие к смене власти в результате майданной

«революції гідності» (в России интерпретируется как государственный переворот). Оккупация Крыма (в России интерпретируется как возвращение Крыма в состав РФ) существенным образом отразилась на всей политике России. Уже в обращении Федеральному собранию по случаю присоединения Крыма В. Путин впервые за годы существования новой России на официальном уровне сделал заявление о том, что «русский народ стал одним из самых больших разделенных народов в мире» [17]. До 2014 г. поднимать «русский вопрос» на такой уровень руководство РФ не решалось, предпочитая проводить невнятную политику в отношении «соотечественников за рубежом». Тогда же Путин произнес: «Мы своих не сдаем!», что явно вдохновило сопротивление новому киевскому режиму на Донбассе.

На фоне этих высказываний ранее выдвинутая концепция «Русского мира» обрела новые краски. Вместе с тем обнаружилась опасность, ранее скрытая за культуртрегерской постановкой вопроса о «Русском мире», а именно: существенной противоречие с «интернационалистской» по своей сути «евразийской» политикой, в рамках которой развивается интеграция на постсоветском пространстве. В этом смысле позиция «главного союзника России» Белоруссии более чем выразительна. Президент Беларуси А.Г. Лукашенко произнес следующие слова: «А если есть здесь некоторые <...>, считающие, что белорусская земля — это часть <...> Русского мира и чуть ли не России, — забудьте. Белоруссия — это современное и независимое государство <...>. Мы всегда были гостеприимны к любому человеку, но заставим любого уважать наш суверенитет и независимость». [14] Таким образом, нарушение существующего баланса между «националистическими» и «интернационалистскими» факторами в выстраивании политики может существенно осложнить отношения не только со странами-соперниками, но и ближайшими союзниками. Более того, трактуемая в этническом плане концепция «Русского мира» чревата угрозой и для внутренней стабильности России, которая, как известно, представляет собой сложное собрание народов, культур и

конфессий. С этой точки зрения следует по-иному взглянуть и оценить вызвавшее острую критику либералов цитирование столпа российского консерватизма К.Н. Леонтьева о российском государстве-цивилизации как «цветущей сложности», прозвучавшее в путинском выступлении на заседании Валдайского клуба в 2013 г. [4]. Этим самым Путин хотел сказать, что российское государство – это русское государство, но не государство русских. В этой связи можно прогнозировать, что власть не будет педалировать концепцию «Русского мира». Кстати, это согласуется с традицией: российские цари никогда не приветствовали идеи славянофилов.

Отношение к войне на Донбассе послужило новым поводом к противостоянию либеральной и консервативной частей общества России. Либералы оказались в явном меньшинстве. Однако нельзя не заметить, что путинское руководство фактически «замяло» «Русскую весну». В споре Суркова и Кургиняна с Дугиным и Стрелковым Путин занял позицию первых. И это тоже понятно имея в виду общий стиль политики Путина, его консервативный модус.

Выводы. Подводя итоги анализа идеологической эволюции путинского режима за последние 15 лет, следует отметить адекватность ответов идеологии на реальные запросы российского общества. Народ («молчаливое большинство») в целом с одобрением относится к консервативному дискурсу путинского режима, его желанию опереться на аутентичную традицию российской государственности. Вместе с тем следует подчеркнуть, что власть и народ далеко не едины (да и сам народ тоже), и то, чем озабочена власть – легитимизация итогов революционной ломки 90-х годов — глубоко чуждо «народу», враждебно относящемуся к захвату общенародной собственности в результате грабительской приватизации.

Отмеченная выше выдающаяся особенность путинского консерватизма — это, собственно, и не консерватизм, а консервативно-либеральный консенсус. Можно заметить, что признание допущенных «ошибок» при проведении приватизации 90-х годов не привело к пересмотру итогов

приватизации, на чем настаивали и продолжают настаивать многие политические силы в стране. Очевидно, что власть и здесь стоит на вполне осторожной позиции не начинать раскрутку общенациональной дискуссии, которая могла бы вызвать острые дебаты и столкновение общественно-политических сил. В конце концов сам путинский режим есть производное противоречивой ситуации 90-х годов. В его задачу как раз входит корректировать и уравнивать интересы крупных социально-экономических сфер, мирить общество с олигархическими структурами, которые сковали российскую экономику, не позволяя ей выйти на траекторию саморазвития. Это – временная ситуация. Поэтому можно с уверенностью предсказывать эволюцию путинского режима по мере сдвигов внутри страны. Для него – это жизненная необходимость, поскольку нерешаемая проблема социальной справедливости для российского общества намного опаснее, чем для любого западного, и может развалить любой властный режим. С этой точки зрения, консервативная идеология – это повязка на кровоточащие раны.

Литература

1. Huntington S. P. Conservatism as an Ideology //American Political Science Review. – 1957. – Т. 51. – №. 02. – С. 470
2. Багдасарян В.Э. Консерватизм не тождествен традиционализму // Консерватизм/традиционализм: теория, формы реализации, перспектива. Материалы постоянно действующего научного семинара. – Вып. 3. – Центр проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования/ Directmedia, 2013 – 104с.
3. Ельцин Б. Я ни о чем не жалею! [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://flb.ru/info/4371.html>
4. Выступление Владимира Путина на заседании клуба "Валдай" // Российская газета [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2013/09/19/stenogramma-site.html>
5. Выступление Владимира Путина на митинге в Лужниках. // РИА Новости [Электронный ресурс]. – Режим

доступа:

http://ria.ru/vybor2012_putin/20120223/572995366.html#ixzz3uITaaZ2g

6. Выступление и дискуссия на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности [Электронный ресурс]. – Режим

доступа:

http://archive.kremlin.ru/appears/2007/02/10/1737_type63374type63376type63377type63381type82634_118097.shtml

7. Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на торжественном открытии III Ассамблеи Русского мира. // Официальный сайт Московской патриархии [Электронный ресурс]. – Режим

доступа:

<http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>

8. Голиков А.К. Русский консерватизм XIX-начала XX века в контексте западноевропейского консерватизма // Политическая экспертиза: ПОЛИТЭКС POLITECH. – 2006. – Т. 2. – №. 1. – С. 300-321.

9. Гусев В.А. Русский консерватизм: основные направления и этапы развития. – Тверской государственный университет, 2001.

10. Гусев В. А. Консервативная русская политическая мысль – Тверь: Риф. – 1997.

11. Мусихин Г.И. Россия в немецком зеркале (сравнительный анализ германского и российского консерватизма) //Журнал исследований социальной политики. – 2015.

12. Никонов В. А. Российская матрица — М.: Русское слово, 2014.

13. Никонов В. А. Россия в глобальной политике XXI века //Общественные науки и современность. – 2002. – №. 6. – С. 115-123.

14. Никонов В. А. Эпоха перемен: Россия 90-х глазами консерватора. – М.: Языки русской культуры. – 1999.

15. Рахшмир П.Ю. Исторические метаморфозы консерватизма. – 1998.

16. Репников А.В. Консервативные модели российской государственности – М.: РОССПЭН. – 2014.

17. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. – М.: Де Либри, 2015 – 768 с.
18. Проханов А. «Суверенная демократия» — оборонная доктрина России // Завтра. – №04 (688).
19. Зевелев И. Границы русского мира //Россия в глобальной политике. – 2014. – Т. 12. – №. 2. – С. 40.
20. Касьянов М. Империя Свободы // Газета «Коммерсантъ». – №159(3490) от 29.08.2006.
21. Ильин И.А. Собрание сочинений: переписка двух Иванов (1947–1950)/сост. и коммент. Ю.Т. Лисицы. – М.: Рус. кн. – 2000.
22. Леонтьев К.Н. Восток, Россия и славянство. – Рипол Классик, 2014. – Т.2.
23. Победоносцев К.П. Московский сборник. – Рипол Классик, 2013.
24. Солоневич И. Народная монархия. – М.: Институт русской цивилизации, 2010.
25. Тихомиров Л. Монархическая государственность. – Рипол Классик, 2013.
26. Лукашенко: «Считающие, что Белоруссия — часть Русского мира, — забудьте» // Информационное агентство REGNUM. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://regnum.ru/news/polit/1889647.html>
27. Манхейм К. «Консервативная мысль», «Диагноз нашего времени» - Москва, 1994. – 693 с.
28. Новый интеграционный проект для Евразии — будущее, которое рождается сегодня // Известия [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://izvestia.ru/news/502761#ixzz3tuBO6DyS>
29. Обращение Президента Российской Федерации. 18 марта 2014 года. [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20603>
30. Официальный сайт фонда «Русский мир». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://russkiymir.ru/>
31. Патриарх Кирилл призвал помнить о положительных достижениях советской эпохи. // Интерфакс [Электронный ресурс] – Режим доступа:

<http://www.interfax.ru/russia/477368>

32. Полякова Н.В. Антропология российского консерватизма. Александр Иванович Веденский и его философская эпоха. Сб. научных статей //СПб, 2006. – С. 252-265.

33. Попов Э.А. Русский консерватизм: идеология и социально-политическая практика //Ростов н/Д: Изд-во Рост. ун-та. – 2005. – С. 147-150.

34. Хорина Г.П. Идеология консерватизма и управление современной Россией //Знание. Понимание. Умение. – 2012. – №. 3. – С. 84 – 92.

35. Шилов В.Н. Партия «Единая Россия» и идеология консерватизма // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: История. Политология. Экономика. Информатика. – 2010. – Т. 1. – №. 13. – С. 183 – 190.

36. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации. 2000 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://archive.kremlin.ru/appears/2000/07/08/0000_type63372type63374type82634_28782.shtml

37. Программный документ партии «Единая Россия» «РОССИЯ: СОХРАНИМ И ПРИУМНОЖИМ!» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bashkortostan.er.ru/party/ProgrammnyjdokumentPartii/>

38. Совет безопасности и он. Сергей Глазьев представит "дорожную карту" экономического суверенитета России // Ведомости [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.kommersant.ru/doc/2805251>

39. Сычёва Л. Русский язык, русская культура, русский мир // РФ сегодня. – 2007. – № 14.

40. Хлеб съедим, а булочные сожжем // Радио свобода [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.svoboda.org/content/article/27235409.html>

41. Национализация будущего //Эксперт – № 43(537), 20 ноября 2006 года.

2. Bahdasaryan V.Э. Konservatyzm ne tozhdestvenen

tradytsyonalizmu // Konservatyzm/tradytsyonalizm: teoryya, formy realizatsyy, perspektyva. Materialy postoyanno deystvuyushcheho nauchnogo semynara. – Выр. 3. – Tsentr problemnogo analiza y hosudarstvenno-upravlencheskoho proektyrovaniya/ Directmedia, 2013 – 104s.

3. El'tsyn B. Ya ny o chem ne zhaleyu! [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa: <http://flb.ru/info/4371.html>

4. Выступление Владимира Путина на заседании клуба "Valday" // Rossiyskaya hazeta [Электронный ресурс] – Rezhym dostupa: <http://www.rg.ru/2013/09/19/stenogramma-site.html>

5. Выступление Владимира Путина на митинге в Luzhnykakh. // RYA Novosti [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa: http://ria.ru/vybor2012_putin/20120223/572995366.html#ixzz3uITaaZ2g

6. Выступление y diskussyya na Myunkhenskoy konferentsyy po voprosam polytyky bezopasnosti [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa:

http://archive.kremlin.ru/appears/2007/02/10/1737_type63374type63376type63377type63381type82634_118097.shtml

7. Выступление Svyateysheho Patryarkha Kyrylla na torzhestvennom otkrytyy III Assambley Russkoho myra. // Ofytsyal'nyy sayt Moskovskoy patryarkhyi [Электронный ресурс]. – Rezhym dostupa: <http://www.patriarchia.ru/db/text/928446.html>

8. Holykov A.K. Russkyy konservatyzm XIX-nachala XX veka v kontekste zapadnoevropeyskoho konservatyzma // Polytycheskaya ekspertyza: POLYTAKS POLITEX. – 2006. – T. 2. – #. 1. – S. 300-321.

9. Husev V.A. Russkyy konservatyzm: osnovnye napravlenyya y etapy razvytiya. – Tverskoy hosudarstvennyy unyversytet, 2001.

10. Husev V. A. Konservativnaya russkaya polytycheskaya mysl' – Tver': Ryf. – 1997.

11. Musykhyn H.Y. Rossiya v nemetskom zerkale (sravnytel'nyy analiz hermanskoho y rossiyskoho konservatyzma) //Zhurnal yssledovaniy sotsyal'noy polytyky. – 2015.

12. Nykonov V. A. Rossiyskaya matrytsa — M.: Russkoe

slovo, 2014.

13. Nykonov V. A. Rossiya v global'noy polytyke KhKhI veka //Obshchestvennye nauky y sovremennost'. – 2002. – #. 6. – S. 115-123.

14. Nykonov V. A. Epokha peremen: Rossiya 90-kh hlazamy konservatora. – M.: Yazyky russkoy kul'tury. – 1999.

15. Rakhshmyr P.Yu. Ystorycheskiye metamorfozy konservatyzma. – 1998.

16. Repnykov A.V. Konservativnye modely rossiyskoy hosudarstvennosti – M.: ROSSPƏN. – 2014.

17. Danylevskyy N.Ya. Rossiya y Evropa. – M.: De Lybry, 2015 – 768 s.

18. Prokhanov A. «Suverennaya demokratiya» — oboronnaya doktryna Rossiya // Zavtra. – #04 (688).

19. Zevelev Y. Hranytsy russkoho myra //Rossiya v global'noy polytyke. – 2014. – T. 12. – #. 2. – S. 40.

20. Kas'yanov M. Ymperyya Svobody // Hazeta «Kommersant». – #159(3490) ot 29.08.2006.

21. Yl'yn Y.A. Sobranye sochyneny: perepyska dvukh Yvanov (1947–1950)/sost. y komment. Yu.T. Lysytsy. – M.: Rus. kn. – 2000.

22. Leont'ev K.N. Vostok, Rossiya y slavyanstvo. – Rypol Klassyk, 2014. – T.2.

23. Pobedonostsev K.P. Moskovskyy sbornyk. – Rypol Klassyk, 2013.

24. Solonevych Y. Narodnaya monarkhiya. – M.: Ynstytut russkoy tsyvylyzatsyy, 2010.

25. Tykhomyrov L. Monarkhicheskaya hosudarstvennost'. – Rypol Klassyk, 2013.

26. Lukashenko: «Schytayushchye, chto Belorussiya — chast' Russkoho myra, — zabud'te» // Ynformatsyonnoe ahentstvo REGNUM. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupa: <http://regnum.ru/news/polit/1889647.html>

27. Mankheym K. «Konservativnaya mysl'», «Dyahnoz nasheho vremeny» - Moskva, 1994. – 693 s.

28. Novyy yntehratsyonnyy proekt dlya Evrazyy — budushchee, kotoroe rozhdaet'sya sehodnya // Yzvestiya

[Электронный ресурс] – Режим доступа:
<http://izvestia.ru/news/502761#ixzz3tuBO6DyS>

29. Obrashchenye Prezidenta Rossiyskoy Federatsyy. 18 marta 2014 goda. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.kremlin.ru/events/president/news/20603>

30. Ofytsyal'nyy sayt fonda «Russkiy mir». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://russkiymir.ru/>

31. Patryarkh Kyryll pryzval pomnyt' o polozhytel'nykh dostyazheniyakh sovet'skoy epokhy. // Ynterfaks [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.interfax.ru/russia/477368>

32. Polyakova N.V. Antropologiya rossiyskogo konservatyzma. Aleksandr Yvanovich Vedenskiy y ego fylosofskaya epokha. Sb. nauchnykh statey //SPb, 2006. – S. 252-265.

33. Popov Э.А. Russkiy konservatizm: ydeologiya y sotsyal'no-polytycheskaya praktyka //Rostov n/D: Yzd-vo Rost. un-ta. – 2005. – S. 147-150.

34. Khoryna H.P. Ydeologiya konservatyzma y upravlenye sovremennoy Rossyey //Znanye. Ponymanye. Umenye. – 2012. – #. 3. – S. 84 – 92.

35. Shylov V.N. Partiya «Edynaya Rossiya» y ydeologiya konservatyzma // Nauchnye vedomosti Belhorodskogo gosudarstvennogo unyversyteta. Seryya: Ystoryya. Polytolohyya. Ekonomyya. Ynformatyka. – 2010. – T. 1. – #. 13. – S. 183 – 190.

36. Poslanye Federal'nomu Sobranyyu Rossiyskoy Federatsyy. 2000 g. [Электронный ресурс] – Режим доступа:
http://archive.kremlin.ru/appears/2000/07/08/0000_type63372type63374type82634_28782.shtml

37. Programmnyy dokument partyi «Edynaya Rossiya» «ROSSYYa: SOKhRANYM Y PRYUMNOZhYM!» [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://bashkortostan.er.ru/party/ProgrammnyjdokumentPartii/>

38. Sovet bezopasnosty y on. Serhey Hlaz'ev predstavyt "dorozhnuyu kartu" ekonomicheskogo suverenyteta Rossyy // Vedomosti [Электронный ресурс] – Режим доступа:
<http://www.kommersant.ru/doc/2805251>

39. Сычëва Л. Russkiy yazyk, russkaya kul'tura, russkiy

мир // RF sehodnya. – 2007. – # 14.

40. Khleb s'edym, a bulochnye sozhzhem // Radyo svoboda [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: <http://www.svoboda.org/content/article/27235409.html>

41. Natsyonalizatsyya budushcheho // Ekspert – # 43(537), 20 noyabrya 2006 goda.

Рецензент: Гребенник Г.П., к.истор.н., профессор
кафедры истории и мировой политики ОНУ им. И.И. Мечникова.

4.05.2016

НАШІ АВТОРИ

Александрова Катерина Іванівна – аспірантка кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету

Алтаяу Фатхи – аспірант кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету

Бенедисюк Дмитро Ігорович – студент, Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Бровкова Катерина Володимирівна – студентка Одеського національного політехнічного університету

Бровкова Олена Георгіївна – к.е.н., професор кафедри менеджменту, Одеський національний політехнічний університет

Вербицька Яна Євгенівна – спеціаліст, економіст відділу фінансів підприємств, Головне управління статистики у Сумській області

Галайко Андрій Миронович – магістр, економічний факультет, Львівський національний університет імені Івана Франка

Голубка Степан Михайлович – д.е.н., доцент, професор кафедри фінансів і кредиту, Університет банківської справи

Єрмакова Ольга Анатоліївна – к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Одеського національного економічного університету

Короленко Наталя Валеріївна – к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин Одеського національного економічного університету

Костюченко Наталія Петрівна – аспірант кафедри світової економіки та міжнародних економічних відносин Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова

Майборода Андрій Юрійович – аспірант кафедри історії та світової політики Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова

Нго Тіен Донг – студент Одеського національного політехнічного університету

Нияз Аднан Мохаммед Али – аспірант кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету

Пудичева Галина Олександрівна – к.е.н., викладач кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету

Роева Ольга Сергіївна – асистент кафедри обліку та аудиту, Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. м. Кривий Ріг

Рубаха Марія Володимирівна – к.е.н., доцент, кафедра фінансів грошового обігу і кредиту Львівський національний університет імені Івана Франка

Таран-Лала Олена Миколаївна – к.е.н., доцент кафедри менеджменту, ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Тимощенко Юлія Миколаївна – аспірантка Одеського національного економічного університету

Чумак Надія Віталіївна – аспірант кафедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торговельно-економічного університету

Шкабарін Георгій – аспірант третього року навчання, Інститут міжнародних відносин Варшавського університету

Шматковська Тетяна Олександрівна – к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (м. Луцьк)

Шуршанова Дар'я Михайлівна – студентка Одеського національного економічного університету

Оргкомітет

III Міжнародної науково-практичної конференції «Економіка та управління національним господарством: стан, тенденції та перспективи»

має честь запросити викладачів, докторантів, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, науково-дослідних установ до обговорення теоретичних та практичних проблем розвитку економіки та управління національним господарством

Мета конференції: дослідити актуальні проблеми макро-, мезо- та мікроекономічного розвитку соціально-економічних систем й надати рекомендації щодо перспектив та напрямків регулювання національної економіки.

Тематичні напрями:

- 1. Національна економіка: стан та основні проблеми розвитку**
- 2. Стратегія підвищення конкурентоспроможності регіонів в умовах трансформації економіки України**
- 3. Розвиток сучасного підприємництва**

Робочі мови конференції – українська, англійська, російська

До початку роботи науково-практичної конференції планується випуск збірника тез доповідей в друкованому та електронному варіантах (Google Scholar)

Для участі у конференції оргкомітет пропонує надсилати
до 1 червня 2016 року на електронну адресу:
k.eung.konf@gmail.com:

- заявку,
- тези доповіді,
- копію квитанції про сплату організаційного внеску.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ

Зверяков М. І. – доктор екон. наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України, ректор ОНЕУ

Ковальов А. І. – доктор екон. наук, професор, проректор з наукової роботи ОНЕУ

Балджи М. Д. – доктор екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки та управління національним господарством, головний ред. збірника «Науковий вісник»

Іван Марчевскі – кандидат екон. наук, доцент, ректор Господарської академії «Дімітр Ценов» (м. Свіштов, Болгарія)

Ладіслав Мейзлік – завідувач кафедри фінансового обліку та аудиту Вищої школи економіки (м. Прага, Чехія)

Ляліков С. В. – канд. екон. наук, доцент, декан факультету економіки і управління виробництвом ОНЕУ

Колодинський С. Б. – доктор екон. наук, професор кафедри економіки та управління національним господарством ОНЕУ

Карпов В. А. – канд. екон. наук, професор кафедри економіки та управління національним господарством, начальник НДЧ ОНЕУ

Сментина Н. В. – канд. екон. наук, доцент кафедри економіки та управління національним господарством ОНЕУ

Сілічєва Н. Є. – канд. екон. наук, доцент кафедри економіки та управління національним господарством ОНЕУ

Шевченко В. В. – канд. екон. наук, ст. викладач кафедри економіки та управління національним господарством ОНЕУ

Допіра І. А. – ст. викладач кафедри економіки та управління національним господарством ОНЕУ

ЗАЯВКА

Прізвище, Ім'я, По-батькові _____

Науковий ступінь _____

Вчене звання _____

Посада _____

Організація (повна назва, адреса, телефон) _____

Тематичний напрям (вказати номер) _____

Назва доповіді _____

Форма участі:

☐ **очна**

☐ **бажаю виступити на пленарному засіданні**

☐ **бажаю виступити на секційному засіданні**

☐ **бажаю взяти участь як слухач**

☐ **супроводжувальна особа**

☐ **дистанційна**

Дата приїзду _____ **Дата від'їзду** _____

Потреба у бронюванні готелю: ☐ **так** ☐ **ні**

Потреба у збірнику тез:

☐ **друкована версія для автора**

☐ **друкована версія для співавтора**

☐ **електронна версія**

Участь в екскурсіях:

• **Одеса – перлина Чорного моря (автобусно-пішохідна)**

☐ **так**

☐ **ні**

• **Відвідування заводу та музею коньячної справи «Шустов»**

☐ так

☐ ні

Поштова адреса (куди надсилати матеріали конференції)

Е-mail_____

Телефон_____

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТЕЗ

Матеріали мають бути підготовлені за допомогою редактора MS WORD. Аркуш формату А4. Поля – 2 см зі всіх боків. Шрифт Times New Roman. Кегель – 12, інтервал – 1,5, відступ 1,25. Обсяг тез не повинен перевищувати трьох сторінок, враховуючи таблиці і рисунки.

Приклад оформлення тез

Сілічева Н.Є.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та управління

національним господарством

Одеський національний економічний університет

ЗНАЧИМІСТЬ ОБГРУНТУВАННЯ ВИНИКНЕННЯ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Останнім часом спостерігається зростання надзвичайних ситуацій та збільшується розмір заподіяної ними шкоди, а наслідки антропогенних втручань в природні процеси все частіше мають незворотній характер. Тому виникає потреба в дослідженні зазначених проблем і виявлення не тільки певних причин, що призводять до порушення існуючої рівноваги і економічної кризи, а й на пошуки шляхів їх вирішення.

Пошук можливості вирішення проблем ґрунтується на аналізі суспільно-економічних відносин, в яких здійснюється «привласнення» природи в процесі виробництва, і техніко-технологічних можливостей запобігання конфлікту.....

...

Список використаних джерел

1. Балджи М. Д. Оцінка ризику виникнення надзвичайних ситуацій в різних типах природно-господарських територіальних систем // Науковий вісник ОДЕУ. – 2004. – № 4 (12). – С. 27 – 36.
2. Сталий розвиток – ХХІ століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2015: колективна монографія / ЄВ.Хлобистов. – Черкаси: Вид. ФОП Чабаненко Ю.А., 2015. – 538 с.

ДОДАТКОВІ МОЖЛИВОСТІ

Під час роботи конференції учасники зможуть подати статті для публікації у фахових виданнях:

- *Вісник соціально-економічних досліджень*
- *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*

Ознайомитись з вимогами до оформлення статей можна на відповідних сайтах:

<http://vsed.oneu.edu.ua>

<http://n-visnik.oneu.edu.ua/>

КЛЮЧОВІ ДАТИ

Прийом заявок учасника конференції, тез доповідей	До 1 червня 2016 р.
Оплата оргвнеску	
Підтвердження включення в програму конференції	
Бронювання місць проживання	
Розсилання запрошень	До 20 червня 2016 р.
Проведення конференції	23-24 червня 2016 р.
Розсилання матеріалів учасникам, що обрали дистанційну участь	Після 27 червня 2016 р.

КОНТАКТНІ ОСОБИ:

Колодинський Сергій Борисович (д.е.н., проф.)

+38-0984077097 (організаційні питання),

Сментина Наталія Валентинівна (к.е.н., доцент)

+38-0677614615 (питання щодо видавничої діяльності),

Шевченко Валентина Василівна (к.е.н., ст. викл.)

+38-0979189177 (питання щодо прийому заявок),

Допіра Ірина Анатоліївна (ст. викл.)

+38-0667382717 (питання щодо поселення, участі в екскурсіях)

АДРЕСА

організаційного комітету

Одеський національний економічний університет,

кафедра економіки та управління

національним господарством,

вул. Преображенська, 8, м. Одеса, Україна, 65026

тел. 048-723-32-56

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**
Збірник наукових праць

Наукове видання

Видання збірника здійснено за рахунок авторів

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей
відповідає автор

Підписано до друку за рекомендацією
Вченої ради Одеського національного економічного університету
30 серпня 2013 р. Протокол № 1

Замовлення № _____
Підписано до друку 19.05.2016
Формат 60 x 84 1/16
Тираж 100 прим.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 12,5